

Iceland
Liechtenstein
Norway

**Active
citizens fund**

ЯК (НЕ) ЗАЙМАТИСЯ БІЗНЕСОМ І ПРАВАМИ ЛЮДИНИ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ І СХІДНІЙ ЄВРОПІ ТА ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ. ПРИКЛАДИ З ПРАКТИКИ.

ПІД РЕДАКЦІЄЮ БЕАТИ ФАРАЧИК І ОЛЕНИ УВАРОВОЇ

PROJECT LEADER:

Polish Institute
for Human Rights
and Business

PROJECT PARTNERS:

alca FÉLAG UM SJÁLFBÆRNI
OG LÝÐRÆÐI

UMBOÐSMAÐUR
BARNA

Ця публікація включає тематичні дослідження, розроблені учасниками Літньої академії Центральної і Східної Європи та Центральної Азії, організованої в рамках проекту «Зберігачі маяків: мережа співробітництва бізнесу та прав людини», що реалізується Польським інститутом прав людини та бізнесу (PIHRB) у партнерстві з Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого (Україна), Альда – Асоціацією за стійку демократію (Ісландія) та Омбудсменом у справах дітей (Ісландія). Проект фінансується за рахунок гранту від Регіонального фонду «Активні громадяни» (Ісландія, Ліхтенштейн і Норвегія) через гранти Європейської економічної зони (ЄЕЗ).

Погляди, представлені в тематичних дослідженнях, належать лише авторам і не відображають офіційної позиції будь-якої зі сторін проекту.

Ми висловлюємо щирю вдячність експертам, які погодилися виступити безкоштовними наставниками для авторів (перераховані в алфавітному порядку): Гудмундуру Альфредссону, Наді Берназ, Бартошу Квятковські, К'ярі Маккі, Пітеру Мухлінські, Клер Матрін О'Брайан, Агаті Рудницькій, Олені Уваровій, Беаті Фарачик, Дірку Хоффманну, Андреї Шемберг і Єрнею Летнару Чернічу.

Автори: Гулназ Байтурова, Ана Дангова Хаг, Крістіна Даниковська, Сандра Дзиль-Латанович, Рухія Ісайєва, Мурат Каріпов, Зсузанна Кербер, Нана Хечікашвілі, Маріуш Косла, Акакій Кухалейшвілі, Францишок Новак, Оля Пенєва, Кая Тілі.

Редакторки: Беата Фарачик, Олена Уварова
Вичитка та редагування: Едріен Фаннінг (англійська мова),
Олена Уварова (українська та російська мови)
Редактор верстки та набір тексту: Веслав Пашковскі.

© Polski Instytut Praw Człowieka i Biznesu (Польський інститут прав людини та бізнесу), 2023

Видавець
Polski Instytut Praw Człowieka i Biznesu (Польський інститут прав людини та бізнесу)
ul. Mireckiego 25/36
42-200 Częstochowa, Poland (вул. Мирецького 25/36 42-200 Ченстохова, Польща)
www.pihrb.org

ISBN 978-83-940221-7-4

Ця публікація знаходиться під ліцензією Creative Commons – Attribution – NonCommercial-ShareAlike 4.0. Міжнародна ліцензія (КК BY-NC-SA 4.0). Ви можете вільно використовувати матеріал на свій розсуд, включаючи його копіювання, повторне розповсюдження, демонстрацію та використання, за умови, що вказано коректно авторство, матеріал не використовується в комерційних цілях, і будь-який матеріал, створений на його основі, доступний за тією ж ліцензією, що й оригінал.

Додаткову інформацію про ліцензію можна отримати за посиланням:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ця публікація доступна безкоштовно онлайн на сайті www.pihrb.org.

Częstochowa (Ченстохова) 2023

ЗМІСТ

СКОРОЧЕННЯ	4
ВСТУПНЕ СЛОВО	6
ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 1. Операції з видобутку урану в Киргизстані Гульназ Байтурова	8
ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 2. Викид канцерогенного шестивалентного хрому із заводу Югохром у районі Расче, основного джерела води для Скоп'є, Північна Македонія. Хто є відповідальним? Ана Дангова Хуг	15
ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 3. Порушення прав людини на воду гірничодобувною та енергетичною компанією в Польщі Христина Даніковська	23
ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 4. Примусова праця північнокорейців у Польщі Сандра Дзіель	29
ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 5. Морська платформа № 10, Азербайджан Рухія Ісаєва, RuLex Consulting	36
ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 6. Вплив компанії «Центерра» на дотримання прав людини в Киргизстані Мурат Карипов	42
ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 7. Оцінка наслідків аварії з червоним шламом в Угорщині з погляду бізнесу та прав людини Жужанна Кербер	49
ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 8. Корпоративні переваги перед правами людини. Виробництво марганцю та феросплавів у Грузії Нана Хечікашвілі	54
ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 9. Індустрія моди у Польщі Маріуш Косла	59
ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 10. Неприятливий вплив гірничодобувної компанії на права меншин у Грузії Акакі Кухалешвілі	66
ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 11. Мегааеропорт в часи кліматичної кризи Францишок Новак	72
ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 12. Непереселення мешканців селища Белі Бряг Оля Панєва	80
ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 13. Україна – Боржавські вітряки: справедливий перехід чи просто катастрофа? Валерія Поєдинок	87
ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 14. Тваринництво в Україні: вивчені уроки, проблеми та виклики Сніжана Шевченко	94
ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 15. Ризик для здоров'я та безпеки дорожніх робітників у Польщі Кая Тілі	101
Вибрані стандарти та договори	108

СКОРОЧЕННЯ

АБР	Механізм підзвітності Азіатського банку розвитку
ЗДПЛ	Загальна декларація прав людини
ДП	Державне підприємство
ДФЕС	Договір про функціонування Європейського Союзу
НОПЛ	Належна обачність у сфері прав людини
НОПЛОД	алежна обачність у сфері прав людини та охорони довкілля
ЄБРР	Європейський банк реконструкції та розвитку
ЄКПЛ	Європейська конвенція з прав людини
ЄКСП	Європейський комітет соціальних прав
ЄС	Європейський Союз
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЄСС	Європейський Суд Справедливості
ЕСХ	Європейська соціальна хартія
КПК	Комітет ООН проти катувань
КПД	Комітет ООН з прав дитини
КПЛ	Комітет ООН з прав людини
КЕСКП	Комітет ООН з економічних, соціальних та культурних прав
КЛДЖ	Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок
КПЛІ	Конвенція про права людей з інвалідністю
КПД	Конвенція про права дитини
МАПТ	Міжнародна асоціація повітряного транспорту
МКП	Міжнародна конфедерація профспілок
МОП	Міжнародна організація праці
МПГПП	Міжнародний пакт про громадянські та політичні права
МПЕСКП	Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права
МРС	Механізм розгляду скарг щодо проектів ЄБРР
НАНС	Національне агентство з навколишнього середовища
НКП ОЕСР	Національний контактний пункт ОЕСР
НУО	Неурядова організація
ОВД	Оцінка впливу на довкілля
ОВПЛ	Оцінка впливу на права людини
ОГС	Організації громадянського суспільства
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ОПТБ	Охорона праці та техніка безпеки
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
РОПІ	Райони особливого природоохоронного інтересу
КПБПЛ	Керівні принципи ООН у сфері бізнесу та прав людини

РБООН	Рада Безпеки ООН
ВПУЗ	Вільна, попередня, усвідомлена згода
СРС	Служба розгляду скарг Світового банку
УВКПЛ	Управління Верховного комісара ООН з прав людини

ВСТУПНЕ СЛОВО

Ми з великою радістю представляємо вам добірку тематичних досліджень з тематики бізнесу і прав людини в Центральній і Східній Європі та Центральній Азії. Ця добірка підготовлена учасниками та учасницями першого випуску Літньої академії бізнесу та прав людини у Центральній і Східній Європі та Центральній Азії, що відбулась у вересні 2022 року. Вона включає кейси, засновані на загальнодоступній інформації про реальний негативний вплив компаній, які працюють у вищевказаних регіонах, на права людини.

Незважаючи на численні відмінності між ними, всі країни регіону страждають від своєї пострадянської спадщини та поділяють проблеми, пов'язані зі слабким верховенством права та неефективними державними інституціями, що призводить до неефективного забезпечення дотримання прав людини, і, як ми бачимо з тематичних досліджень, особлива увага має бути приділена сферам праці та навколишнього середовища. Ситуації, безумовно, не сприяє низькій рівень інформованості населення про права людини, що, у свою чергу, знаходить відображення в недостатньому розумінні відповідальності за дотримання прав людини підприємствами регіону та дозволяє застосовувати подвійні стандарти окремими компаніями з інших регіонів, коли вони працюють у цій частині світу.

І Літня академія, і ця публікація є частиною нашої спроби відповісти на цей виклик і сприяти зростанню експертності в питаннях бізнесу та прав людини в регіоні. Ми сподіваємося, що організація Літньої академії – це лише перший крок у навчанні та створенні мережі експертів у питаннях бізнесу та прав людини, які володітимуть знаннями, компетенціями та навичками, що дозволяють їм допомагати організаціям з усіх секторів у реалізації Керівних принципів ООН з бізнесу та прав людини у своїй діяльності та в цілому регіоні.

Ця публікація призначена для використання як інструмент для самоосвіти та/або як навчальний матеріал, щоб при викладанні питань бізнесу та прав людини в регіоні можна було посилатися на ситуації з регіону, які більш відчутні і на які читачам легше посилатися, ніж на випадки з інших частин світу. Це робить питання, підняті в тематичних дослідженнях, більш актуальними і більш простими для розуміння, ніж питання, які порушуються в інших регіонах. Кожне тематичне дослідження починається з короткого контекстного опису, за яким йдуть питання, що стосуються основних елементів належної обачності в галузі прав людини, які кожна компанія, яка опинилася в подібній ситуації, повинна поставити собі і мати можливість відповісти на них. Слід підкреслити, що з самого початку ідея не полягала в тому, щоб ці тематичні дослідження мали академічну складову. Намір, скоріше, полягав у тому, щоб направити міркування за межі академічних дискусій на те, що необхідно зробити компаніям на місцях для усунення їх несприятливого впливу на права людини. Хоча надані відповіді не є вичерпними, не в останню чергу через обмежений обсяг, ми сподіваємося, що

вони надихнуть на обговорення того, як має виглядати НОПЛ в такому контексті, і в той же час спрямують розвиток тематики у правильному напрямку.

Оскільки ми передаємо публікацію широкому загалу, ми висловлюємо подяку всім, хто зробив Літню академію і цю публікацію можливими: команді Польського інституту прав людини та бізнесу, команді Глобальної бізнес-ініціативи з прав людини, які відіграли вирішальну роль у спільній розробці практичної складової Літньої академії, а також програмі фінансування «Активні громадяни – регіональна програма». Ця публікація сама по собі була б неможлива без участі та часу, щедро наданих вченими та професіоналами, які виступали як наставники для авторів. Ми дякуємо Гудмундуру Альфредссону, Наді Берназ, Ернею Летнару Черничу, Дірку Хоффманну, Бартошу Квятковські, К'ярі Маккі, Пітеру Мухлінському, Клер Мартін О'Брайєн, Рону Попперу, Агаті Рудницькій та Андреї Шембер.

І звичайно ж, ми хотіли б подякувати авторам за їх напружену роботу протягом кількох місяців і привітати їх із результатом. Без вас цього видання не було б! Говорячи словами Джона Раггі, ми щиро сподіваємося, що це лише початок ширшої та професійної співпраці в регіоні, спрямованої на просування більш ефективної реалізації Керівних принципів ООН усіма учасниками.

Керівники Літньої академії CEE&CA,

Беата Фарачик

Голова Ради

Польський інститут прав людини і бізнесу

Олена Уварова

Голова Міжнародної лабораторії БПЛ
Національний юридичний університет

ім. Ярослава Мудрого

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 1.

ОПЕРАЦІЇ З ВИДОБУТКУ УРАНУ В КИРГИЗСТАНІ

АВТОРКА: ГУЛЬНАЗ БАЙТУРОВА

Через великі гірничодобувні проекти за радянських часів (до 1989 р.) у Киргизстані з'явилося безліч хвостосховищ високого ризику на об'єктах уранової спадщини, які становлять серйозну небезпеку для місцевих жителів, здоров'я населення та довкілля. Таким чином видобуток урану є серйозною проблемою для жителів Киргизстану.

У Киргизстані було зареєстровано гірничодобувну компанію ТОВ «Urasia Mining Company» («Юразія Майнінг Компані»), яка хотіла добувати уран на родовищі Таш-Булак¹. 70% акцій компанії належать Azarga Resources Ltd, дочірній компанії канадської Azarga Uranium Corp., решта 30% акцій належать киргизьким акціонерам². У 2010 році компанія отримала ліцензію на право користування надрами Кизил-Омпільської площі з метою геологічного вивчення терміном дії до 31 грудня 2020 року. У 2013 році ліцензія компанії була переоформлена на право геологічного вивчення родовищ урану, торію, цирконію, заліза, титану, фосфору, рідкісноземельних елементів та польового шпату.³

У 2018 році компанія провела громадські слухання у селі Кок-Мойнок та місті Баликчі. У зборах взяли участь представники компанії та акціонерів, голови органів місцевого самоврядування, депутати, молодіжні активісти, місцева громадськість. Мешканці були незадоволені тим, що незабаром киргизька компанія розпочне видобуток радіоактивного елемента неподалік їхніх будинків. Генеральний директор UrAsia в Киргизстані заявив на зустрічах, що їх метод видобутку урану, по суті, унікальний і не завдає шкоди навколишньому середовищу. Місцеве населення висловило готовність підтримати розробку родовища за умови дотримання всіх екологічних стандартів та норм. Компанія ініціювала створення спеціальної комісії, до якої мали увійти всі зацікавлені сторони. Проте, не всі зацікавлені сторони були охоплені цими громадськими слуханнями, деякі жителі довколишніх сіл та міст залишилися незадоволеними відсутністю чи нестачею інформації.

У квітні 2019 року місцеві жителі вийшли на протест проти видобутку урану у місті Баликчі, а за кілька днів до екологічних протестів приєдналися і жителі Бішкека. Тема розробки уранових родовищ в Іссик-Кульській області привернула увагу ЗМІ та громадськості. Петицію «Ми проти розробки уранового родовища на Іссик-Кулі!» підписали майже 29 500 осіб.

---

1 Міністерство юстиції Киргизької Республіки <https://register.minjust.gov.kg/register/Public.seam?publicId=22016>.

2 Central Asian Bureau for Analytical Reporting, 'Експерти: видобуток урану на Кизил-Омполі екологічно шкідливий, економічно недоцільний' [netselesoobrazna](https://www.netselesoobrazna)

3 Nuclear Engineering International, 'Kyrgyz Parliament bans uranium and thorium mining' <https://www.neimagazine.com/news/newskyrgyz-parliament-bans-uranium-and-thorium-mining-7487717>

Після протестів Прем'єр-міністр Киргизстану створив міжвідомчу комісію у розширеному складі за участю всіх зацікавлених державних органів для вивчення розробки уранового майданчика та проведення пильного моніторингу його впливу на довкілля. Врешті, було ухвалено рішення про зупинення робіт на урановому родовищі на Кизил-Омполі до завершення аудиту впливу на довкілля. 19 квітня Комітет опублікував пояснення ситуації, в якому йшлося про те, що метод розробки родовища Таш-Булак є екологічно безпечним, оскільки не використовуватимуться реагенти, а використовуватиметься лише технічна вода.

31 жовтня 2019 року парламент Киргизстану схвалив законопроект про заборону видобутку урану та торію, після чого у грудні 2019 року колишній президент підписав закон, що забороняє видобуток урану та торію, а також використання радіоактивних хвостосховищ та відвалів.

Хоча Юразія в Киргизстані не порушувала ліцензійну угоду, проте, оскільки питання впливу радіоактивних відходів є чутливою темою для місцевого населення, після хвили мітингів проти проекту державні органи вирішили призупинити діяльність компанії.

1. ХТО Є НОСІЯМИ ПРАВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ?

Носії прав :

- місцеве населення Іссик-Кульської області;
- співробітники / робітники.

Зацікавлені сторони :

- громадяни Киргизької Республіки, активні у соціальних мережах;
- місцеві екологічні НУО та науковці;
- державні органи;
- Державне агентство з геології та мінеральних ресурсів Киргизької Республіки;
- місцеві органи влади/політичні партії.

2. ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИТАМАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ КОМПАНІЇ?

Уран є радіоактивним матеріалом, тому будь-яка діяльність із видобутку корисних копалин, що лежить в основі бізнес-моделі, нерозривно пов'язана з ризиком для здоров'я та життя. Видобуток урану може завдати шкоди праву працівників та місцевого населення на здоров'я та на чисте, здорове та стійке довкілля. Основні ризики:

- ризик негативного впливу на право працівників та представників місцевого населення на здоров'я та право на життя через небезпеку для здоров'я, спричинену впливом невідомих або невизначених комплексних ризиків (радіація та ін.);
- екологічні ризики, що впливають на право на здоров'я та право на життя, а також потенційно на право на працю, включаючи в т.ч. втрату біорізноманіття (дика природа, сільськогосподарська різноманітність), перелив відходів, забруднення поверхневих вод/погіршення якості води, розливи хвостосховищ;

- ризики соціально-економічного впливу (зокрема, втрата коштів для існування, втрата ландшафту), що впливають на право на достатній життєвий рівень та право на справедливі та сприятливі умови праці, право на власність та, можливо, право на сімейне життя та інші соціальні та економічні права.

3. ДЛЯ КОЖНОЇ З ВИЯВЛЕНИХ ГРУП НОСІЇВ ПРАВ ВИЗНАЧТЕ, ЯКІ ПРАВА ЛЮДИНИ НАРАЖАЮТЬСЯ (АБО ПІД ЗАГРОЗОЮ) НА НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ

Права людини постраждалих представників місцевого населення Іссик-Кульської області включають:

- право на здоров'я, включаючи⁴:
  - право на їжу та адекватне харчування
  - право на житло
  - право на доступ до безпечної питної води та на належні санітарні умови
  - право на безпечні та здорові умови праці та здорове довкілля
- право на життя (у крайніх випадках);
- право на чисте, здорове та стійке навколишнє середовище⁵, включаючи:
  - право на нетоксичне середовище, в якому можна жити, працювати, вчитися та грати
  - право на доступ до безпечної води, здорового біорізноманіття та екосистем
  - право заробляти на життя сільським господарством та туристичним бізнесом
- право приватної власності.

Права людини працівників: права працівників, які можуть бути порушені, включають:

- право на безпечні та здорові умови праці
- право на можливість заробляти собі на життя роботою, яку вони вільно обирають або на яку погоджуються; право на винагороду, що забезпечує справедливу та рівну винагороду за працю рівної цінності та гідне існування для себе та своєї сім'ї.

4. ЯКІ РИЗИКИ СТАНОВЛЯТЬ НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КОМПАНІЇ, ВРАХОВУЮЧИ ЇЇ СФЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ/КОНТЕКСТ БІЗНЕСУ?

Виявлені ризики:

- ризик того, що компанія буде змушена припинити свою діяльність у країні (примітка: так і сталося);
- ризик погіршення екологічної ситуації, що в кінцевому підсумку може призвести до хвороб та загибелі людей, які проживають поблизу регіону, а також рослин та тварин, за що компанія може нести відповідальність;
- ризик екологічної катастрофи через аварії при видобутку або доставці урану;
- ризик небезпечного впливу прориву греблі хвостосховища на багато років.

⁴ Див: пункт 4 Загального коментаря № 14 (2000), Право на найвищий досяжний рівень здоров'я (стаття 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права) <https://www.refworld.org/pdfid/4538838do.pdf>

⁵ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН (A/76/L.75) від 28 липня 2022 р.

5. ЩО ПОТРІБНО БУЛО ЗРОБИТИ, ЩОБ ЗАПОБІГТИ НЕСПРИЯТЛИВОМУ ВПЛИВУ, І ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ ЗАРАЗ, ЩОБ ВИРІШИТИ ВИЯВЛЕНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАПОБІГТИ АБО ЗВЕСТИ ДО МІНІМУМУ НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО КПООН?

Здійснюється вплив на навколишнє середовище та здоров'я людини у зв'язку з розвідкою урану та радіоактивними відходами через уранову спадщину радянських часів.

Люди не вірять, що держава та приватні компанії можуть ефективно запобігти небезпечному впливу на їхню безпеку та життєдіяльність розвідки урану поблизу їхніх будинків, тому що проблему існуючих небезпечних відходів та спадщини радіоактивних хвостосховищ досі не вирішено ані державою, ані будь-якою організацією.

ЮрАзія в Киргизстані могла уникнути припинення своєї діяльності, якби продемонструвала місцевому населенню, що вона (самостійно чи у співпраці з державою чи іншими заінтересованими сторонами) робить кроки щодо забезпечення безпеки людей та навколишнього середовища.

Компанія могла бути більш прозорою та відкритою до діалогу з місцевим населенням з огляду на виняткову важливість питань екологічної та санітарної безпеки для місцевого населення.

Відповідно до КПООН 17: «Для виявлення, запобігання, пом'якшення та врахування того, як вони усувають несприятливий вплив на права людини, підприємства повинні виявляти належну обачність у сфері прав людини. Цей процес повинен включати оцінку фактичного та потенційного впливу на права людини, інтеграцію результатів та вжиття заходів відповідно до неї, відстеження результатів та інформування про те, як усувається вплив ... ».⁶

Відповідно, компанії, які виявляють належну обачність, повинні ефективно відстежувати заходи щодо реагування та постійно інформувати усі зацікавлені сторони про заходи, спрямовані на зниження ризиків для прав людини.

ЮрАзія в Киргизстані могла уникнути такого повороту подій, якби приділяла набагато більше уваги занепокоєнню населення щодо впливу компанії на їх засоби до існування та безпеку. Зважаючи на те, наскільки чуйно ставиться місцеве населення до своєї екологічної безпеки та безпеки для здоров'я, ЮрАзія в Киргизстані могла організувати більш чітку та прозору комунікацію про те, як вона працює, та про те, якими засобами компанія планує запобігти чи пом'якшити вплив на навколишнє середовище, засоби коштом для існування мешканців, щоб вони довіряли компанії.

Беручи як орієнтир КПООН 15, підприємство «ЮрАзія в Киргизстані» могло почати демонструвати свою відданість правам людини, прийнявши політичні зобов'язання щодо реалізації

⁶ Принцип 17 Керівних принципів ООН у сфері бізнесу та прав людини, стор. 176 https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf

своєї відповідальності щодо дотримання прав людини місцевого населення та повідомивши про це публічно, а також впровадивши процеси, які дозволяють усувати будь-які несприятливі наслідки на права людини, які компанія може спричинити у своїй діяльності. Незважаючи на те, що «ЮрАзія в Киргизстані» намагалася організувати громадські слухання у 2018 році, процес залучення зацікавлених сторін у процес оцінки та зниження ризиків для прав людини був недостатнім. Компанія могла покращити взаємодію зі своїми зацікавленими сторонами. ЮрАзія в Киргизстані могла також запропонувати створення ефективного механізму розгляду скарг та забезпечення системи відшкодування збитків. Наприклад, це були органи змішаного складу, в яких також беруть участь представники місцевого населення, обрані самим населенням. Існування такого механізму розгляду скарг допомогло б зміцнити довіру і могло забезпечити відчуття того, що заслуговує на довіру інстанція, яка розглядає їх скарги, і що вони мають доступ до інформації і що з ними поведуться справедливо.

Якби громадянське суспільство могло засвідчити, що гірничодобувне підприємство «ЮрАзія в Киргизстані» демонструє належну обачність у сфері прав людини у своїй діяльності щодо запобігання, пом'якшення та відстеження того, як воно усуває свій вплив на права людини, ймовірно, не було б такої сильної реакції із боку населення.

6. ЯКІ ІНШІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ТА МЕХАНІЗМИ МОЖНА БУЛО Б ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ ПРОТИДІЇ ПОВЕДІНЦІ КОМПАНІЇ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ШАНСІВ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ?

Оскільки проект було зупинено, потреби у додаткових заходах немає. Однак, якби він був реалізований і призвів до несприятливих наслідків, носії прав мали б варіанти, подані нижче.

Якщо громадяни Киргизької Республіки вичерпали всі юридичні можливості, оскаржуючи проект у зв'язку з тим, що він не пройшов належної екологічної експертизи, і суд не захистив би їхні права, тоді вони змогли б звернутися до Комітету ООН з прав людини. Однак Комітет ООН з прав людини розглядає скарги лише на державу, яка не виконує своїх зобов'язань щодо захисту прав людини в межах своєї юрисдикції. Комітет ООН з прав людини не розглядає справи щодо дій суб'єктів бізнесу.

Також можна розглянути перспективу процедури комунікації в рамках Робочої групи ООН з бізнесу та прав людини – РГ має мандат «отримувати інформацію про ймовірні порушення прав людини і, коли це вважається доречним, безпосередньо втручатися у справи держав, комерційних підприємств та інших суб'єктів за такими звинуваченнями». Таке втручання може бути пов'язане з порушенням прав людини, яке вже мало місце, продовжується чи має високий ризик вчинення. Цей процес включає направлення листа зацікавленим державам та комерційним підприємствам, щоб привернути їхню увагу до фактів висунутих звинувачень та застосовних міжнародних норм та стандартів у галузі прав людини, зокрема до основних концепцій та обов'язків, викладених у Керівних принципах ООН.⁷

⁷ Мандат Організації Об'єднаних Націй, «Робоча група ООН з бізнесу та прав людини», <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-business/about-mandate>

Місцеве населення також може звернутися до міжнародного арбітражу як засіб правового захисту. Однак такий варіант може виявитися недоступним та складним для конкретного громадянина чи групи громадян.

Хоча в даному конкретному випадку це не має значення, слід зазначити, що скарги на компанії, які отримали інвестиції від міжнародних банків розвитку, можуть бути подані через механізми розгляду скарг цих банків. Служба розгляду скарг Світового банку (The World Bank's Grievance Redress Service, GRS), Механізм розгляду скарг щодо проектів ЄБРР (the EBRD's Project Complaint Mechanism, PCM), Механізм підзвітності Азіатського банку розвитку (Asian Development Bank's Accountability Mechanism, AM) мають діючі процедури розгляду скарг, які дозволяють людям висловлювати свої побоювання з приводу будь-яких прямих, матеріальних або несприятливих збитків, які були їм заподіяні або могли б бути заподіяні в результаті проектів, що фінансуються цими банками розвитку.

Однак, оскільки «ЮрАзія в Киргизстані» не використала таких інвестиційних коштів, жителі Киргизстану не змогли б скористатися цими процедурами подання скарг.

7. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЦІЄЇ СПРАВИ

- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р.⁸
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р.⁹
- Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату 1992 року¹⁰
- Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, 1998 р. (Орхуська конвенція)¹¹
- Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі 2001 р. (ратифікована Законом КР № 114 КР від 19 липня 2006 р.)
- Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 р. (ратифікована Законом КР № 59 від 28 квітня 2007 р.)¹²
- Керівні принципи ООН з бізнесу та прав людини, 2011 р.¹³
- Закон Киргизької Республіки «Про охорону навколишнього середовища» 1999¹⁴

---

8 <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

9 <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>

10 <https://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmental-support/climate-change-and-the-environment/united-nations-framework-convention-on-climate-change>

11 <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>

12 https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-15&chapter=18&Temp=mtdsg3&clang=_en

13 https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf

14 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ruru/218/145?mode=tekst>

- Закон Киргизької Республіки 1999 р. «Про радіаційну безпеку населення Киргизької Республіки»¹⁵
- Закон Киргизької Республіки «Про екологічну експертизу» 1999¹⁶
- Закон Киргизької Республіки 2001 р. «Про хвостосховища та гірничорудні відвали»¹⁷
- Закон Киргизької Республіки «Про промислову безпеку небезпечних виробничих об'єктів» 2016 р.¹⁸
- Закон Киргизької Республіки 2004 р. «Про стійкий розвиток Іссик-Кульської еколого-економічної системи»¹⁹
- Закон Киргизької Республіки від 14 грудня 2019 року № 139 «Про заборону діяльності з геологічного вивчення надр з метою пошуку, розвідки та розробки уранових, торієвих родовищ у Киргизькій Республіці».²⁰

---

15 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ua/223/40?mode=tekst>

16 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ruru/219/40?mode=tekst>

17 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ua/464/20?mode=tekst>

18 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ua/111439/10?mode=tekst>

19 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ua/1514/65?mode=tekst>

20 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ua/111985/10?mode=tekst>

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 2.

ВИКИД КАНЦЕРОГЕННОГО ШЕСТИВАЛЕНТНОГО ХРОМУ ІЗ ЗАВОДУ ЮГОХРОМ У РАЙОНІ РАСЧЕ, ОСНОВНОГО ДЖЕРЕЛА ВОДИ ДЛЯ СКОП'Є, ПІВНІЧНА МАКЕДОНІЯ. ХТО Є ВІДПОВІДАЛЬНИМ?

АВТОРКА: АНА ДАНГОВА ХУГ

Югохром, промисловий завод з виробництва хромових виробів та феросплавів, був заснований урядом Північної Македонії у 1950-х роках. Завод розташований на лівому березі річки Вардар, за 15 км від Тетово і за 30 км вище за течією від Скоп'є, в селі Єгунівці.

Феросплави містять деякі хімічні елементи, такі як кремній, хром та магній, для потреб металургійної промисловості. У 1980-х роках «Югохром» був провідним промисловим підприємством країни, на якому працювало близько 7000 осіб. Проте виробництво Югохроме було зупинено у грудні 2001 року, після чого компанія була приватизована спільно з французькою інвестиційною групою. Компанія SILMAK була створена для відновлення діяльності на Південнохромі та експлуатації об'єкту. Пізніше управління підприємством взяли кілька компаній, останньою з яких стала компанія Jugohrom Ferolajs-DOO Jegunovce.

Компанія Jugohrom Ferolajs-DOO Jegunovce мала дозвіл на коригування з планом коригування, який був умовою продовження до виконання вимог для видачі комплексного екологічного дозволу. У 2015 році Міністерство навколишнього середовища та територіального планування (далі Міністерство) видало проект поправки до дозволу на коригування, який визначає умови та терміни поводження з відходами об'єкта. Документ містить картину виникнення небезпечних відходів, їх місцезнаходження, обіг та місця поховання.

У зв'язку з тим, що у 2016 році оператор не виконав зобов'язання щодо коригування, Держінспекція відмовила у продовженні ліцензії на наступний період, і завод припинив роботу. Оскільки оператор втратив ліцензію, він був зобов'язаний співпрацювати з Міністерством для перенесення місцезнаходження та, зрештою, переміщення приміщень, обладнання та будь-яких відходів, які можуть становити небезпеку для навколишнього середовища. Оператор також був зобов'язаний щорічно подавати Міністерству звіт про вжиті заходи щодо запобігання екологічним збиткам та передбачати фінансові ресурси для усунення будь-яких інцидентів.

Згідно із загальнодоступними документами, після закриття об'єкта плану таких дій не було, і в річних звітах міністерства план не згадується.

ДІЮЧІ ОСОБИ ТА ПРОБЛЕМИ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ

Розташування об'єкта (поруч із річкою Вардар та джерелом Раске, основним джерелом води для жителів Скоп'є) викликає серйозне занепокоєння через присутність шестивалентного хрому через колишнє виробництво біхромату натрію. І дослідження показують,¹ що з початку його експлуатації вживалися недостатні запобіжні заходи з охорони навколишнього середовища, особливо щодо забруднення поверхневих і підземних вод. Югохром – забруднений об'єкт – «гаряча точка» із середньою екологічною небезпекою.²

В даний час близько 7500 тонн шестивалентного хрому зберігається на полігоні середньою висотою 23 метри і змішується зі шлаком для зменшення розчинності.³ Нових небезпечних відходів немає. Небезпечні відходи хрому, що зберігаються, очищаються через дренажну систему і очисну станцію, а потім зливаються у вигляді неактивного хрому в річку Вардар. Шестивалентний хром вважається небезпечною речовиною, яка викликає рак. Існує реальна загроза того, що звалища забруднюють води джерела Расце, яке є основним джерелом питного водопостачання міста Скоп'є та регіону.⁴

Засновником полігону є держава, а Югохром Алзар (колишній Югохром Феролайс) управляє очисною станцією. Міністерство експлуатує звалище та дренажну систему, надаючи фінансову допомогу в обслуговуванні очисної станції. Міністерство навколишнього середовища та територіального планування є власником відходів та несе відповідальність за принципом «платить забруднювач». Два муніципалітети можуть мати зобов'язання щодо станції, тобто муніципалітет Єгуновце, де знаходиться сміттєзвалище, та муніципалітет Скоп'є щодо питної води. Згідно з офіційними документами, Сектор санітарного нагляду державної компанії «Водовід та каналізація» повідомив муніципалітет Скоп'є про наявність небажаних компонентів у питній воді з рекомендаціями щодо дій.⁵

---

1 Hydrometeorological Service, 'The impact of the Jugohrom-Jegunovce landfill on the quality of surface and underground water', 2020 (Гідрометеорологічна служба, «Вплив полігону Югохром – Єгунівці на якість поверхневих і підземних вод», 2020 р.), https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/34/069/34069265.pdf (станом на 19 грудня 2022 р.).

2 Ministry of Environment and Physical Planning, 'Annex 9: Special Study E Industrial Contaminated Sites ("hotspots")', September 2005 (Міністерство навколишнього середовища і територіального планування, «Додаток 9: Спеціальне дослідження Е Промислово-забруднені ділянки («гарячі точки»)), вересень 2005 р.), www.moep.gov.mk/wp-content/uploads/2014/11/Annex_9_Special_Study_E_Industrial_Contaminated_Sites_.pdf, p. 5 (станом на 19 грудня 2022 р.).

3 Meta.mk, 'The carcinogen six-valent chromium from the Jegunovce landfill lurks the health of the citizens', 17 February 2022 («Канцероген шестивалентний хром зі сміттєзвалища Єгунівці загрожує здоров'ю громадян», 17 лютого 2022 р.), <https://meta.mk/> (станом на 19 грудня 2022 р.).

4 Free Press, 'Nuredini: The six-valent chromium is a risk for the entire country', 19 December 2021 («Нуредіні: шестивалентний хром представляє небезпеку для всієї країни», 19 грудня 2021 р.), www.slobodenpecat.mk/nuredini-shestvalentniot-hrom-od-jegunovcze-e-rizik-za-czelata-drzhava/; Free Press, 'JP Vodovod: (JP Vodovod: Питна вода безпечна, але небезпека з боку Югохрому підстерігає», 06 липня 2021 р.), www.slobodenpecat.mk/jp-vodovod-vodata-za-piene-e-bezbedna-po-opasnosta-od-jugohrom-ne-demne/ (станом на 19 грудня 2022 р.).

5 JP Vodovod i Kanlizacija-Skopje, Sektor for Sanitary Control, Annual reports for 2019 and 2020, p.21 (JP Vodovod i Kanlizacija-Skopje, Сектор санітарного контролю, Річні звіти за 2019 та 2020 рр., стор. 21).

У жовтні 2021 року жителі Єгунівці помітили, що річка Вардар була забруднена стічними водами зелено-жовтого кольору, які, як з'ясувалося, були промисловими відходами закритого заводу «Югохром». Крім того, активісти попереджають, що шестивалентний хром також забруднив ґрунтові води гори Зеден, де знаходиться село Ягунівце, та джерела Расце. Згідно з офіційними документами, у жовтні 2020 року очисна станція не функціонувала. У попередній період вона працювала з меншою продуктивністю 60 м3/добу через несправність.⁶ Міністерство оголосило, що воно ініціювало три відкриті тендери на реконструкцію очисної станції для відновлення шестивалентного хрому, які мали бути завершені до листопада 2020 року.

За цим інцидентом пішли інтенсивні репортажі у ЗМІ, в яких були показані фотографії жовтої води в селі Єгунівці, мертві рослини, оточені зараженою водою, а також повідомлення мешканців села, які свідчили про те, що їхня земля та питна вода були забруднені протягом багатьох років. Екоактивісти наполягають на тому, щоб все сміття зі сміттєзвалища та всі приміщення були вивезені, доки уряд готує план будівництва нової очисної станції.⁷

1. ХТО Є НОСІЯМИ ПРАВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ?

Носії прав :

- люди, які живуть у місті Тетово та столиці Скоп'є
- люди, які живуть у селі Єгунівці
- рибалки, які рибалять на річці Вардар
- фермери регіону
- майбутнє покоління

Зацікавлені сторони :

- екоактивісти
- місцеві муніципалітети
- Уряд Північної Македонії

2. ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИТАМАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ КОМПАНІЇ?

Ризики для прав людини, властиві бізнес-моделі, стосуються таких прав:

- право на життя, зокрема, стаття 6 (1) Пакту про громадянські та політичні права (МПГПП), стаття 6 (1) Конвенції про права дитини (КПД), стаття 2 Європейська конвенція про права людини (ЕКПЛ);

---

⁶ Institute of communication studies and MYLA, (Інститут комунікаційних досліджень і MYLA, «Кейс: загроза навколишньому середовищу через виток шестивалентного хрому з колишнього промислового підприємства «Югохром», липень 2021, стор. 2), <https://myla.org.mk/wp-content/uploads/2021/07/zagrozuvanje-na-zivotna-ta-sredina-so-sestvalenten-hrom-od-poranesen-jugohrom-studija-na-slucaj.pdf> (станом на 19 грудня 2022 р.).

⁷ Institute of Communication Studies, '300.000 tons industrial waste remain untreated in landfill of ex-Jugohrom, 15 April 2021 (Інститут комунікаційних досліджень, «300 000 тонн промислових відходів залишаються необробленими на полігоні колишнього Південнохрому, 15 квітня 2021 р.), <https://www.facebook.com/IKSMK/videos/454171129132292/> (станом на 19 грудня 2022 р.).

- право на чисте, здорове та стійке довкілля (резолюція Генеральної Асамблеї ООН A / RES /76/300);⁸
- право на достатній життєвий рівень, зокрема, стаття 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП);
- право на харчування, зокрема, стаття 11 (1) та (2) МПЕСКП;
- право на воду, зокрема, стаття 14 (2) Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), стаття 5 Конвенції Міжнародної організації праці (МОП) № 161 про службу гігієни праці, статті 24 та 27 (3), стаття 28 Конвенції про права людей з інвалідністю (КПЛІ);
- право на здоров'я, зокрема, стаття 12 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, стаття 11 (1) (f), 12 та 14 (2) (b) Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, стаття 24 КПРД, стаття 25 КПЛІ;
- право власності, зокрема, стаття 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ.

3. ДЛЯ КОЖНОЇ З ВИЯВЛЕНИХ ГРУП НОСІЇВ ПРАВ ВИЗНАЧТЕ, ЯКІ ПРАВА ЛЮДИНИ НАРАЖАЮТЬСЯ (АБО ПІД ЗАГРОЗОЮ) НА НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ

Люди, які проживають у місті Тетово та столиці Скоп'є, відчули негативний вплив щодо таких прав:

- право на життя;
- право на чисте, здорове та стійке довкілля;
- право на воду;
- право на здоров'я.

Мешканці села Єгунівце:

- право на життя;
- право на чисте, здорове та стійке довкілля;
- право на достатній рівень життя;
- право на харчування;
- право на здоров'я;
- право власності.

Рибалки, які рибалять на річці Вардар:

- право на життя;
- право на харчування;
- право на здоров'я.

---

⁸ UN General Assembly. 2022. Resolution adopted by the General Assembly on 28 July 2022. A / RES /76/300 (Генеральна Асамблея ООН. 2022 р. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 28 липня 2022 р. – Право людини на чисте, здорове та стійке довкілля. A/РЕЗ/76/300). N 2244277.pdf (un.org) (станом на 19 грудня 2022 р.).

4. ЯКІ РИЗИКИ СТАНОВЛЯТЬ НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КОМПАНІЇ, ВРАХОВУЮЧИ ЇЇ СФЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ/КОНТЕКСТ БІЗНЕСУ?

Оскільки в даному випадку багато дійових осіб несуть ту чи іншу відповідальність відповідно до національного законодавства за діяльність компанії «Югохром» (яка, як пояснювалося, неодноразово змінювала структуру власності), виникає закономірне питання, чи є цей випадок внеском чи причинно-наслідковим зв'язком.

З одного боку, оскільки компанія несе відповідальність за управління та нагляд за заводом, але право власності на полігон і фінансова допомога знаходяться на стороні держави, і Югохром, і держава роблять свій внесок у ризики і несуть спільну відповідальність за негативний вплив на права людини.

- Югохром не зміг належним чином керувати очисною станцією, що призвело до забруднення річки Вардер та підземних вод гори Зеден шестивалентним хромом. Це забруднення негативно впливає на здійснення прав людини носіями прав та сприяє завданню серйозних екологічних збитків землі, річці Вардар та підземним водам.
- Держава не прийняла своєчасних заходів і не виконала своїх зобов'язань за національним та міжнародним правом щодо запобігання, розслідування, покарання та усунення порушень прав людини з боку Югохрому.

З іншого боку, керуючись принципом «забруднювач платить» і тим, що компанія є джерелом забруднення, можна зробити висновок, що Югохром негативно вплинув на права людини. Всі інші актори відіграють свою роль і несуть відповідальність, але якби не було проблеми, їх негативного впливу не відбулося б. Не вживаючи своєчасних заходів для вирішення проблем з очисною станцією, державні органи посилюють масштаби впливу компанії на носіїв прав та навколишнє середовище. Однак початкова причина лежить на Югохромі, який продемонстрував погане поводження з відходами та недостатній контроль за безпечним зберіганням.

5. ЩО ПОТРІБНО БУЛО ЗРОБИТИ, ЩОБ ЗАПОБІГТИ НЕСПРИЯТЛИВОМУ ВПЛИВУ, І ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ ЗАРАЗ, ЩОБ ВИРІШИТИ ВИЯВЛЕНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАПОБІГТИ АБО ЗВЕСТИ ДО МІНІМУМУ НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО КПООН ?

Можна було вжити низку заходів, щоб уникнути негативного впливу на права людини.

- Державна інспекція з охорони навколишнього середовища могла проводити постійні перевірки станції, включивши це завдання до своєї річної робочої програми. Цей пункт досі відсутній у річній програмі роботи держінспекції.
- Відповідно до Закону про управління відходами, Міністерство навколишнього середовища могло вжити необхідних заходів для запобігання значним небезпечним діям, оскільки мало інформацію про те, що оператор Югохром Алзар не вживатиме таких заходів.
- Уряд повинен був передбачити адекватне фінансування, ресурси та можливості для забезпечення того, щоб відповідні міністерства та відомства не обходили міжнародні зобов'язання в галузі прав людини та охорони навколишнього середовища.

- Югохром Алзар міг співпрацювати з надійними заінтересованими сторонами, особливо з НУО, які займаються питаннями бізнесу та прав людини, академічними колами або незалежними експертами, щоб привнести призму Керівних принципів ООН з бізнесу та прав людини у діяльність компанії.

Щоб уникнути і запобігти несприятливому впливу на права людини в майбутньому, необхідно вжити наступні заходи:

- Уряд повинен докладно розповісти про небезпечні відходи в країні у своєму річному звіті, проінформувати населення про ризики та пояснити, які заходи було вжито та буде вжито із зазначенням чітких термінів для запобігання порушенням прав людини.
- Уряд може створити спеціальний фонд для компенсації заподіяної шкоди мешканцям Ягунівці.
- Компанія Югохром Алзар має змінити свою практику, виявивши належну обачність у галузі прав людини, щоб інтегрувати заходи, які запобігають майбутнім порушенням у світлі взаємодоповнюючих принципів екологічного права та прав людини. Під час проведення процедури належної обачності (human rights due diligence) компанія повинна взаємодіяти з урядом, місцевою владою з Єгунівці та Скоп'є, НУО, постраждалими спільнотами та науковими колами, а також незалежними експертами та навчатися на досвіді, що виникає у її галузі та інших секторах. У подальшому компанія має розробити план дій щодо інтеграції результатів процедури належної обачності у сфері прав людини відповідно до Керівних принципів у свою практику та повсякденну діяльність.
- Компанія повинна створити механізм розгляду скарг, за допомогою якого люди могли б спрямовувати свої скарги.
- Забруднення питної води для людей, які живуть у Скоп'є, є найбільшою шкодою, яка може статися. Щоб уникнути цього, муніципалітет Скоп'є має діяти відповідно до рекомендацій, які щорічно надаються їм санітарною інспекцією.

В цілому, для вирішення цих системних проблем необхідні колективні дії, оскільки екологічні збитки, завдані звалищами канцерогенних речовин, виходять за межі того, що може вирішити Уряд і компанія Югохром Алзар. Багатосторонній альянс між Північною Македонією, сусідніми країнами, підприємствами, профспілками, громадянським суспільством і міжнародними організаціями має вирішальне значення для розробки колективних дій, заснованих на повазі прав людини, підзвітності та залучення бізнесу, щоб збільшити важелі для більш ефективного вирішення системних проблем.⁹

Державам слід розглянути «розумне поєднання» (smart mix) заходів – національних та міжнародних, обов'язкових та добровільних – для заохочення дотримання прав людини у бізнесі.

⁹ Shift, 'Fulfilling the State Duty to Protect: A Statement on the Role of Mandatory Measures in 'Smart Mix', February 2019 (Shift, «Виконання державного обов'язку із захисту: заява про роль обов'язкових заходів у «розумному поєднанні», лютий 2019 р.), Fulfilling the State Duty to Protect: Statement on the Role of Mandatory Measures in a "Smart Mix" – Shift (shiftproject.org) (станом на 06 лютого 2023 р.).

Залежно від лінз, які використовуються для аналізу конкретного випадку, він може бути прикладом моделі «Паралельного вкладу» ('Contribution in parallel'), коли компанія «Югохром Алзар»,¹⁰ і уряд, Міністерство навколишнього середовища та територіального планування, а також муніципалітети Тетово і Скоп'є роблять свій внесок у несприятливий вплив на права людини, на суспільство і навколишнє середовище; або моделі «Причинно-наслідковий зв'язок»,¹¹ в якій Югохром несе одноосібну відповідальність за несприятливий вплив на права людини і довкілля. У пріоритетному порядку всі зацікавлені сторони повинні зробити необхідні кроки, такі як виділення фінансових ресурсів для заміни очисної станції, щоб припинити або запобігти її негативному впливу. Спільно всі учасники повинні також вжити заходів для усунення будь-якого фактичного впливу на права людини зацікавлених сторін.

6. ЯКІ ІНШІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ТА МЕХАНІЗМИ МОЖНА БУЛО Б ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ ПРОТИДІЇ ПОВЕДІНЦІ КОМПАНІЇ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ШАНСІВ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ?

Перед ініціюванням міжнародного розгляду необхідно ініціювати цивільний процес проти відповідача (відповідачів) з проханням до суду зобов'язати відповідачів вжити конкретних заходів для запобігання шкоди та усунення джерела небезпеки зі звалищ, яке може завдати шкоди правам людини невизначеній кількості осіб. Позивачами можуть бути громадські організації та мешканці Ягунівці, які можуть також вимагати компенсації. Позов може бути подано проти кількох відповідачів з посиланням на те, що вони не виконали своїх відповідних зобов'язань, таких як уряд, Югохром Алзар, Міністерство довкілля та територіального планування, муніципалітет Дженгуновце та муніципалітет Скоп'є. Позивачі можуть вимагати компенсацію. Крім того, позивачі можуть вимагати вжити забезпечувальні заходи до порушення цивільного позову.

Якщо позивачі програють позов на національному рівні, вони можуть ініціювати процедуру в Європейському суді з прав людини (як мінімум, за статтями 2, 6, 8 ЄКПЛ), подати скаргу до Комітету ООН з прав людини (відповідно до статті 6 МПГПП) або повідомлення до Комітету з питань дотримання Орхуської конвенції (відповідно до статті 9 (3) Орхуської конвенції). Крім того, НУО або окремі особи можуть ініціювати процедуру комунікації із твердженнями про порушення прав людини окремих осіб та спільнот, принаймні, однією із спеціальних процедур з питань зобов'язань у галузі прав людини, пов'язаних з використанням безпечного, чистого, здорового та стійкого навколишнього середовища, права на здоров'я, або в Робочу групу з бізнесу та прав людини. НУО також можуть звертатися із заявами про неправомірні дії Югохрому до Ресурсного центру з питань бізнесу та прав людини через Механізм відстеження відповідей компаній.¹²

¹⁰ Global Compact Network Німеччини, Oxfam і Shift, 'Doing Business With Respect for Human Rights – Chapter 3.4 Integrating and Acting' (Мережа Глобального договору, Нідерланди, Oxfam і Shift. Бізнес з дотриманням прав людини – Розділ 3.4 Інтеграція і дії»), Integrating and acting (businessrespecthumanrights.org) (станом на 06 лютого 2023 р.).

¹¹ Там само.

¹² Відсоткове співвідношення відповідей компаній, Ресурсний центр з бізнесу та прав людини (станом на 06 лютого 2023 р.).

7. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЦІЄЇ СПРАВИ

- Резолюція 17/4, ухвалена Радою з прав людини – Права людини та транснаціональні корпорації та інші підприємства;¹³
- Комітет з прав дитини, Зауваження загального порядку № 16 (2013 р.) щодо зобов'язань держави щодо впливу комерційного сектору на права дітей;¹⁴
- Зауваження загального порядку № 24 (2017 р.) щодо зобов'язань держав з Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права у контексті підприємницької діяльності;¹⁵
- Рекомендація CM / Rec (2016)3 Комітету міністрів державам-членам з прав людини та бізнесу;¹⁶
- Керівні засади ОЕСР для багатонаціональних підприємств;¹⁷
- Керівництво ОЕСР щодо належної обачності для відповідального ведення бізнесу;¹⁸
- Резолюція 76/300, прийнята Генеральною Асамблеєю 28 липня 2022 р. – Право людини на чисте, здорове та стійке довкілля;
- Конвенція ЄЕК ООН про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища;¹⁹
- Конституція Північної Македонії (Рішення 08-4642/1 від 17 листопада 1991);
- Закон про довкілля (Офіційний вісник № 53 від 05 липня 2005 р.);
- Закон про управління відходами (Офіційний вісник № 216 від 17 вересня 2021 р.);
- Закон про зобов'язання (Офіційний вісник № 18 від 05 березня 2011 р.).

---

¹³ A/HRC/RES/17/4. Microsoft Word – A . HRC . RES .17.4. DOC (un . org) (станом на 06 лютого 2023 р.).

¹⁴ CRC/C/GC/16, 17 квітня 2013, United Nations (ohchr . org) (станом на 06 лютого 2023 р.).

¹⁵ E/C.12/GC/24, 10 серпня 2017, <https://daccess-ods.un.org/tmp/757467.150688171.html> (станом на 06 лютого 2023 р.).

¹⁶ Рада Європи, Рекомендація Cm / Rec (2016)3 Комітету міністрів державам-членам, прийнята 2 березня 2016 р., Human Rights and business – Recommendation CM / Rec (2016)3 of the Committee of Ministers to Member States (coe . int) (станом на 06 лютого 2023 р.).

¹⁷ ОЕСР, Керівництво ОЕСР для багатонаціональних підприємств, 2011 р., 48004323. pdf (oecd . org) (станом на 06 лютого 2023 р.).

¹⁸ OECD-Due-Diligence-Guidance-for-Responsible-Business-Conduct.pdf (станом на 06 лютого 2023 р.).

¹⁹ ЄЕК ООН, Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, 25 червня 1998 р., <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/ser43e.pdf>, (станом на 06 лютого 2023 р.).

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 3.

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ВОДУ ГІРНИЧОДОБУВНОЮ ТА ЕНЕРГЕТИЧНОЮ КОМПАНІЄЮ В ПОЛЬЩІ

АВТОРКА: ХРИСТИНА ДАНИКОВСЬКА

Філія Polska Grupa Energetyczna (PGE) Mining and Energy у Турові – це польське державне підприємство, розташоване у південно-західній частині Нижньосілезького воєводства, що управляє копачем Турів. Турів – це кар'єр із максимальною доступністю видобутку бурого вугілля 20 тонн на рік. Робота шахти сягає 18 століття; з 1947 року вона перебуває під юрисдикцією Польщі.¹

Крім основної діяльності PGE в регіоні, видобутку вугілля, компанія також володіє електростанцією, що забезпечує електроенергією регіон і більш віддалені райони країни. Розташування компанії виняткове, оскільки вона знаходиться прямо на стику кордонів трьох країн: Німеччини, Чехії та Польщі. Незважаючи на розташування компанії та можливість постачання продукції в інші країни, компанія орієнтується лише на національний ринок.

Діяльність шахти має прямий або безпосередній вплив на місцеве населення, клімат та природне середовище. Відкритий видобуток завдає серйозної шкоди ґрунту, порушуючи його поверхню, і ландшафту, завдаючи шкоди природі. Крім того, роботи, необхідні для видобутку відкритим способом, призводять до утворення тонн відходів та забруднення повітря за рахунок забруднення атмосфери пилом, що утворюється при видобутку корисних копалин.

Зрештою, місцеве населення у Польщі та Чехії стверджує, що шахта впливає на потік ґрунтових вод, змушуючи їх текти у бік шахти та, таким чином, залишаючи певні райони без належного водопостачання. Компанія стверджує, що проблема із водопостачанням пов'язана не з діяльністю шахти, а з метеорологічною проблемою. Компанія заперечує свою провину, посилаючись на дослідження, проведені Національним дослідницьким інститутом, в яких йдеться про те, що нестача води пов'язана з гідрологічними посухами. Однак, незважаючи на заперечення правопорушень, компанія вирішила побудувати протифільтраційний екран, який повинен запобігти потраплянню води з Чехії до шахти Турів.²

---

1 PGE GIEK офіційний website, ' Historia ' (Офіційний сайт PGE GIEK, «Історія»), <https://kwbturow.pgegiek.pl/O-oddziale/Historia> (станом на 2 лютого 2023 р.).

2 PGE Group офіційний website, 'PGE udostępnia protokół z konsultacji transgranicznych ze stroną czeską', 22 May 2021 (Офіційний сайт PGE Group, «PGE надає протокол транскордонних консультацій з чеською стороною», 22 травня 2021 р.), <https://www.gkpge.pl/grupa-pge/dla-mediow/komunikaty-prasowe/korporacyjne/pge-udostepnia-protokol-z-konsultacji-transgranicznych-ze-strona-czeska> (станом на 2 лютого 2023 р.).

Через всі вищезгадані проблеми місцеві спільноти шукали засоби правового захисту. Спочатку представники місцевої спільноти висловили своє занепокоєння та подали позов до місцевих органів влади. Вони вимагали припинити видобуток корисних копалин, оскільки, на їхню думку, лише такі дії вирішать проблему. Проте компанія, яка експлуатує шахту, відмовилася зупиняти роботу, оскільки це призведе до збитків і може підірвати роботу електростанції, яку забезпечує кар'єр, що в періоди геополітичного тиску може додатково загрожувати енергетичній безпеці країни. Компанія також заявила, що не може наражати на ризик робочі місця майже 5 000 співробітників, які прямо чи опосередковано працюють на підприємство.³ Зрештою, якби шахта перестала працювати, електростанція не змогла б працювати, а це позбавило б електрики тисячі людей.

У зв'язку з відсутністю домовленості між представниками компанії та зацікавленими сторонами було здійснено подальші кроки, у тому числі на офіційному державному рівні. У квітні 2021 року Чеська Республіка подала офіційний позов проти польського державного підприємства PGE до Європейського суду (ЄС) щодо функціонування шахти. За кілька тижнів Європейський суд запровадив тимчасові заходи, які вимагають від компанії зупинити роботу шахти до ухвалення остаточного рішення. Це було зроблено для запобігання подальшому заподіяння серйозної шкоди, і віє також наклав штраф за невиконання цієї вимоги. Однак шахта продовжує працювати, незважаючи на те, що польська держава сплачує за неї величезні суми штрафів.

Ця справа має чіткий міждержавний вимір, однак це тематичне дослідження буде зосереджено не на питаннях, пов'язаних з державою, а на діях та поведінці компанії, крізь призму відповідності стовпам II та III Керівних принципів ООН у сфері бізнесу та прав людини.

1. ХТО Є НОСІЯМИ ПРАВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ?

Через характер діяльності компанії та участі у багатьох секторах, у її діяльності бере участь велика кількість зацікавлених сторін.

Носії прав:

- місцеве співтовариство та населення, яке безпосередньо зачіпається діяльністю компанії;
- робочі на шахті;

Інші зацікавлені сторони включають:

- уряд;
- місцеві органи влади, зокрема у Польщі та Чехії;
- екологічні НУО;
- керівництво компанії.

---

³ PGE G ó rnictwo i Energetyka , 'Najwi ę kszy pracodawca w regionie' (PGE G ó rnictwo i Energetyka, «Найбільший роботодавець в регіоні»), <https://turow2044.pl/nejwiekszy-pracodawca-w-regionie>

2. ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИТАМАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ КОМПАНІЇ?

Оскільки характер діяльності компанії такий, що він викликає постійну деградацію та погіршення стану навколишнього середовища, ризики для прав людини, властиві бізнес-моделі компанії, включають:

- право на здоров'я;
- право на здорове, чисте та стійке довкілля;
- право на воду.

3. ДЛЯ КОЖНОЇ З ВИЯВЛЕНИХ ГРУП НОСІЇВ ПРАВ ВИЗНАЧТЕ, ЯКІ ПРАВА ЛЮДИНИ НАРАЖАЮТЬСЯ (АБО ПІД ЗАГРОЗОЮ) НА НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ

Найбільшою постраждалою групою є місцеві жителі, причому найбільше постраждали жителі Чеської Республіки. На карту поставлено права:

- право на воду, оскільки наявний вплив щодо доступу до води на території;
- право на життя, здоров'я та здорове довкілля також потенційно схильні до ризику несприятливого впливу.

Що стосується гірників, то насамперед на порядку денному стоять такі права людини:

- право на здоров'я;
- право на життя.

4. ЯКІ РИЗИКИ СТАНОВЛЯТЬ НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КОМПАНІЇ, ВРАХОВУЮЧИ ЇЇ СФЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ/КОНТЕКСТ БІЗНЕСУ?

Основним видом діяльності компанії є видобуток корисних копалин, які за своєю природою впливають на навколишнє середовище та завжди несуть додаткові ризики впливу на навколишнє середовище, що мають (потенційно) несприятливий вплив також на місцевих жителів. У той же час, оскільки природні родовища/матеріали неможливо перемістити в інше місце, заходи щодо запобігання та пом'якшення повинні бути адаптовані до місцевих умов.

5. ЩО ПОТРІБНО БУЛО ЗРОБИТИ, ЩОБ ЗАПОБІГТИ НЕСПРИЯТЛИВОМУ ВПЛИВУ, І ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ ЗАРАЗ, ЩОБ ВИРІШИТИ ВИЯВЛЕНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАПОБІГТИ АБО ЗВЕСТИ ДО МІНІМУМУ НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО КПООН?

У КПООН говориться, що компанія повинна вчиняти дії, щоб «не допускати несприятливого впливу на права людини або не сприяти йому в результаті своєї діяльності, й усувати такий вплив, коли він має місце», і що компанія «має відшкодувати несприятливий вплив на права людини, який може викликати комерційне підприємство або щодо якого підприємство робить свій внесок через свою власну діяльність, або який може бути безпосередньо пов'язаний з його операціями, продуктами чи послугами через його ділові відносини». У

цьому прикладі, компанія не тільки не припинила своєї діяльності, але й продовжує виправдовувати свої дії. З повідомлень ЗМІ складається враження, що вона не доклала достатніх зусиль для вирішення ситуації, не взаємодіяла ефективно із заінтересованими сторонами та не пропонувала реального вирішення проблеми. Понад те, напевно, не було здійснено ані перегляду діяльності, ані оцінки здійснюваного впливу.

Єдине, що компанія зробила, незважаючи на заперечення правопорушень зі свого боку, це провела превентивні заходи та побудувала протифільтраційний екран, який має запобігти надходженню води з Чехії на шахту в Турові.⁴ Підприємство повинно здійснювати виявлення та оцінку потенційного несприятливого впливу на права людини та впливу його діяльності на природне середовище та життя людей, враховуючи, що потенційні загрози можуть розвиватися та змінюватись під дією різних факторів. Таким чином, воно має запровадити процедури, які забезпечать безперервність процесу належної обачності у сфері прав людини (HRDD) та його адаптацію до складності та розміру компанії.⁵ На жаль, інформація про діяльність компанії у цьому напрямі відсутня.

КПООН очікують, що компанії «намагатимуться запобігти або пом'якшити несприятливий вплив на права людини, який безпосередньо пов'язаний з їхньою діяльністю, продуктами чи послугами через їхні ділові відносини, навіть якщо вони не сприяли такому впливу». Перш ніж розширювати видобуток, підприємство має розпочати консультації з носіями прав та зацікавленими сторонами. Потім вони повинні оцінити потенційний вплив на права людини, щоб побачити, чи можуть вони запобігти йому. Відсутні докази або інформація про те, що компанія намагалася запобігти заподіяній шкоді і що дії для пом'якшення наслідків, вжиті лише після того, як проблема стала надбанням громадськості, були достатніми та ефективними. Шкода, завдана людям, була очевидною, але жодної інформації про профілактичні заходи, окрім згаданих раніше та посадки дерев у недіючій частині шахти, не опубліковано.

КПООН очікують, що компанія «використовуватиме внутрішній та/або незалежний зовнішній досвід у галузі прав людини». В цьому випадку немає звітів, які б підтверджували або хоча б припускали, що компанія шукала таку експертизу або просила сторонній орган зробити це за неї. Можливо, якби таку експертизу було надано, це допомогло б компанії краще впоратися з усім процесом і уникнути розбіжності, що виникли навколо ситуації.

Через всі вищезгадані проблеми місцеві спільноти шукали засоби правового захисту. На жаль, здійснення прав людини на ефективний засіб правового захисту було складним і забирало багато часу. Спочатку представники місцевої спільноти висловили своє занепокоєння та подали позов до місцевих органів влади, вимагаючи зупинити видобуток корисних копалин. Компанія відстоювала свою позицію, стверджуючи, що проблеми з водою були викликані не безпосередньо гірничодобувною діяльністю, а посухою, яку на той час переживав весь регіон. Загалом вони відмовилися зупинити роботу з причин, зазначених вище,

⁴ Офіційний сайт PGE Group.

⁵ Організація Об'єднаних Націй, Керівні принципи ООН у сфері бізнесу та прав людини, Нью-Йорк та Женева, 2011 р., с. 17.

серед яких доля майже 5 000 співробітників, тисячі домогосподарств, позбавлених електрики, та енергетична безпека країни.

КПООН очікують, що ця ситуація «включатиме змістовні консультації з зацікавленими сторонами, залежно від розміру підприємства, характеру та контексту операції». Цілком імовірно, що вся криза могла б бути попереджена, якби компанія розпочала весь процес розширення своєї діяльності, запросивши всі зацікавлені сторони до змістовних консультацій, беручи до уваги пропозиції зацікавлених сторін та прагнучи знайти шляхи вирішення виявлених проблем. Однак цього не сталося. Пізніше у процесі компанія навчилася більше залучати зацікавлені сторони. За інформацією компанії, опублікованої на офіційному сайті, зобов'язання виконано, проведено десятки консультацій. Більше того, компанія ініціювала додаткові зустрічі із зацікавленими сторонами, хоча вони й не були обов'язковими. Це доводить, що підприємство хотіло зробити весь процес прозорішим і опублікувало протокол транскордонних переговорів.

КПООН також вимагають, щоб висновки та підсумки таких консультацій та взаємодії із заінтересованими сторонами були ефективними, і щоб вони були інтегровані «у відповідні внутрішні функції та процеси та на їх підставі вживали відповідні дії». У випадку, описаному в цій роботі, не відбулося ані інтеграції результатів, ані подальших комплексних дій на їх основі.

Крім того, компанія «має перевірити, чи усуваються несприятливі наслідки для прав людини». Підприємство зазначає, що виконує у встановлені терміни пункти угоди, підписаної між двома сторонами: урядами країн та суб'єктом господарювання. Він охоплює, наприклад, підтримку фінансування місцевих та регіональних екологічних проектів, забезпечення захисту навколишнього середовища навколо рудника, а також будівництво підземного протифільтраційного екрану для превентивного захисту від води та будівництво земляного насипу.

Компанія також повинна інформувати осіб, чиї права порушено, про те, як просувається робота і зміни, що відображають побоювання, висловлені зацікавленими сторонами, але є відчуття, що це також було зроблено на недостатньому рівні.

Варто зазначити, що в цій конкретній ситуації, оскільки компанія є державним підприємством і беручи до уваги особливу роль держави, малоімовірно, що підприємство могло вжити будь-які дії чи прийняти рішення без будь-яких або навіть докладних консультацій з боку національної влади.

Насамкінець, ця справа стосується ситуації, коли державне підприємство не виконує своїх обов'язків щодо дотримання прав людини, оскільки воно не провело оцінку впливу на права людини до початку операцій і не запровадило необхідний процес належної обачності у сфері прав людини. Коли ж почав проявлятися негативний вплив, підприємство заперечувало інформацію про правопорушення і продовжувало свої дії. Цієї ситуації можна було б уникнути, якби компанія, що володіє рудником, вступила в діалог із зацікавленими сторонами і вчинила дії щодо поліпшення управління водними ресурсами, заздалегідь спорудивши

бар'єр, що перешкоджає міграції ґрунтових вод, у рамках превентивних заходів, а не лише як реакція на скарги. Зрештою штраф, сплачений компанією за свою діяльність, допоможе місцевим співтовариствам пом'якшити наслідки видобутку. Однак подальша робота шахти може завдати шкоду навколишньому середовищу, що збільшується, і погіршити проблему з доступом до води.

У майбутньому для кращого функціонування компанії та благополуччя зацікавлених сторін буде вкрай важливо дотримуватися КПООН та розробляти стратегію усунення потенційних ризиків та шкоди, заподіяної її діяльністю.

6. ЯКІ ІНШІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ТА МЕХАНІЗМИ МОЖНА БУЛО Б ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ КОМПАНІЇ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ШАНСІВ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ?

Як згадувалося в описі справи, одна з можливостей (і, по суті, та, яка була використана) полягала в тому, щоб подати офіційний позов проти польського державного підприємства (ДП), що розглядається, до Європейського суду щодо функціонування шахти .

Додаткові варіанти звернення за правовим захистом включають доведення справи до Спеціального доповідача ООН з водних ресурсів та подання скарги до Європейського суду з прав людини на польську державу (як власника ДП) після того, як всі внутрішні судові заходи вичерпані.

7. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЦІЄЇ СПРАВИ

- Закон від 7 вересня 2007 року про видобуток кам'яного вугілля (Вісник законів № 199, поз. 1227, «Закон про екологічну інформацію»)
- Стаття 259 Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU)
- Директива 2011/92/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 грудня 2011 р. про оцінку впливу деяких державних та приватних проектів на навколишнє середовище
- Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2000 року, яка встановлює основу для дій Співтовариства у галузі водної політики.
- Хартія основних прав Європейського Союзу
- Резолюція ООН 64/292.

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 4.

ПРИМУСОВА ПРАЦЯ ПІВНІЧНОКОРЕЙЦІВ У ПОЛЬЩІ

АВТОРКА: САНДРА ДЗІЕЛЬ – ЛАТАНОВИЧ, BNP PARIBAS BANK POLSKA SA

Протягом десятиліть Північно-Корейська Народно-Демократична Республіка (далі іменована як Північна Корея або КНДР) відправляла робітників у різні місця по всьому світу, наймаючи десятки тисяч осіб на лісозаготівлі, видобуток корисних копалин та будівництво, отримуючи при цьому значну частину їхнього заробітку в іноземній валюті. Хоча країна не публікує офіційні дані, за оцінками деяких спостерігачів, у 2015 році за кордоном працювало понад 100 тисяч північнокорейців.¹ Влада Північної Кореї жорстко контролювала комунікації та пересування робітників, позбавляла їх інформації про права робітників у країнах перебування.²

Північна Корея сумно відома порушенням прав людей, що там живуть; за даними МОП та Walk Free, в країні в рабстві проживає понад 2,6 млн осіб, переважна більшість з яких змушені працювати на державу. Уряд Північної Кореї продемонстрував найслабшу реакцію на рабство з усіх країн, опитаних для Глобального індексу рабства.³

Однією з багатьох країн, куди відправили північнокорейських робітників, була Польща. Перебуваючи у Польщі, північнокорейські робітники зазвичай жили під наглядом наглядачів, яких надсилала північнокорейська влада, переважно Міністерство державної безпеки. Їм дозволялося пересуватися групами по двоє і більше, а у разі відхилення від норми робітникам загрожувало покарання чи репатріація. Повідомлялося також, що робітників направляли на роботу до північнокорейських кадрових агенцій з окладом нижче, ніж у місцевих робітників, їхні документи відбирали у них їхні північнокорейські начальники, їм не дозволялося залишати роботодавця під загрозою покарання, і їм лише зрідка дозволяли залишати свої робочі місця або спілкуватися з місцевими мешканцями.

У 2014 році північнокорейський зварювальник загинув на верфі на півночі Польщі внаслідок трагічного нещасного випадку, внаслідок якого було випалено 95% поверхні його

---

1 Human Rights Watch, 'North Korea: Events of 2016,' in World Report 2017, 2023 («Північна Корея: події 2016 р.», у World Report 2017, 2023 р.), <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/north-korea> (станом на 2 лютого 2023 р.).

2 Amnesty International, Amnesty International Report 2017/18 – Korea (Democratic People's Republic of), 22 February 2018 (Amnesty International, Звіт Amnesty International за 2017–2018 рр. – Корея (Народно-Демократична Республіка), 22 лютого 2018 р.), <https://www.refworld.org/docid/5a9938d74.html> (станом на 2 лютого 2023 р.).

3 Global Slavery Index, 'GLOBAL SLAVERY INDEX / 2018 / FINDINGS' (Глобальний індекс рабства, «ГЛОБАЛЬНИЙ ІНДЕКС РАБСТВА/2018/ВИСНОВКИ»), <https://www.globalslaveryindex.org/2018/findings/global-findings/> (станом на 2 лютого 2023 р.).

тіла.⁴ Аварія сталася через неправильне обладнання. Слід зазначити, що чоловік працював у Польщі легально, отримавши польську державну робочу візу та маючи дозвіл на роботу у Польщі.

Після того, як стався нещасний випадок, було проведено низку державних перевірок, у тому числі з боку Польської державної інспекції праці та інших прокуратур. Хоча розслідування та контроль виявили низку небезпечних дій, що порушують правила гігієни праці на верфі (основною діяльністю якої є суднобудування, металоконструкції, морське, цивільне та офшорне будівництво), вони не встановили, що робота, яку виконують громадяни КНДР у Польщі, включаючи жертву аварії, мають ознаки примусової праці.

Той факт, що примусова праця не була виявлена, може бути пов'язана з тим, що перевірки загалом ґрунтуються на перевірці документації та, крім того, обмежені іншими способами. Відсутність співробітництва між органами, які розслідують справу як на державному рівні, так і на рівні місцевих органів влади, також ускладнює отримання повної картини ситуації. В той же час, боротьба з примусовою працею залежить від ефективних механізмів її попередження, виявлення та пом'якшення наслідків.

Слід зазначити, що після цієї аварії верф припинила співпрацю з агентством з працевлаштування та поширила свої процедури контролю на всіх субпідрядників. Компанія відкинула звинувачення у важких умовах праці на верфі та запровадила Комплексну політику якості, охорони навколишнього середовища та здоров'я на основі PN-EN ISO 9001:2015, PN-N 18001:2004, PN-EN ISO 14001:2015, PN-EN ISO 3834-2:2005, EN 1090-1:2009/ A 1:2011.⁵ Це також сприяло розробці інструментарію з виявлення та запобігання примусовій праці під егідою відповідного міністерства. Верф підкреслила, що вона переконана в тому, що якщо у робітників є візи та дозволи, вони можуть бути найняті без додаткових ризиків, оскільки роль держави повинна полягати у забезпеченні того, щоб візова політика враховувала також ризики торгівлі людьми та примусової праці.

У Польщі іноземні робітники повинні мати візу, що дозволяє їм працювати, видану Міністерством закордонних справ, потім дозволи на роботу для іноземних робітників видаються воєводською владою на підставі Закону від 20 квітня 2004 р. про сприяння зайнятості та ринку

---

⁴ Інформація про цю справу широко висвітлювалася у засобах масової інформації у Польщі та за її межами. наприклад, <https://www.rp.pl/rynek-pracy/art1455341-die-welt-niewolnicza-praca-koreanczyka-z-polnocy-w-polsce>; <https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/praca/przymusowi-pracownicy-z-korei-polnocnej-w-polsce/7qxeexd>; <https://tvn24.pl/biznes/ze-swiata/korea-polnocna-zarabia-na-niewolniczej-pracy-milliardy-dolarow-ra590110-4462711>; <https://www.nytimes.com/2017/12/31/world/europe/north-korea-poland-workers.html>; <https://tvpworld.com/36845273/polish-firms-employ-north-korean-slave-laborers-reports-the-bbc>; <https://www.vice.com/en/article/xw33bj/cash-for-kim-how-north-koreans-are-working-themselves-to-death-in-europe>; <https://www.nytimes.com/2017/12/31/world/europe/north-korea-poland-workers.html>; <https://unwatch.org/un-condemn-north-korea-exploiting-labor-overseas/>.

⁵ CRIST SA, 'Statement about alleged North Korean workers,' CRIST (CRIST SA, «Заява про північнокорейських робітників», CRIST), <https://crist.com.pl/crist-sa-statement-about-alleged-north-korean-workers,148,en.html> (станом на 2 лютого 2023 р.).

праці. Через рік після ухвалення Резолюції 2397,⁶ яка передбачає висилку всіх північнокорейських робітників протягом 24 місяців, у Польщі залишилося лише близько 45 осіб. Це означало скорочення чисельності робітників КНДР у Польщі приблизно на 90% порівняно з чисельністю на день набрання чинності резолюцією РБ ООН – 445 робітників. Постановою було внесено зміни до польського законодавства, до Закону від 24 листопада 2017 р. про внесення змін до Закону про іноземців та деяких інших законів внесено поправки, серед іншого, що воєвода виносить рішення про відмову у видачі дозволу на роботу також у разі, якщо цього вимагають зобов'язання, що випливають із положень ратифікованих міжнародних договорів, що зобов'язують Республіку Польща.

У цьому тематичному дослідженні наводиться перелік ризиків, що мали місце щодо північнокорейських робітників. У ньому розглядаються як порушення, пов'язані зі співробітництвом верфі з агентством з працевлаштування, так і ті, що пов'язані з відсутністю співпраці між місцевою владою та урядом, а також показані механізми, які уряд Північної Кореї використав для фінансування свого режиму. По-друге, воно визначає низку дій, які верф має зробити, щоб це більше не повторилося.

1. ХТО Є НОСІЯМИ ПРАВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ ?

Носії прав :

- Працівники компанії та інші працівники, які виконують роботи на верфі та на її території, у тому числі трудові мігранти з Північної Кореї.

Зацікавлені сторони:

- Державні та місцеві органи влади
- Сім'ї співробітників
- НУО
- ЗМІ
- Громадянське суспільство.

2. ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИТАМАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ КОМПАНІЇ?

Ризики в галузі прав людини, властиві бізнес-моделі компанії, частково відображають профіль ризиків галузі:

- Здоров'я та безпека працівників, оскільки рівень смертності та травматизму в галузі вищий у порівнянні з іншими галузями, тимчасові працівники можуть наражатися на більший ризик через відсутність у них підготовки або досвіду роботи в галузі, ризики, пов'язані з відсутністю захисту здоров'я працівників, відсутність належного обладнання для забезпечення безпеки. Крім того, інциденти, пов'язані зі здоров'ям та безпекою, можуть викликати затримки/збої у реалізації проектів.

---

⁶ У відповідь на запуск Північною Кореєю міжконтинентальної балістичної ракети «Хвасон» у листопаді 2017 року Рада Безпеки ООН у грудні того ж року ухвалила резолюцію 2397, яка передбачає висилку всіх північнокорейських робітників протягом 24 місяців.

- Залучення низькооплачуваної робочої сили від постачальників робочої сили, де немає видимості чи контролю над захистом прав працівників. Робітники-мігранти були спрямовані на роботу північнокорейськими кадровими агентствами з нижчою заробітною платою, ніж місцеві робітники. Співпраця з агентствами з найму здійснюється без належних положень, що зобов'язують підрядника не допускати примусової праці, і через це верф не має можливості проводити аудит підрядника для контролю за дотриманням зовнішніх стандартів щодо цього питання.

3. ДЛЯ КОЖНОЇ З ВИЯВЛЕНИХ ГРУП НОСІЇВ ПРАВ ВИЗНАЧТЕ, ЯКІ ПРАВА ЛЮДИНИ НАРАЖАЮТЬСЯ (АБО ПІД ЗАГРОЗОЮ) НА НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ

Індивідуальні права людини північнокорейських робітників-мігрантів, яким загрожує негативний вплив:

- Право на свободу та особисту недоторканність та порушення заборони на примусову працю (приклад: мав місце кабальний набір, примусова праця, неможливість покинути роботодавця, покарання або загроза покарання, робітникам⁷ рідко⁸ дозволялося залишати свої робочі місця або спілкуватися з місцевими жителями протягом усього періоду. Життя трудящих-мігрантів перебувало під контролем наглядачів, яких надсилали північнокорейська влада – переважно Міністерство держбезпеки, їм дозволялося пересуватися групами по два і більше, а у разі відхилення від норми робітникам загрозували покарання або репатріація).
- Право на здоров'я (приклад: робота в умовах, які можуть призвести до втрати життя та здоров'я працівників).
- Право на життя (приклад: смерть північнокорейського працівника, який працював на верфі, через неадекватне обладнання є одним із прикладів того, що цей вид роботи пов'язаний з високим ризиком).
- Право на адекватну та задовільну винагороду, що забезпечує людині та її сім'ї існування, сумісне з людською гідністю. Північнокорейці були позбавлені більшої частини своєї заробітної плати, яка виплачувалася в іноземній валюті прямо Корейській робітничій партії, що є методом обходу санкцій ООН. Оскільки послуги з працевлаштування надавала інша компанія, яка працює на місцевому ринку в Польщі та спеціалізується на сталеливарних роботах, північнокорейським робітникам платило не кадрове агентство, а їхній роботодавець, якому кадрове агентство перераховувало кошти за роботу.
- Право на недоторканність приватного життя, оскільки житлово-побутові умови групах перебували під постійним наглядом.

7 Міжнародна організація праці, «Важко побачити, важче порахувати: рекомендації щодо проведення перевірок для оцінки примусової праці дорослих та дітей», https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_182096.pdf (станом на 2 лютого 2023 р.).

8 Європейський суд з прав людини, «Конвенція про захист прав людини та основних свобод», Рада Європи, https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (станом на 2 лютого 2023 р.).

4. ЯКІ РИЗИКИ СТАНОВЛЯТЬ НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КОМПАНІЇ, ВРАХОВУЮЧИ ЇЇ СФЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ/КОНТЕКСТ БІЗНЕСУ?

Ризики примусової праці у своїй діяльності підприємства й у всьому ланцюжку поставок і пов'язаний з цим ризик ненадійності субпідрядника, тобто агенції з працевлаштування, ризик трудових правопорушень, експлуатації, торгівлі людьми для примусової праці, права мігрантів. Для компанії, яка раніше свідомо не займалася проблемою примусової праці, той факт, що держава видавала візи та дозволи на роботу, по суті означало зелене світло. Однією з найбільших проблем є забезпечення адекватного та ефективного нагляду за тим, щоб агентства, які надають працівників, справді дотримувалися прав людини.

5. ЩО ПОТРІБНО БУЛО ЗРОБИТИ, ЩОБ ЗАПОБІГТИ НЕСПРИЯТЛИВОМУ ВПЛИВУ, І ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ ЗАРАЗ, ЩОБ ВИРІШИТИ ВИЯВЛЕНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАПОБІГТИ АБО ЗВЕСТИ ДО МІНІМУМУ НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО КПООН ?

Цієї ситуації можна було б уникнути, якби компанія не покладалася повністю на державу у захисті прав людини і задавалася питанням, чи можливо, враховуючи все, що відомо про Північну Корею, що найм робітників із цієї країни сприятиме примусовій праці.

Що верф могла зробити (і не зробила) для запобігання ситуації: верф мала перевірити інформацію про ризик примусової праці/інших порушень у Північній Кореї. Враховуючи існуючі дані МОП та звіти ООН, якби компанія провела належну процедуру належної обачності у сфері прав людини, вона поставила б собі правильні питання про те, чи можна наймати робітників із Північної Кореї через північнокорейські агенції. Ситуація могла виникнути в багатьох компаніях у Польщі, оскільки дуже мало хто з них перевіряє таку інформацію, обмежуючись перевіркою лише того, чи не порушують вони офіційні санкції ООН/ЄС/держави.

Для належного управління політикою ризиків примусової праці важливо запровадити на верфях внутрішні правила вищого рівня, що встановлюють спільне зобов'язання поважати права людини, включаючи більш конкретні зобов'язання щодо запобігання та припинення випадків примусової праці, а також відповідні запобіжні та пом'якшувальні заходи.

Відповідно до КПООН компанії несуть відповідальність за весь свій ланцюжок створення вартості. Це означає, що компанія повинна була запровадити пункти, які зобов'язують підрядника запобігати використанню примусової праці, а потім контролювати дотримання ним договірних вимог за допомогою аудитів, тому що зрештою саме на компанії буде найбільший ризик для репутації.

У договорі про співробітництво з агентством зайнятості мають бути зазначені вид роботи, що доручається працівнику, кваліфікація, необхідна для виконання роботи, передбачувана тривалість роботи, робочий час, місце, принципи надання відпусток, принципи обробки персональних даних кандидатів та працівників, а також принципи передачі інформації між

сторонами договору, що стосуються, у тому числі, винагороди, яку працівник отримує за доручену йому/їй роботу, умови виконання роботи з погляду охорони праці та техніки безпеки, обліку робочого часу.

Ланцюжок поставок включає безліч постачальників і етапів, і найчастіше ці компанії не знають, чим займається кожна з них, крім як забезпеченням своєї ланки в ланцюжку. Ефективна мінімізація ризику примусової праці потребує залучення всієї організації та підвищення обізнаності працівників. Це підвищення поінформованості серед працівників дуже важливо, щоб вони могли, перш за все, ідентифікувати, що примусова праця може мати місце на їхньому робочому місці, і повідомити керівництво компанії та, за необхідності, правоохоронні органи, щоб зацікавлена особа отримала допомогу та інформацію про свої права. Перше навчання з охорони праці та техніки безпеки для нових співробітників може бути використане для інформування їх про те, що компанія не сприймає порушення прав людини та що ситуації експлуатації працівників є неприйнятними.

Проблемою, яка перешкоджає наданню допомоги жертвам, є небажання самих жертв ділитися своїм досвідом з іншими; більшість постраждалих ніколи не звертаються до жодних гуманітарних організацій чи державних органів. Можливо, це пов'язано з досвідом своєї країни, відсутністю довіри до державних інститутів. Важливим аспектом є також погане знання мігрантами своїх прав, внаслідок чого мігранти часто не знають, що компанія, на яку вони працюють, не дотримується закону.

Верф взагалі не провела оцінку або провела її неправильно щодо агенції з працевлаштування, з якою співпрацювала, а також могли бути неадекватні пункти в угоді про співпрацю, які принаймні давали б право верфі провести оцінку.

Однак загальнодоступна інформація свідчить про те, що верф зробила уроки з цієї кризової ситуації і зробила низку кроків і політик для запобігання подібним ситуаціям у майбутньому.

Після припинення співпраці з агентством працевлаштування верф поширила свої процедури контролю на всіх субпідрядників. На сайті компанії повідомляється, що на верфі реалізовано комплексну політику якості, навколишнього середовища, здоров'я та безпеки. Політика заснована на стандартах ISO 9001, ISO 14001, ISO 45001, які встановлюють вимоги до системи управління охороною праці та промислової безпеки (OH&S) з рекомендаціями щодо її застосування, щоб дозволити організації активно покращувати свої показники охорони праці та безпеки з метою запобігання травмам і хворобам. Вони опублікували політику в галузі довкілля, здоров'я та безпеки, де повага до прав людини включена до цінностей, а також існує кодекс етики та ділової поведінки. Верф також проаналізувала своє співробітництво з агентствами з працевлаштування і найму, провела базове навчання з прав людини для ключових керівників і персоналу і перевірила свої канали подачі скарг.

Інформації про те, чи було виплачено якісь суми сім'ї померлого працівника, немає.

6. ЯКІ ІНШІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ТА МЕХАНІЗМИ МОЖНА БУЛО Б ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПОВЕДІНКИ КОМПАНІЇ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ШАНСІВ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ?

Передача справи до Європейського суду з прав людини (спочатку справа має пройти усі національні судові інстанції). Бланк заяви необхідно завантажити з сайту, заповнити, роздрукувати та надіслати поштою на адресу суду, додавши необхідні документи.⁹

Про ситуацію також можна було повідомити МОП – Конвенція МОП № 29 від 1930 р. про примусову чи обов'язкову працю, Конвенція МОП № 105 від 1957 р. про скасування примусової праці.

7. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЦІЄЇ СПРАВИ

- Конвенція МОП № 29 від 1930 року про примусову чи обов'язкову працю.
- Конвенція МОП № 105 від 1957 року про скасування примусової праці.
- Конвенція МОП № 143 про трудящих мігрантів 1975 (додаткові положення).
- Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950.
- Резолюція 2397 Ради Безпеки ООН.
- Закон від 24 листопада 2017 року про внесення змін до Закону про іноземців та деякі інші закони із поправками.
- Закон від 20 квітня 2004 р. про сприяння зайнятості та інститут ринку праці.

---

⁹ Європейський суд з прав людини, «Звернення до суду». <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants&c=> (станом на 2 лютого 2023 р.).

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 5.

МОРСЬКА ПЛАТФОРМА № 10, АЗЕРБАЙДЖАН

АВТОРКА: РУХІЯ ІСАЄВА

4 грудня 2015 року (17:40 за місцевим часом) на морській платформі № 10 родовища Гюнешлі, розташованої за 60 миль на схід від Баку, Азербайджан, у Каспійському морі, сталася руйнівна пожежа. Родовище Гюнешлі, на якому в основному видобувають нафту та трохи газ, експлуатується з 1970-х років та було реконструйовано у 1990-х роках. Платформа № 10, що належить та керується державною нафтовою компанією Азербайджану – Державною нафтовою компанією Азербайджанської Республіки (State Oil Company of Azerbaijan Republic SOCAR) – перебуває в експлуатації з 1984 року. Пожежа була спровокована штормом, який спричинив хвилі заввишки до 30 футів, що призвело до розриву стояка природного газу. Внаслідок інциденту загинули 12 нафтовиків та газовиків, 19 зникли безвісти.¹ Сильний вітер та хвилі ускладнили рятувальні роботи. Робітників було евакуйовано в дві рятувальні шлюпки, які були опущені на 10 метрів над водою, але через поломку крана або гака одна рятувальна шлюпка впала в море. Трьох робітників було врятовано, а тіло одного було знайдено на найближчому кораблі. Одна з рятувальних шлюпок платформи застрягла на платформі під час евакуації через шторм.

SOCAR – повністю державна національна нафтогазова компанія, що базується в Баку, Азербайджан. Компанія видобуває нафту та природний газ як на суші, так і на шельфі в азербайджанському секторі Каспійського моря. Компанія управляє єдиним у країні нафтопереробним заводом та одним газопереробним заводом, а також кількома трубопроводами для експорту нафти та газу по всій країні. SOCAR також володіє заправними станціями під брендом SOCAR в Азербайджані, Туреччині, Грузії, Україні, Румунії та Швейцарії.

За шкалою Бофорта сила вітру у цей день змінювалась в межах 10–11 балів, що вважається сильним штормом.² Відповідно до Додатку 2 Трудового кодексу Азербайджанської Республіки більшість працівників морських платформ мають бути евакуйовані, а ремонтно-будівельні роботи мають бути зупинені під час штормової погоди. Однак співробітникам було надано вказівку продовжувати роботу, незважаючи на штормову погоду.

1 Workers' Rights Protection Organization Public Union (OWRPO PU); p.4 (Громадське Об'єднання Організації Захисту Прав Нафтовиків (ООЗП), «Оцінка пожежі на стаціонарній глибоководній платформі №10 на родовищі «Гюнешлі» Державної нафтової компанії Азербайджанської Республіки 4 грудня 2015», (2016); стор.4); доступні на: <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/report-on-accident-at-guneshli-oil-field-platform-that-resulted-in-12-dead-19-missing-32-injured/>. Аварія також висвітлювалася у різних ЗМІ: <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/report-on-accident-at-guneshli-oil-field-platform-that-resulted-in-12-dead-19-missing-32-injured/>, <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/azerbaijan-2-killed-29-missing-after-socar-oil-rig-fire/> <https://maritime-executive.com/article/azerbaijan-three-missing-and-platform-on-fire>, <https://guide-supervision.ilo.org/freedom-of-association-complaints/>, <https://en.trend.az/azerbaijan/society/2465970.html>, <https://maritime-executive.com/article/azerbaijan-three-missing-and-platform-on-fire> <https://emtv.com.pg/azerbaijan-says-29-missing-after-oil-platform-fire-feared-dead/>, <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/azerbaijan-abuses-by-oil-companies-include-workplace-discrimination-illegal-termination-of-contracts-health-safety-violations-sexual-harassment-environmental-pollution-say-ngo-reports-includes-company-comments/>

2 Там же, стор. 14.

1. ХТО Є НОСІЯМИ ПРАВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ?

Носіями прав є:

- Працівники в інших сферах діяльності SOCAR;
- Загиблі або зниклі безвісти працівники, їх спадкоємці та сім'ї;
- Робітники, які й досі працюють на родовищі «Гюнешлі».

Зацікавленими сторонами є:

- SOCAR;
- Нафтогазодобувне управління (НГБУ) «28 Травня»;
- Відповідні НУО, місцеві органи влади та аварійно-рятувальні служби;
- Трест комплексного буріння;
- Транспортний відділ;
- Каспійська Кейтерінгова Служба;
- Міністерство праці та соціального захисту населення (Трудова інспекція);
- Профспілка працівників нафтової та газової промисловості.

2. ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИТАМАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ КОМПАНІЇ?

SOCAR – національна нафтогазова компанія. Її діяльність охоплює: розвідку, видобуток, переробку та продаж нафти та газу; транспортування та зберігання енергії; проекти у сфері відновлюваних джерел енергії, включаючи вітрову та сонячну енергію. Як і в будь-якому бізнесі, що працює в такій складній галузі, як нафта і газ, бізнес-модель SOCAR пов'язана з багатьма ризиками для прав людини.

Відповідні ризики для прав людини, властиві бізнес-моделі компанії:

- Право на здорове довкілля: видобуток нафти і газу може завдати шкоди навколишньому середовищу, наприклад, забруднення повітря та води, що може негативно вплинути на здоров'я місцевих жителів та працівників.
- Право на здоров'я/ Право на життя/ Право на працю: працівники підприємств компанії, особливо ті, хто займається видобутком нафти та газу, наражаються на ризики для здоров'я та безпеки, такі як ризик нещасних випадків, вибухів та впливу небезпечних хімічних речовин.
- Право на свободу вираження поглядів: SOCAR є державною компанією і може зазнавати впливу уряду, що може призвести до обмеження права на свободу вираження поглядів співробітників та інших зацікавлених сторін.
- Право на землю, житло та майно: проекти енергетичної інфраструктури компанії можуть бути пов'язані з переміщенням місцевих спільнот та втратою їхніх будинків та землі, що може порушити їхнє право на землю, житло та власність.
- Право на воду: діяльність компанії може вплинути на наявність та якість водних ресурсів, особливо в районах з дефіцитом води або там, де для діяльності компанії потрібна велика кількість води. Це може мати негативний вплив на право місцевих спільнот та екосистем на воду.

3. ДЛЯ КОЖНОЇ З ВИЯВЛЕНИХ ГРУП НОСІЇВ ПРАВ ВИЗНАЧТЕ, ЯКІ ПРАВА ЛЮДИНИ НАРАЖАЮТЬСЯ (АБО ПІД ЗАГРОЗОЮ) НА НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ

Права працівників нафтогазової галузі, яким загрожує несприятливий вплив:

- право на життя;
- право на роботу в безпечному та здоровому середовищі;
- право про свободу від дискримінації;
- право на достатній рівень життя;
- право на життя;
- право на справедливий судовий розгляд/ефективний засіб правового захисту.

Права сімей працівників, яким загрожує несприятливий вплив:

- право на повагу до сімейного життя;
- право на достатній рівень життя;
- право на ефективний засіб правового захисту.

4. ЯКІ РИЗИКИ СТАНОВЛЯТЬ НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КОМПАНІЇ, ВРАХОВУЮЧИ ЇЇ СФЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ/КОНТЕКСТ БІЗНЕСУ?

Той факт, що видобуток нафти відбувається в морі, де знаходиться нафтове родовище, за своєю природою збільшує ризики:

- право працівників на здоров'я, право на життя та право на працю у безпечному та здоровому навколишньому середовищі у зв'язку з можливими впливами води та зокрема штормів, а також у складних ситуаціях при ліквідації надзвичайних ситуацій та евакуації (зокрема у погану погоду);
- право на чистий, здоровий та стійкий розвиток, оскільки будь-який розлив нафти, спричинений людським фактором чи силами природи, призведе до забруднення.

Ці ризики можуть поставити під загрозу здатність компанії працювати безпечним та відповідальним чином, а також підтримувати позитивні відносини зі своїми зацікавленими сторонами, включаючи працівників, спільноти та уряди. Крім того, це впливає на репутацію та відповідальність компанії: аварія, ймовірно, вплине на репутацію SOCAR і може призвести до позовів про матеріальну відповідальність з боку сімей загиблих або зниклих безвісти робітників.

5. ЩО ПОТРІБНО БУЛО ЗРОБИТИ, ЩОБ ЗАПОБІГТИ НЕСПРИЯТЛИВОМУ ВПЛИВУ, І ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ ЗАРАЗ, ЩОБ ВИРІШИТИ ВИЯВЛЕНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАПОБІГТИ АБО ЗВЕСТИ ДО МІНІМУМУ НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО КПООН ?

1. Провести оцінку впливу на права людини: компанія повинна провести всебічну оцінку впливу своєї діяльності на права людини, беручи до уваги конкретний контекст, в якому вона працює, щоб визначити потенційні ризики для прав людини та вплив її бізнесу.

2. Розробити та впровадити політику в галузі прав людини: компанія повинна розробити всеосяжну політику в галузі прав людини, в якій викладалися б її зобов'язання щодо дотримання прав людини та надавалися рекомендації про те, як інтегрувати аспекти прав людини у свою ділову практику.
3. Вирішити питання прав людини, виявлені на етапі оцінки на права людини. Однією з очевидних областей у цьому контексті є покращення заходів з охорони здоров'я та безпеки: компанія має переглянути та покращити свої заходи з охорони праці та техніки безпеки, щоб гарантувати, що працівники захищені від шкоди та що існують ефективні плани реагування на надзвичайні ситуації.
4. Взаємодіяти з спільнотами, чий права порушено, та зацікавленими сторонами: компанія повинна взаємодіяти з такими спільнотами та зацікавленими сторонами, включаючи працівників та їхні сім'ї, щоб зрозуміти їхні проблеми та знайти способи усунення та запобігання порушенням прав людини.
5. Здійснювати моніторинг та звітність про вплив на права людини: компанія повинна відстежувати та повідомляти про вплив на права людини своєї діяльності та операцій своїх ланцюжків поставок та регулярно надавати оновлену інформацію зацікавленим сторонам, включаючи працівників та їхні сім'ї, щоб продемонструвати свою відданість дотриманню прав людини. .
6. Забезпечувати механізми розгляду скарг: компанія повинна мати адекватні та ефективні канали зв'язку та механізми розгляду скарг. Вона також має забезпечити адекватну компенсацію та засоби правового захисту постраждалим та сім'ям загиблих працівників.

Неможливо однозначно сказати, чи можна було уникнути цієї ситуації, оскільки причиною пожежі став шторм, що породив хвилі заввишки до 30 футів. Однак є кроки, які компанія могла б зробити, щоб мінімізувати негативний вплив ситуації:

1. Проведення регулярних оцінок ризиків: компанія могла проводити регулярні оцінки ризиків для виявлення потенційних ризиків для працівників та забезпечення вжиття відповідних заходів для зниження цих ризиків.
2. Поліпшення планів реагування на надзвичайні ситуації: компанія могла переглянути та покращити свої плани реагування на надзвичайні ситуації, щоб забезпечити безпечну евакуацію робітників та ефективність рятувальних робіт.
3. Забезпечення технічного обслуговування рятувальних шлюпок: компанія могла забезпечити регулярне технічне обслуговування та випробування своїх рятувальних шлюпок, щоб мінімізувати ризик виходу з ладу у разі надзвичайної ситуації.
4. Регулярне навчання працівників: компанія могла проводити регулярне навчання працівників, щоб переконатися, що вони мають навички та знання, необхідні для ефективного реагування на надзвичайні ситуації.
5. Взаємодія з спільнотами, чий права порушено, та зацікавленими сторонами: компанія могла взаємодіяти з такими спільнотами та зацікавленими сторонами, включаючи працівників та їхні сім'ї, щоб зрозуміти їхні проблеми та знайти способи усунення та запобігання порушенням прав людини.

Оскільки в результаті ситуації було завдано шкоду, можна було зробити наступні кроки, щоб пом'якшити вплив і уникнути подібних інцидентів у майбутньому:

1. Надання відповідної компенсації та підтримки постраждалим особам: компанія повинна надавати адекватну компенсацію та підтримку постраждалим особам, включаючи працівників та їхні сім'ї, для усунення заподіяної шкоди.
2. Поліпшення планів реагування на надзвичайні ситуації: компанія має переглянути та покращити свої плани реагування на надзвичайні ситуації, щоб забезпечити безпечну евакуацію працівників та ефективність рятувальних робіт у разі аналогічної події.
3. Забезпечення технічного обслуговування рятувальних шлюпок: компанія повинна забезпечити регулярне технічне обслуговування та випробування своїх рятувальних шлюпок, щоб мінімізувати ризик поломки в аварійній ситуації.
4. Забезпечення регулярного навчання працівників: компанія повинна проводити регулярне навчання, щоб гарантувати, що вони мають навички та знання, необхідні для ефективного реагування на надзвичайні ситуації.
5. Взаємодія зі спільнотами, чий права порушено, та зацікавленими сторонами: компанія повинна взаємодіяти з такими спільнотами та зацікавленими сторонами, включаючи працівників та їхні сім'ї, щоб зрозуміти їхні проблеми та знайти способи усунення та запобігання порушенням прав людини.

Крім того, аварія на морській платформі, така як родовище «Гюнешлі», може завдати шкоду навколишньому середовищу у разі розливу або іншого інциденту. Цього можна уникнути, впровадивши та забезпечивши дотримання надійних заходів з охорони навколишнього середовища, включаючи регулярний моніторинг та звітність про вплив на навколишнє середовище, а також швидке та ефективне реагування на будь-які інциденти, які дійсно відбуваються, шляхом вжиття заходів та встановлення відповідного обладнання.

Приклад пожежі на платформі № 10 родовища Гюнешлі в Азербайджані наголошує на важливості дотримання прав людини в діяльності компаній. Інцидент призвів до загибелі 12 нафтовиків та газовиків та евакуації інших робітників, деякі з яких досі вважаються зниклими безвісти. Сильний вітер та хвилі ускладнили рятувальні роботи, виявивши ризики, притаманні бізнес-моделі державної нафтової компанії SOCAR. Існує кілька міжнародних процедур та механізмів, які можна використовувати для розгляду та заперечення поведінки компанії та підвищення шансів постраждалих на відшкодування збитків. Насамкінець, справа наголошує на необхідності того, щоб компанії знали про свої зобов'язання в галузі прав людини та вживали заходів щодо дотримання прав людини та недопущення несприятливого впливу на права людини у своїй діяльності.

6. ЯКІ ІНШІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ТА МЕХАНІЗМИ МОЖНА БУЛО Б ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ КОМПАНІЇ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ШАНСІВ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ?

Процедури подання скарг МОП: МОП встановила ряд процедур подання скарг, які дозволяють окремим особам і групам осіб подавати через організації працівників скарги на передбачувані порушення міжнародних трудових норм, у тому числі щодо умов праці, свободи асоціації та ліквідації примусової праці.

Рада ООН з прав людини: Рада ООН з прав людини уповноважена просувати та захищати права людини в усьому світі, у тому числі шляхом розгляду індивідуальних скарг та проведення розслідувань порушень прав людини. Таким чином, за певних умов (наприклад, коли країна прийняла варіант індивідуальних скарг або коли вона не включила застереження під час ратифікації договору, що вплинуло б на таку можливість), договірні органи (КПТ, КПЛ, КППР тощо) можуть розглядати індивідуальні скарги чи повідомлення від фізичних осіб.

Національні суди. У деяких випадках можна пред'явити позови (цивільні чи навіть кримінальні) проти компанії у національних судах за порушення прав людини. Кримінальну відповідальність юридичних осіб було запроваджено в Азербайджані 7 березня 2012 року.

7. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЦІЄЇ СПРАВИ

МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ :

- Керівні принципи ООН у сфері бізнесу та прав людини (РПООН); 16 червня 2011 р. United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGPs);
- Конвенція Міжнародної організації праці (МОП) про безпеку та гігієну праці на робочому місці (№ 155); 3 червня 1981 р. International Labour Organization (ILO) Convention on Safety and Health in the Workplace (No. 155) ;
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП); 16 грудня 1966 р. International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП); 16 грудня 1966 р. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR).

НАЦІОНАЛЬНІ ДОКУМЕНТИ :

- Конституція Азербайджанської Республіки³, 12 листопада 1995
- Трудовий кодекс Азербайджанської Республіки⁴, 1 лютого 1999;
- Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки⁵, 30 грудня 1999
- Закон Азербайджанської Республіки про пожежну безпеку № 313-ІГ від 10 червня 1997 року
- Закон № 313 від 29 вересня 1992 р. про охорону праці та ін.

3 <https://www.e-qanun.az/framework/897>.

4 <https://www.e-qanun.az/framework/46943>.

5 <https://www.e-qanun.az/framework/46947>.

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 6.

ВПЛИВ КОМПАНІЇ «ЦЕНТЕРРА» НА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КИРГИЗСТАНІ

АВТОР: МУРАТ КАРИПОВ

Це тематичне дослідження присвячене впливу міжнародної золотодобувної компанії «Центерра» на дотримання прав людини у Киргизстані. Міжнародна корпорація Centerra Gold Inc. – канадська золотодобувна компанія, що спеціалізується на експлуатації, розробці, розвідці та придбанні золотих та мідних родовищ у Північній Америці, Туреччині та інших ринках по всьому світу. До 2022 року «Центерра» володіла 100% золотої копальні «Кумтор» у Киргизстані через свою дочірню компанію «Кумтор Голд Компані» (КДК).¹ У 2022 році золота копальня «Кумтор» була націоналізована урядом Киргизстану. Це одна з найбільших золотих копалень у Центральній Азії, що належить західній компанії, яка виробляла понад 13,2 млн. унцій золота в період з 1997 по кінець 2020 року. У 2020 році виробництво золота на Кумторі становило понад 16 тонн золота.²

Протягом майже 30 років активного видобутку золота та корисних копалин у Киргизстані «Центерра» неодноразово ставала головним об'єктом серйозних зіткнень. Основна причина у тому, як розподілялися величезні, багатомільйонні доходи від видобутку золота. Центра робила активні спроби самостійно контролювати всі процеси отримання грошового прибутку. На початкових етапах вона уклала двосторонню угоду з офіційною владою Киргизстану про створення спільної компанії на копальні Кумтор. Завдяки корупційним домовленостям з колишньою політичною владою більшість прибутку дісталася іноземній компанії «Центерра». Водночас місцеві спільноти, розташовані поблизу Кумтора, постраждали від негативного впливу отруйних речовин, зокрема ціаніду, які у 1998 році потрапили у водні ресурси та річки Іссик-Кульської області з вини Центерри.

Після витоку ціаніду вода була знезаражена хлором, що спричинило отруєння місцевих жителів. 17 000 осіб потребували медичної допомоги, 2 000 визнано постраждалими, двоє місцевих жителів загинули. Протягом кількох років місцеві жителі народжують дітей з фізичними та розумовими вадами та різними мутаціями, а багато жінок регіону на вимогу лікарів були змушені робити аборти. Після цього група із понад 120 місцевих жителів подала позови

-
1. K. Kasymbekov, Strategic agreement between Kyrgyzstan and 'Centerra'. What the parties agreed on, Radio Azattyk (Kyrgyz service of Radio Free Europe), 2019 (Касимбеков К., Стратегічне угода між Киргизстаном та «Центерою». Про що домовилися сторони, Радіо Азаттик (Киргизька служба Радіо Вільна Європа), 2019 р.), https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan_kumtor_strategic_agreement/30134766.html (станом на 26 квітня 2023 р.).
  2. Е. Нурматов , Барскоон трагедии. У 22-річному випадку, court handdown down its fifth judgment, Radio Azattyk (Kyrgyz service of Radio Free Europe), 2020 (Е. Нурматов , Барскоонська трагедія . У справі 22-річної давності суд виніс п'яте рішення, Радіо Азаттик (Киргизька служба Радіо Вільна Європа), 2020), <https://rus.azattyk.org/a/30782997.html> (станом на 26 квітня 2023 р.).

проти «Центери», але розслідування триває вже понад 25 років, і питання досі залишається відкритим. Докладні звіти підтверджують факти порушень прав людини з боку «Центери», а саме негативний вплив видобутку золота на здоров'я місцевих жителів, особливо фермерів, та на їх сільськогосподарські угіддя.³

Спільна робоча група, створена представниками органів державної влади для розслідування всіх правопорушень, виявила велику кількість пилу від різних типів вантажівок, що перевозять руду для видобутку золота. Пил і невідомі хімічні елементи згодом осідають на землю і на льодовики, два з яких практично повністю знищені компанією «Центерра» і не підлягають відновленню. Владі Киргизстану вдалося довести, що «Центерра» при розробці рудника «Кумтор» скидала відвали золотовидобування на льодовики в порушення національного природоохоронного законодавства, що призвело до втрати льодовиків.

У вересні 2021 року «Центерра» спробувала звільнити 4 співробітників золотої копальні «Кумтор» без виплати будь-якої фінансової компенсації після того, як стали відомі факти про різні порушення національного законодавства, у тому числі трудових прав співробітників.

Крім того, було відключено систему контролю стійкості борту кар'єру та відвалів, від яких залежить безпека та життя гірників, зайнятих на видобутку золота. Порушення компанією «Центерра» прав людини відповідно до Конституції Киргизької Республіки та національного трудового законодавства було розкрито, оскільки компанія активно намагалася зняти з себе відповідальність та виплатити компенсацію своїм співробітникам за призупинення діяльності «Кумтора». Крім того, за заявами співробітників «Кумтора», також стався великомасштабний витік персональних даних співробітників, при цьому їхнього права на доступ до своїх персональних даних відповідно до чинного Закону Киргизької Республіки «Про захист персональних даних» не було дотримано. Крім того, відповідно до Закону Киргизстану про персональні дані, віддалене блокування «Центеррою» комп'ютерних серверів з базами даних інформації про всіх співробітників є витоком персональних даних та порушенням трудових зобов'язань «Центерра» перед більш ніж 4 200 киргизькими співробітниками «Кумтора». Це порушувало право громадян на доступ до інформації, і співробітники компанії не могли довести, що вони є співробітниками «Центри» та отримують свою заробітну плату та соціальні виплати.

Крім того, громадські, неурядові організації Киргизстану, які стежили за діяльністю «Центери», зазнавали тиск з боку колишньої влади, оскільки вона хотіла приховати корупційні схеми та всіляко намагалася обмежити доступ до інформації про золоту копальню «Кумтор». Колишні чиновники отримували значну винагороду за приховування порушень, допущених діяльністю «Центери» у Киргизстані. Ці порушення включали порушення трудових прав, збитки навколишньому середовищу країни, тендери на дороге обладнання, отримання необхідних ліцензій від державних органів та обхід правових бар'єрів та обмежень, які

---

3 Report' Justice in waiting: Kumtor and a community's struggle for its rights', FORUM ASIA, 2022 (Доповідь «Правосуддя в очікуванні: Кумтор та боротьба суспільства за свої права», FORUM ASIA, 2022 p.), <https://forum-asia.org/?p=37589>, p.25 (станом на 26 квітня 2023 p.).

вимагали від «Центри» надання докладних та прозорих звітів місцевому населенню країни. Крім того, мали місце напади невідомих на офіси громадських організацій та активістів, які займаються «Кумтором».

Щоб уникнути такої шкоди, необхідно розробити перелік конкретних пом'якшувальних дій, потім слід створити багатосторонні робочі групи за участю НУО, журналістів та місцевих громад для постійного моніторингу діяльності Центра. Це дозволить усім зацікавленим сторонам, включаючи лідерів та самих громадських активістів Іссик-Кульської області, брати участь у вивченні всіх спірних та проблемних питань для ефективного захисту своїх прав та просування громадянських інтересів. Робочим групам може бути доручено розробити конкретні плани дій щодо притягнення до відповідальності «Центри», в яких усі залучені сторони, на яких діяльність «Центри» негативно вплинула, зможуть активно взаємодіяти одна з одною, обмінюватися інформацією та розробляти місцеві плани дій з урахуванням інтересів усіх громадян. Для недопущення збереження проблеми доступу місцевого населення до чистої питної води необхідні узгоджені спільні дії органів державної влади з активним залученням експертів, представників НУО, журналістів, активістів місцевих громад, екологів, найбільш інформованих про реальну ситуацію в регіоні та здатних запропонувати конкретні рішення щодо зниження негативних наслідків та збитків, завданих компанією.

Компанія також має виплатити компенсацію носіям прав, які постраждали від її діяльності та недбалості, а також встановити відповідні канали зв'язку та процедури розгляду скарг.

ЯКА ІНША ПОВ'ЯЗАНА З ЦИМ ШКОДА МОЖЕ СТАТИСЯ І ЯК ЦЬОГО МОЖНА УНИКНУТИ

Додаткова шкода може виникнути у разі бездіяльності та пасивності. Більшість людей, чиї права порушено діяльністю «Центри», можуть не отримати компенсацію від компанії, оскільки «Центерра» намагається уникнути відповідальності перед місцевими жителями. Збитки навколишньому середовищу та екології, якщо не вжити заходів, можуть поширитися ще далі регіонами Киргизстану, що вплине на доступ місцевого населення до чистої питної води.

1. ХТО Є НОСІЯМИ ПРАВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ?

Носії прав:

- Члени місцевих громад, чиї права порушено діяльністю компанії
- Члени НУО/активісти, які зазнали переслідувань та нападів з боку компанії

Зацікавлені сторони:

- Місцева влада
- Акціонери
- Населення Киргизстану
- Держава

2. ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИТАМАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ КОМПАНІЇ?

Бізнес-модель компанії пов'язана з ризиками для представників місцевого населення, які мешкають поруч із рудником «Кумтор» і працюють там як наймані працівники. Особливо ймовірними є ризики, пов'язані з порушенням їх трудових прав, обмеження прав місцевого населення на доступ до інформації, обмеження прав жителів на доступ до чистої питної води, а також ризики, пов'язані з впливом на права людей на чисте, здорове та стійке довкілля. Крім того, коли йдеться про видобуток корисних копалин, на карту поставлено права робітників.

3. ДЛЯ КОЖНОЇ З ВИЯВЛЕНИХ ГРУП НОСІЇВ ПРАВ ВИЗНАЧТЕ, ЯКІ ПРАВА ЛЮДИНИ НАРАЖАЮТЬСЯ (АБО ПІД ЗАГРОЗОЮ) НА НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ

Члени місцевих спільнот Іссик-Кульської області мали такі права, на які негативно вплинула компанія:

- право на життя;
- право на здоров'я;
- право на доступ до чистої питної води;
- право на працю;
- право про справедливу зарплатню;
- право на доступ до інформації;
- право на доступ до природних ресурсів;
- право на навколишнє середовище та екологію.

Співробітники/працівники мали такі права, на які негативно вплинула компанія:

- право на життя;
- право на здоров'я;
- право на працю;
- право на недоторканність приватного життя.

4. ЯКІ РИЗИКИ СТАНОВЛЯТЬ НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КОМПАНІЇ, ВРАХОВУЮЧИ ЇЇ СФЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ/КОНТЕКСТ БІЗНЕСУ?

Тепер коли шахта змінила власника, ймовірно, буде складно знайти достатньо ресурсів для очищення навколишнього середовища. «Центерра» завдала шкоди навколишньому середовищу та негативно вплинула на людей, але не провела адекватних відновлювальних заходів. Тепер про ситуацію має подбати держава як новий власник шахти.

Також проблематично те, що золота руда знаходиться у певному місці, тому переміщення шахти неможливе.

5. ЩО ПОТРІБНО БУЛО ЗРОБИТИ, ЩОБ ЗАПОБІГТИ НЕСПРИЯТЛИВОМУ ВПЛИВУ, І ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ ЗАРАЗ, ЩОБ ВИРІШИТИ ВИЯВЛЕНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАПОБІГТИ АБО ЗВЕСТИ ДО МІНІМУМУ НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО КПООН?

Уникнути поточної ситуації з «Центеррою» та копальнею «Кумтор» було можливо. Першим кроком могло стати створення максимально прозорих та підзвітних правових механізмів на етапі підписання двосторонніх угод між колишнім урядом Киргизстану та керівництвом «Центери» з видобутку та справедливого розподілу золота та дорогоцінних металів. У цьому випадку населення спочатку було б поінформовано та залучено до процесу розслідування того, скільки золота було видобуто та скільки золота було вивезено за кордон.

Найважливіше значення у питанні має законодавча база. Щоб уникнути такої ситуації, необхідно було чітко дотримуватися досягнутих між сторонами домовленостей і не вносити жодних змін до національного законодавства Киргизстану. Саме через спрагу додаткового прибутку колишні чиновники вступили в змову з «Центеррою», щоб змінити закони у своїх інтересах, а іноземна компанія використала колишню владу, щоб отримати надприбутки та вивезти ще більше золота за кордон без жодних звітів.

Центерра не провела належну оцінку впливу на права людини та навколишнє середовище, а також не забезпечила безпеку всієї своєї інфраструктури та відсутність ризику для місцевих жителів. Компанії також не вдалося встановити належну політику, канали зв'язку та процедури у разі аварій та розливів для негайного інформування місцевих жителів про те, що робити, щоб обмежити негативний вплив на їхнє здоров'я та життя.

«Центерра» здійснила величезний вплив на екологію, фермерство та сільське господарство через витік хімічних елементів. Оскільки місцеві фермери не могли працювати в таких умовах, їхнє право на роботу та їхнє право на чисте, здорове та стійке довкілля, а також їхнє право на чисту воду були порушені.

Звернення до національної влади від імені активістів громадянського суспільства, НУО, експертів та місцевих громад, щоб гарантувати, що державні органи зроблять відповідні кроки для захисту прав громадян шляхом розслідування фактів усіх порушень прав людини щодо місцевого населення, ухвалення відповідних політичних рішень та законодавчих змін у межах своєї юрисдикції були необхідні. Це зміцнило б юридичну відповідальність «Центерри» перед Киргизстаном, а також дозволило б уникнути нинішньої ситуації з «Центеррою» та золотою копальнею «Кумтор».

Звернення до національної влади від імені активістів громадянського суспільства, НУО, експертів та місцевих громад, щоб гарантувати, що державні органи зроблять відповідні кроки для захисту прав громадян шляхом розслідування фактів усіх порушень прав людини щодо місцевого населення, ухвалення відповідних політичних рішень та законодавчих змін у межах своєї юрисдикції. Це зміцнить юридичну відповідальність «Центерри» перед Киргизстаном, а також сформулює чіткі вимоги до «Ценерои» щодо виплати компенсацій постраждалим людям.

Необхідно також провести огляд киргизького законодавства для виявлення законів та нормативних актів, які раніше лобіювало колишнє правління «Центерри», які не відповідають принципам прав людини Киргизстану.

Слід зазначити, що цієї ситуації можна було б уникнути, якби початкова двостороння угода між «Центеррою» та колишнім урядом Киргизстану була укладена з максимальною прозорістю та підзвітністю перед місцевим населенням країни. Зацікавлені сторони, експерти, неурядові організації та журналісти мали брати активну участь у моніторингу діяльності «Центерри» з видобутку золота. Збитки, завдані «Центеррою», можна було б зменшити та уникнути майбутніх збитків у разі відшкодування та виплат на рекультивацію екосистем та навколишнього середовища в Іссик-Кульській області, реконструкцію систем водопостачання та відновлення прав колишніх золотовидобувачів «Кумтор».

Інша побічна шкода може продовжуватися, якщо екологія в регіоні не буде відновлена. Тоді можуть відбутися незворотні зміни, які торкнуться клімату не тільки Киргизстану, а й Центральної Азії.

Це тематичне дослідження ілюструє вплив діяльності «Центерри» з видобутку золота та дорогоцінних металів у Киргизстані на права людини протягом понад 20 років. Тематичне дослідження демонструє, наскільки сильним може бути несприятливий вплив приватної компанії на права людини. У тематичному дослідженні зроблено необхідні висновки для подальших спільних дій громадянського суспільства, НУО, державних органів, експертів, журналістів та екологів щодо запобігання подібним порушенням у цьому секторі та створенню умов для відкритої, прозорої та підзвітної діяльності інших компаній.

6. ЯКІ ІНШІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ТА МЕХАНІЗМИ МОЖНА БУЛО Б ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ КОМПАНІЇ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ШАНСІВ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ?

Важливо реалізувати стратегію ефективних дій щодо захисту прав жертв дій «Центерри». Також можливе ініціювання судового розгляду відповідно до національного законодавства для притягнення компанії до відповідальності за завдану шкоду.

Носії прав та НУО також могли б звертатися до ключових організацій з трудових прав, зокрема до Міжнародної організації праці та Спеціального доповідача з питань захисту трудових прав від дискримінації, з колективними та індивідуальними зверненнями, оскільки трудові права цілої групи громадян Киргизстану, які працювали на «Центерру», були порушені.

Запити про надання інформації можна подавати до державних органів.

7. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЦІЄЇ СПРАВИ

- Закон Киргизької Республіки «Про ратифікацію Угоди про нові умови проекту «Кумтор» між Урядом Киргизької Республіки та канадською компанією Centerra Gold Inc., підписаного 24 квітня 2009 року».
- Закон Киргизстану «Про льодовики»
- Трудовий кодекс Киргизстану
- Закон Киргизстану про доступ до інформації
- Конвенція ООН про дискримінацію у сфері праці та занять
- Загальна декларація прав людини, 1948

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 7.

ОЦІНКА НАСЛІДКІВ АВАРІЇ З ЧЕРВОНИМ ШЛАМОМ В УГОРЩИНІ З ПОГЛЯДУ БІЗНЕСУ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ

АВТОРКА: ЖУЖАННА КЕРБЕР

Найбільша техногенна та екологічна катастрофа в Угорщині сталася у 2010 році, коли прорвало греблю водосховища з червоним шламом¹, виливши близько 1 млн. кубометрів червоного мулу на прилеглі міста. Десять людей загинули, 121 отримали поранення, було завдано значних матеріальних збитків: у постраждалих муніципалітетах було пошкоджено 367 об'єктів нерухомості. Площа забруднення становить 800–1000 га. Розлив концентрованого лужного мулу також завдав серйозних екологічних збитків, знищивши фауну озер у цьому районі.²

Причетна компанія була важливим учасником угорської економіки, коли сталася катастрофа: як один із найбільших роботодавців у регіоні, вона надавала роботу тисячам людей. Компанія представляла сектор виробництва алюмінію та на 100% належала державі.³

Хоча КПООН було прийнято вже після катастрофи, варто подивитися на цю справу крізь призму бізнесу та прав людини з кількох причин:

1. Справа стосується порушень прав людини, пов'язаних із бізнесом, які були настільки значними, що докорінно змінили життя членів місцевих громад.
2. Доступ до засобів правового захисту, третій компонент КПООН, має в цьому випадку особливе значення, і цей аспект слід розглянути в контексті Керівних принципів.
3. Ми можемо отримати цінні та корисні уроки на майбутнє, проаналізувавши, як можна було б запобігти лихам або, принаймні, пом'якшити його наслідки, якби компанія провела належну обачність у сфері прав людини.

---

1 Червоний шлам є побічним продуктом ранньої стадії виробництва алюмінію. Після вилучення бокситу із землі та промивання його гідроксидом натрію утворюється глинозем, який далі переробляється, а також відходи, що складаються з твердих домішок, важких металів та хімікатів, що використовуються як технологічні агенти. Близько 40%-45% відходів складають оксиди заліза, що надає їм червоного кольору. Ще 10–15 % посідає оксид алюмінію, ще 10–15 % – оксид кремнію, а також менші кількості оксиду кальцію, діоксиду титану та оксиду натрію. Див : <https://www.bbc.com/news/world-europe-11492387> (станом на 2 лютого 2023 р.) .

2 A Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosának állásfoglalása az Ajkai Timföldgyár területén bekövetkezett vörösiszap katasztrófa építésügyi jogi es hatósági háttere vonatkozásában, 2. майбутніх поколінь про будівельно-правове та офіційне підґрунтя катастрофи з червоним шламом у районі Айкайського олов'яного заводу, 2010, п. 8).

3 JI Tóth , 'Key actors of red sludge disaster in Hungary', в L. Westra , P. Taylor and A. Michelot (eds.), *Confronting Ecological and Economic Collapse*, London, Routledge, 2013, p. 145. (Дж. І. Той, «Ключові учасники катастрофи з червоним відстоєм в Угорщині», у книзі Л. Вестра, П. Тейлора та А. Мішло (ред.), «Протистояння екологічному та економічному колапсу», Лондон, Routledge, 2013, стор. 145).

Як зазначає Телесецький, «катастрофи часто трапляються через те, що відомі небезпеки ігноруються тими суб'єктами, які перебувають у кращому становищі, щоб впоратися з небезпекою або усунути її».⁴ У цьому випадку катастрофу, ймовірно, можна було б попередити, якби компанія проводила належну обачність у сфері прав людини, а влада належним чином контролювала діяльність фабрики.

1. ХТО Є НОСІЯМИ ПРАВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ?

Основними носіями прав є:

- місцеві громади та жителі, які безпосередньо постраждали від стихійного лиха (дане тематичне дослідження присвячене їм);
- заводські робітники.

До списку зацікавлених осіб входять:

- екологічні організації та НУО;
- профспілки;
- місцева влада;
- ділові партнери;
- рятувальники.

2. ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИТАМАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ КОМПАНІЇ?

У секторі видобутку бокситів та виробництва алюмінію права людини та екологічні ризики взаємопов'язані. Виникають серйозні проблеми зі здоров'ям та безпекою (наприклад, забруднення повітря та води, прорив греблі), які можуть торкнутися права робітників та мешканців на здоров'я, а також їхнього права на фізичну недоторканність та особисту безпеку. Цей вид бізнесу також може мати довгострокові наслідки для навколишнього середовища (наприклад, неналежне зберігання відходів, забруднення ґрунту та ґрунтових вод та загроза біорізноманіттю).⁵

3. ДЛЯ КОЖНОЇ З ВИЯВЛЕНИХ ГРУП НОСІЇВ ПРАВ ВИЗНАЧТЕ, ЯКІ ПРАВА ЛЮДИНИ НАРАЖАЮТЬСЯ (АБО ПІД ЗАГРОЗОЮ) НА НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ

Основними жертвами цієї техногенної та екологічної катастрофи є місцеві спільноти та жителі: у цьому випадку йшлося про їхнє право на життя та фізичну недоторканність, право на

---

4 A. Telesetsky, 'Beyond Voluntary Corporate Social Responsibility : Corporate Human Rights Obligations to Prevent Disasters and to Provide Temporary Emergency Relief', *Vanderbilt Law Review* , vol . 48, 2015, p . 1020 (О. Телесецький, «Окрім добровільної корпоративної соціальної відповідальності: корпоративні зобов'язання в галузі прав людини щодо запобігання лих та надання тимчасової надзвичайної допомоги», *Огляд закону Вандербільта*, том. 48, 2015, с. 1020).

5 М. Будерат et al ., 'Raw materials in focus : An integrative view of human rights and environmental risks', Berlin, adelphi, 2021, p . 13–16 (М. Будерат та ін., «Сировина в центрі уваги: комплексний погляд на права людини та екологічні ризики», Берлін, adelphi , 2021, с. 13–16).

людську гідність та право на здоров'я. Є також проблеми з правами на землю для землевласників з огляду на те, що навколишні сільськогосподарські угіддя були пошкоджені.

Для заводських робітників право на безпечне робоче середовище та право на здоров'я є головною турботою. Наприклад, у секторі виробництва алюмінію в цьому контексті може мати місце забруднення повітря та вдихання бокситового пилу.

4. ЯКІ РИЗИКИ СТАНОВЛЯТЬ НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КОМПАНІЇ, ВРАХОВУЮЧИ ЇЇ СФЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ/КОНТЕКСТ БІЗНЕСУ?

Компанії, діяльність яких пов'язана з поводженням із небезпечними відходами, стикаються з додатковими ризиками безпеки. Участь спільноти також має вирішальне значення, оскільки виробництво алюмінію може мати серйозні наслідки для довкілля.

5. ЩО ПОТРІБНО БУЛО ЗРОБИТИ, ЩОБ ЗАПОБІГТИ НЕСПРИЯТЛИВОМУ ВПЛИВУ, І ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ ЗАРАЗ, ЩОБ ВИРІШИТИ ВИЯВЛЕНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАПОБІГТИ АБО ЗВЕСТИ ДО МІНІМУМУ НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО КПООН ?

Ситуації потенційно можна було б уникнути, а шкоду можна було б принаймні пом'якшити, якби дві відповідальні особи – компанія та влада – провели належну обачність у сфері прав людини. Щодо влади, то класифікація водосховища та відповідні дозвільні повноваження є предметом спору між відповідними органами з 1980-х років.

Будівництво розпочалося у 1993 р. після отримання дозволу на будівництво, а засипка червоного мулу у водосховищі розпочалася у 1998 р. Операція була вирішена водним управлінням у 2002 р. Суперечка про компетенцію в основному виникла через юридичну класифікацію самого водосховища. Водосховище мало класифікуватися як споруда для обробки відходів гірничодобувної промисловості як з точки зору термінології, що використовується у відповідній директиві ЄС та національному законодавстві (водосховище, гребля, споруда для обробки відходів), так і з точки зору характеру споруди. Однак гірське управління відмовилося прийняти це тлумачення і визнало, що воно не має компетенції в даному випадку.

Насправді це означало, що, попри те, що водосховище з червоним шламом мало дозвіл, виданий водним управлінням, жоден орган не контролював дотримання цього дозволу, тобто стабільність водоймища після 2002 року. При видачі екологічного дозволу на експлуатацію влада також припустилася помилки, віднісши червоний шлам до безпечних відходів.

Враховуючи вищезазначені суперечки щодо компетенції, відсутність співпраці з боку зацікавлених органів та відсутність контролю, експлуатація водосховища відіграла вирішальну роль у процесі, що призвів до катастрофи. Це скоріше питання правозастосування, ніж прогалина в законодавстві.

Проте, безперечно, основним носієм зобов'язань є сама компанія. Далі я досліджую як помилки, допущені компанією, сприяли катастрофі.

У процесі авторизації компанія мала представити кілька планів, зокрема план запобігання стихійних лих і готовність до них. У плані підраховано, що прорив греблі може статися лише із зовнішньої причини і що навіть у цьому випадку буде пролито максимум 400 000 кубометрів лужної води та 100 000 кубометрів червоного мулу. Однак план не враховував можливості того, що компанія зберігатиме значно більше червоного шламу, ніж дозволено. В результаті близько 1000000 кубометрів червоного мулу затопило навколишні села. Слід зазначити, що цей план є практично дослівною копією плану охорони вод, представленого компанією, у ньому основна увага приділяється екологічному аспекту.

Одним з найбільш істотних недоліків було те, що компанія не мала належного плану ліквідації наслідків стихійних лих, спрямованого на порятунок життів і майна у разі стихійного лиха. Відповідно до КПООН підприємства повинні виявляти та оцінювати фактичні чи потенційні несприятливі впливи на права людини, усувати ці впливи та контролювати ефективність своїх заходів реагування на них. У цьому випадку особливо важливо, щоб підприємства чітко повідомляли про те, як вони усувають ці впливи на права людини, особливо якщо зацікавлені сторони висловлюють занепокоєння (КПООН 18–21). Підприємство, яке займається небезпечними видами діяльності, повинно мати план ліквідації наслідків стихійних лих та повідомити про нього зовнішні організації, оскільки така діяльність за своєю суттю може порушити право на життя, право на фізичну недоторканність та право на здорове довкілля.

В одному з цивільних судочинств суд також встановив, що катастрофі можна було запобігти, в тому числі, шляхом більш ретельного тестування ґрунту, більш дбайливого використання технологій, належної системи моніторингу та будівництва належних захисних споруд.⁶

Оцінка впливу на права людини, проведена відповідно до КПООН, безумовно, допомогла б запобігти або принаймні пом'якшити шкоду, оскільки:

1. Потенційно групи, чиї права зачіпаються, та інші зацікавлені сторони (наприклад, мешканці місцевості та екологічні організації) мали брати участь у консультаціях для виявлення фактичного чи потенційного несприятливого впливу діяльності підприємства на права людини (КПООН 18). За наявними джерелами, цього не було.
2. Чіткий аварійний протокол, що враховує ці виявлені впливи, мав би вирішальне значення для пом'якшення шкоди відразу після стихійного лиха, але компанія, очевидно, не зробила жодних зусиль для належної обачності в галузі прав людини.⁷
3. Щойно порушення прав людини мали місце, постраждалим мав бути наданий доступ до ефективних засобів правового захисту (КПООН 25).

Перше рішення про відшкодування збитків було винесено у листопаді 2013 року. У справі суд виніс рішення на загальну суму 32 мільйони форинтів п'яти членам сім'ї, оскільки відповідач

⁶ Fővárosi Törvényszék P. 24.249/2011/58. para. 140.

⁷ Telesetsky, p. 1021.

(компанія) порушив їхнє право на фізичну недоторканність та здоров'я, а також їхнє право на людську гідність та здорове довкілля. Члени сім'ї отримали серйозні фізичні та психологічні травми, батьки втратили 13,5-місячну дитину, а їхній будинок став непридатним для проживання.⁸

Проти компанії було порушено велику кількість позовів про відшкодування збитків, багато з них увінчались успіхом. Основна проблема, пов'язана з доступом до засобів правового захисту, полягала в тому, що компанія була ліквідована і не спромоглася виплатити всі компенсації, призначені судом. Проте у 2015 році держава взяла на себе виплату цих компенсацій⁹ у розмірі сотень мільйонів форинтів. Держава також має враховувати довгострокові (екологічні) наслідки стихійного лиха.

6. ЯКІ ІНШІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ТА МЕХАНІЗМИ МОЖНА БУЛО Б ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ КОМПАНІЇ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ШАНСІВ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ?

Нерелевантно в цьому випадку, оскільки не було міжнародних інвесторів або ділових партнерів, пов'язаних з компанією, а доступ до засобів правового захисту було надано в рамках національної правової системи, тому не було потреби звертатися до міжнародних механізмів.

7. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЦІЄЇ СПРАВИ

- Директива 2008/98/ ЄС Європейського парламенту та Ради від 19 листопада 2008 р. про відходи та скасування деяких директив
- Директива Ради 96/82/ЄС від 9 грудня 1996 р. щодо контролю за небезпеками, пов'язаними з великими аваріями, пов'язаними з небезпечними речовинами
- Закон про управління відходами
- Закон про управління водними ресурсами
- Закон про охорону навколишнього середовища
- Закон про видобуток корисних копалин
- 1959 попередній Цивільний кодекс

---

⁸ Fővárosi Törvényszék P. 20.799/2011/56.

⁹ See 21/2015. (II. 18.) Korm. rendelet a vörösiszap katasztrófa magánszemély károsultjai javára nem vagyoni káruk megtérülése érdekében vállalt állami segítségnyújtásról (Див. 21/2015. (II. 18.) i, з метою відшкодування ним морального шкоди).

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 8.

КОРПОРАТИВНІ ПЕРЕВАГИ ПЕРЕД ПРАВАМИ ЛЮДИНИ. ВИРОБНИЦТВО МАРГАНЦЮ ТА ФЕРОСПЛАВІВ У ГРУЗІЇ

АВТОРКА: НАНА ХЕЧІКАШВІЛІ

У тематичному дослідженні фігурує компанія Х, грузинська дочірня компанія британської компанії, що виробляє марганець та феросплави. Компанію звинуватили у порушенні трудових прав та прав людини при видобутку корисних копалин у Чіатурі, Грузія.

У 2016 році компанія Х запровадила нову систему роботи, яка включала 12-годинні зміни, понад 15 днів поспіль роботи у нічний час, без вихідних чи офіційних перерв під час змін. Ця нова система накладала квоти на шахтарів та відрахування із заробітної плати за невиконання цих квот, що ставило під загрозу безпеку робітників.¹ Крім того, Human Rights Watch та Робоча група ООН з бізнесу та прав людини висловили серйозне занепокоєння щодо дотримання трудових прав на рудниках Чіатура. У різних звітах також зазначалося, що професійна шкода для гірників не враховувалася належним чином, що призводило до різних травм, а також пошкодження слуху через шум у шахті.

У 2018 році місцеві профспілки зафіксували 60 нещасних випадків, внаслідок яких загинула одна людина та декілька отримали серйозні травми. Чотири працівники компанії Х загинули внаслідок нещасних випадків на робочому місці у період з 2016 року по перший квартал 2019 року.² Ці інциденти викликали шок та обурення у Грузії та в усьому світі. Країна вже потребувала трудової реформи після десятиліття дерегулювання, яке різко послабило захист трудових прав та державний нагляд. Незважаючи на те, що у 2017 році компанія призупинила практику утримання заробітної плати за невиконання планових показників на шахтах старої системи після неформальної угоди з Профспілкою Чіатури, принципових змін досі не було.

Також існує ризик несприятливих впливів на навколишнє середовище, таких як забруднення місцевих струмків та заболочених територій, у разі чого виникає необхідність у консультаціях із фахівцями для мінімізації шкоди видобутку корисних копалин для навколишнього середовища. Як і раніше, існує небезпека того, що подібні трагічні випадки або інша пов'язана з цим шкода можуть повторитися. Дії компанії порушують Закон про працю Грузії, який вимагає від роботодавців забезпечувати безпечні та здорові умови праці для своїх співробітників та надавати їм об'єктивну та вичерпну інформацію про всі фактори, що впливають на їхнє життя та здоров'я.

---

1 Human Rights Watch, "No Year without Deaths" A Decade of Deregulation Puts Georgian Miners at Risk' («Жодного року без смертей»: Десятиліття дерегулювання ставить під загрозу грузинських гірників»), 2019, https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/georgia0819_web.pdf.

2 Business and Human Rights Resource Centre (BHRRC), 'Georgian Manganese' («Грузинський марганець»), 2021, https://media.business-humanrights.org/media/documents/Georgian_Manganese.pdf.

1. ХТО Є НОСІЯМИ ПРАВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ?

Носії прав:

- Шахтарі
- Мешканці району видобутку корисних копалин, де працює Компанія X.

Зацікавлені сторони:

- Уряд Грузії
- Місцева адміністрація
- НУО (місцеві та міжнародні)
- Робоча група ООН з бізнесу та прав людини.

2. ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИТАМАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ КОМПАНІЇ?

Ризики для прав людини, властиві бізнес-моделі компанії X, включають ризики для здоров'я та безпеки на робочому місці, які ще більше посилюються тривалими 12-годинними змінами, роботою протягом 15 днів поспіль у нічний час, без вихідних чи офіційних перерв під час змін, і все це створює значні ризики для здоров'я та безпеки працівників. Про це свідчать численні нещасні випадки та смертельні випадки, які сталися на шахтах компанії.

Крім того, існують ризики для трудових прав: практика видобутку корисних копалин, що застосовується компанією, така як введення квот і відрахування із заробітної плати за невиконання планових показників, ставить під загрозу трудові права працівників. Існують екологічні ризики – видобуток корисних копалин може мати несприятливий вплив на навколишнє середовище, у тому числі забруднювати місцеві струмки та водно-болотні угіддя. Комунікаційні ризики – спілкування компанії з місцевими спільнотами було визначено як ризик, який може призвести до непорозуміння та суперечок.

3. ДЛЯ КОЖНОЇ З ВИЯВЛЕНИХ ГРУП НОСІЇВ ПРАВ ВИЗНАЧТЕ, ЯКІ ПРАВА ЛЮДИНИ НАРАЖАЮТЬСЯ (АБО ПІД ЗАГРОЗОЮ) НА НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ

Шахтарі є найбільш уразливими носіями прав, при цьому порушення прав на охорону праці та техніки безпеки, а також трудові права є найважливішими проблемами прав людини. Крім того, щодо мешканців території, де працює компанія X, право на здоров'я та право на здорове довкілля є правами, на які здійснюється найбільше несприятливе навантаження. Гірничодобувна промисловість може викидати шкідливі забруднювачі у повітря, воду та ґрунт, що може спричинити респіраторні захворювання, рак та інші проблеми зі здоров'ям як у шахтарів, так і місцевих жителів. Видобуток корисних копалин також може завдати шкоди природному середовищу, включаючи ліси, річки та місця проживання диких тварин, що може негативно позначитися на засобах існування та благополуччя місцевих спільнот.

4. ЯКІ РИЗИКИ СТАНОВЛЯТЬ НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КОМПАНІЇ, ВРАХОВУЮЧИ ЇЇ СФЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ/КОНТЕКСТ БІЗНЕСУ?

Ризики, які, ймовірно, найбільш складні для компанії X, пов'язані з екологічними ризиками. Видобуток та виробництво марганцю та феросплавів можуть мати серйозні наслідки для навколишнього середовища, включаючи забруднення води, ерозію ґрунту та вирубування лісів. Це, у свою чергу, може не тільки вплинути на здоров'я місцевого та віддаленого населення, а й призвести до юридичних та репутаційних ризиків для компанії.

Іншим важливим фактором є ризик для здоров'я та безпеки. Видобуток та виробництво марганцю та феросплавів можуть бути небезпечними та наражати працівників на небезпеки (такі як респіраторні захворювання, нещасні випадки та шумове забруднення), які не завжди можна повністю запобігти. Це може призвести до збитків для репутації, судових позовів та збільшення витрат на страхування для компанії.

5. ЩО ПОТРІБНО БУЛО ЗРОБИТИ, ЩОБ ЗАПОБІГТИ НЕСПРИЯТЛИВОМУ ВПЛИВУ, І ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ ЗАРАЗ, ЩОБ ВИРІШИТИ ВИЯВЛЕНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАПОБІГТИ АБО ЗВЕСТИ ДО МІНІМУМУ НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО КПООН?

Компанія повинна прийняти підхід, заснований на правах людини, який ставить на чільне місце дотримання прав людини, виявляє і знижує потенційні ризики і націлений на змістовний діалог із зацікавленими сторонами. Цього можна досягти шляхом реалізації КПООН, які забезпечують основу для відповідального ведення бізнесу, що поважає та захищає права людини.

Існує кілька дій, які компанія може вжити для вирішення проблем та забезпечення підходу, що відповідає КПООН:

- Провести оцінку впливу на права людини.
Компанія може провести всебічну оцінку впливу на права людини (HRIA) по всьому своєму ланцюжку створення вартості, щоб виявити та пріоритизувати ризики для прав людини, пов'язані з її діяльністю та її ланцюжком поставок. Це дозволить компанії зрозуміти, якою мірою її комерційна діяльність може вплинути на права людини її зацікавлених сторін, та розробити відповідні стратегії зниження ризиків.
- Взаємодія із зацікавленими сторонами.
Компанія повинна взаємодіяти зі своїми зацікавленими сторонами, включаючи носіїв прав (шахтарів, місцеві спільноти), організації громадянського суспільства та експертів з прав людини, щоб зрозуміти їх побоювання та погляди на проблеми і як вони можуть/мають бути вирішені. Це гарантує, що її дії засновані на ідеях і думках, наданих постраждалими людьми та спільнотами, в яких вона працює.
- Створити механізми подання скарг.
Компанія має створити ефективні механізми подання скарг (що в ідеалі відповідають критеріям ефективності, перерахованим у КПООН 31), які дозволять окремим особам та спільнотам висловлювати стурбованість щодо порушень прав людини, пов'язаних

з діяльністю компанії. Механізми повинні бути доступними, прозорими та швидко реагуючими, а також повинні дозволяти усувати будь-яку заподіяну шкоду.

- Забезпечити навчання правам людини.

Компанія повинна проводити навчання своїх співробітників, постачальників та підрядників з питань прав людини та прихильності компанії дотримання прав людини. Це гарантує, що всі сторони усвідомлюють свою відповідальність і можуть вжити відповідні дії для запобігання та усунення ризиків для прав людини.

Важливо відзначити, що, щоб взагалі уникнути такої ситуації, компанія мала провести належну обачність у сфері прав людини, а також оцінити свою бізнес-модель щодо її відповідності. Це включало б виявлення потенційних і реальних ризиків для прав людини та вжиття заходів щодо їх запобігання або пом'якшення. Враховуючи заподіяння шкоди, компанія повинна вжити негайних заходів для пом'якшення заподіяної шкоди, наприклад, надати засоби правового захисту постраждалим особам та спільнотам. Це може включати компенсацію, реабілітацію чи інші форми реституції.

Компанія також повинна усвідомлювати потенційну деградацію навколишнього середовища та її вплив на право на чисте, здорове та стійке довкілля. Цей ризик несприятливого впливу можна зменшити шляхом впровадження стійких методів та технологій, що зводять до мінімуму вплив на навколишнє середовище, таких як відповідальне поводження з відходами, збереження води та використання відновлюваних джерел енергії. У тематичному дослідженні наголошується на несприятливому впливі на права людини і трудові права, а також збитки навколишньому середовищу на рудниках у Чіатурі. Практика видобутку вугілля та марганцю, що полягає у встановленні квот, відрахувань із заробітної плати за невиконання квот та заохочення робітників та контролерів за порушення безпеки робітників, завжди була присутня у гірничодобувній практиці Грузії.

Негативні наслідки (інциденти тощо), описані у тематичному дослідженні, вказують на таку необхідну реформу системи праці в Грузії, оскільки після десятиліття дерегулювання захист трудових прав та державний нагляд різко ослабли. Незважаючи на зміни, здійснені компанією, все ще існує небезпека того, що ті ж несприятливі впливи або інша пов'язана з ними шкода виникнуть знову.

6. ЯКІ ІНШІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ТА МЕХАНІЗМИ МОЖНА БУЛО Б ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ КОМПАНІЇ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ШАНСІВ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ?

Міжнародне право встановлює високі стандарти прав людини у договорах, ратифікованих Грузією, таких як Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП) та Міжнародний пакт про цивільні та політичні права (МПГПП), а також у регіональних документах, таких як Європейська Конвенція про прав людини (ЄКПЛ) та Європейська соціальна хартія (ЄСХ). Загальна декларація правами людини також формулює основні права людини.

Можна використовувати кілька міжнародних процедур та механізмів для розгляду та заперечення поведінки компанії та підвищення шансів постраждалих на відшкодування збитків. Це, зокрема, такі як:

- МОП: МОП має механізм подання скарг, який дозволяє окремим особам або групам осіб подавати скарги на порушення міжнародних трудових норм. Процедура включає тристоронній комітет і може призвести до рекомендацій щодо виправлення положення.
- Комітет ООН з прав людини: фізичні особи можуть подавати скарги на порушення прав людини державою або підприємством, яке перебуває під юрисдикцією цієї держави. Механізм подання скарг називається процедурою індивідуальної комунікації.
- Комітет з економічних, соціальних та культурних прав (КЕСКП): відповідно до Факультативного протоколу до МПЕСКП окремі особи або групи можуть подавати скарги на держави, що ратифікували конвенцію, за можливі порушення економічних, соціальних або культурних прав.
- Європейський суд з прав людини: Щоб подати скаргу до ЄСПЛ, фізична особа або її законний представник мають заповнити форму заяви та надати відповідні докази на підтримку своїх вимог. Скарга має бути подана протягом чотирьох місяців після ухвалення остаточного рішення всередині країни, і ЄСПЛ може вирішити або відхилити скаргу, або розпочати повний розгляд справи. (Однак, оскільки всі доступні внутрішні засоби правового захисту не були вичерпані, це поки що неможливо).

Ця ситуація також суперечила законодавству Грузії, яке зобов'язує роботодавців забезпечувати безпечне та здорове робоче середовище та об'єктивну інформацію про всі фактори, що впливають на життя та здоров'я працівників або безпеку навколишнього середовища. Таким чином, можна було б оскаржити поведінку компанії і в суді.

7. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЦІЄЇ СПРАВИ

Міжнародними та національними документами, що встановлюють нормативну базу для тематичного дослідження, є:

- Керівні принципи ООН у сфері бізнесу та прав людини
- «Орхуська конвенція в Грузії: довгий шлях до реалізації», Майя Гачечіладзе, Алексіос Антіпас, січень 2009 р.
- Загальна декларація прав людини (ЗДПЛ), прийнята 10 грудня 1948 р.
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права
- Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ)
- Європейська соціальна хартія (ЕСХ)
- Трудовий кодекс Грузії
- Закон Грузії про безпеку та гігієну праці
- Закон Грузії про охорону довкілля
- Кримінальний кодекс Грузії.

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 9.

ІНДУСТРІЯ МОДИ У ПОЛЬЩІ

АВТОР: МАРІУШ КОСЛА

У кейсі описано ситуацію в компанії, розташованій у маленькому містечку в Польщі. Це польська (національна) компанія, створена у 2000 році після перетворення державної компанії. В області мало роботодавців, особливо великих. Рівень безробіття у цьому регіоні є одним із найвищих у Польщі. У згаданій компанії працює прибіл. 350 співробітників, переважна більшість жінок. Це підприємство швейної промисловості, яке виробляє чоловічі костюми, куртки та штани, що постачає продукцію великим брендам (далі – клієнти підприємства) у Польщі та за кордоном. Клієнти фаст-фешн вимагають дуже низьких цін та дуже коротких термінів поставки, що впливає на поведінку компанії та становище працівників. З 2014 року в польській пресі з'явилися статті¹ про ситуацію в швейній промисловості загалом і в цій компанії, зокрема такі:

1. Винагорода. Щомісячну заробітну плату було встановлено на рівні так званої «мінімальної заробітної плати», нижче 300 євро. Це не дозволяло працівникам утримувати себе, особливо у випадку сім'ї з дітьми. Отримання винагороди, яке дозволяло б зводити кінці з кінцями, було можливе лише за понаднормової роботи. Кожного дня кожна виробнича зміна мала виконувати мінімальну денну норму виробітку як умову отримання оплати. Норма була встановлена настільки висока, що виконати її протягом восьми робочих годин зазвичай було неможливо.
2. Примусова понаднормова робота. Роботодавець наполягав на понаднормовій роботі у звичайні робочі дні та по суботах. Іноді компанія буквально змушувала співробітників залишатися до тих пір, поки обсяг виробництва не відповідав очікуванням менеджерів. Сукупна кількість понаднормового часу перевищувала встановлені законом ліміти, і компанія не реєструвала це, щоб уникнути можливих штрафів з боку Державної інспекції праці. Понаднормовий час часто не оплачувався повністю, а іноді взагалі не оплачувався. Жінки, які зважилися відкрито розповісти про цю ситуацію, стверджували, що вони постійно виснажені і пригнічені настільки, що це важко винести; вони продовжували просити, щоб їх звільнили від понаднормової роботи. Робітники, які відмовлялися працювати понаднормово чи виходити працювати у суботу, часто каралися відрахуванням бл. 25–30 євро від їхньої зарплати. Більше того, їх ображали, залякували та загрожували звільненням.

---

¹ G. Latos, Fundacja Kupuj Odpowiedzialnie, 'Dlaczego szwaczki nie strajkuja' (Г. Латос, Фонд «Купуй відповідально», «Чому швачки не страйкують»), Ekonsument [website], 21.01.2022, https://www.ekonsument.pl/a67274_dlaczego_szwaczki_nie_strajkuja.html, (станом на 20 грудня 2022 р.); G. Latos, Fundacja Kupuj Odpowiedzialnie, 'Gdzie sa polskie szwaczki' (Г. Латос, Фонд «Купуй відповідально», «Де польські швачки?»), Ekonsument [website], 09.01.2020, https://www.ekonsument.pl/a67182_gdzie_sa_polskie_szwaczki.html, (станом на 20 грудня 2022 р.); G. Latos, Fundacja Kupuj Odpowiedzialnie, 'Made in Poland' (Г. Латос, Фонд «Купуй відповідально», «Зроблено у Польщі»), Ekonsument [website], 09.01.2020, https://www.ekonsument.pl/a67184_made_in_poland_jak_wyglada_zycie_szwaczki.html, (станом на 20 грудня 2022 р.); G. Latos, Swiat Kobiet, '40 stopni na hali' (Г. Латос, Жіночий світ, «40 градусів у залі»), Ofeminin [website], 04.05.2021, <https://www.ofeminin.pl/swiat-kobiet/to-dla-nas-wazne/40-stopni-na-hali-wyczerpanie-i-pampersy-wyzysk-polskich-szwaczek/h6evfjz>, (станом на 19 грудня 2022 р.).

3. Відсутність автономності. Робітники не могли вирішити, коли брати вихідні чи відпустки, особливо влітку, що позбавляло їх зв'язку з сім'єю та дітьми. Людей, які пішли на лікарняний, частіше звільняли, тому люди працювали, навіть коли були хворі та погано почувалися.
4. Небезпечні умови праці. Дах, що постійно протікає, представляв реальну небезпеку ураження електричним струмом під час дощу, оскільки намокали швейні машини, що працювали на електриці. Через це одна жінка отримала удар струмом і якийсь час не могла працювати; роботодавець не прийняв та не виплатив їй загальний лікарняний. Відсутність кондиціонера: влітку сильна спека (понад 40 і 50 °C) і дуже холодно взимку. У піковий період пандемії не було ані дезінфікуючих засобів, ані інших заходів боротьби з COVID-19.
5. Соціальне забезпечення. Роботодавець не виплачував соціальне забезпечення або виплачував із запізненням, що призводило до проблем для працівників з доступом до національної системи охорони здоров'я та, у майбутньому, до зниження пенсій/вихідних окладів.
6. Обмеження на питну воду та перерви для відвідування туалету. Заборонялося мати та пити воду чи інші напої (чай, каву) на робочому місці, а також ходити в туалет чи на кухню, щоби щось випити. Жінки описували це як принизливу і дуже важку умову. Дозволялася лише одна 15-хвилинна перерва на день, щоб скористатися туалетом або щось поїсти/випити.
7. Незаконне звільнення. 2018 року протягом багатьох місяців робітники просили про зустріч із генеральним директором, але він так і не погодився її провести. Засмучені жінки спонтанно відмовилися працювати в одну з субот (для виконання понаднормової роботи) і попросили розпочати переговори. Наступного дня троє страйкарів було покарано дисциплінарним звільненням з негайним набранням чинності – для залякування всього колективу. Наслідком такого звільнення стала відсутність права на вихідну допомогу та реальна проблема з отриманням нової роботи. Звільнені таким чином жінки звернулися до суду та через три роки виграли. Суд визнав дисциплінарне звільнення необґрунтованим та зобов'язав компанію виплатити вихідну допомогу.

1. ХТО Є НОСІЯМИ ПРАВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ?

Носії прав :

- співробітники (швачки) підприємства з виробництва одягу для модних брендів та сім'ї співробітників.

Зацікавлені сторони включають:

- власники фабрик;
- клієнти компанії;
- місцеві та національні органи влади;
- профспілки.

2. ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИТАМАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ КОМПАНІЇ?

У швейній промисловості терміни виготовлення дуже короткі. Бренди швидкої моди репрезентують нові колекції багато разів на рік, і весь процес від дизайну, виробництва та виходу на ринок відбувається швидко. Компанії, що виробляють одяг, повинні доставити замовлений товар швидше, ніж це дозволяють виробничі потужності у звичайних умовах. Це, у свою чергу, створює ризик надмірної понаднормової роботи, додаткових виробничих днів (включаючи вихідні) та тиску на працівників з метою підвищення їхньої продуктивності. Це також серйозно впливає на добробут працівників (фізичне та психічне здоров'я) і, у більш широкому значенні, також впливає на їхні сім'ї.

Низькі ціни. Орієнтири бренду задаються низькими цінами в Азії (Бангладеш, Індія, В'єтнам). Покупці знижують ціну, шукаючи дешеву моду. Це впливає на бізнес-модель компанії, а також на оплату праці та умови праці на фабриці.

3. ДЛЯ КОЖНОЇ З ВИЯВЛЕНИХ ГРУП НОСІЇВ ПРАВ ВИЗНАЧТЕ, ЯКІ ПРАВА ЛЮДИНИ НАРАЖАЮТЬСЯ (АБО ПІД ЗАГРОЗОЮ) НА НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ

Основними носіями прав є працівники. Багато міжнародних договорів про права людини охоплюють їхні права. Наприклад, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП) та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП).

- Право на працю (МПЕСКП, ст. 6.1) «Право на працю, яке включає ...заробіток на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку він вільно погоджується». Роботодавець жорстоко поведився з працівниками (погрожуючи їм звільненням), і працівники не мали іншого вибору, крім як прийняти роботу та її шкідливі умови.
- Право на справедливі та сприятливі умови праці (МПЕСКП, ст.7) – зокрема:
  - Право на справедливую заробітну плату (МПЕСКП, ст. 7(a)(ii)) «винагорода, яка забезпечує гідний рівень життя для самих працівників та їхніх сімей». Стосовно даного випадку: заробітна плата була занадто низькою для задоволення основних потреб.
  - Право на безпечні та здорові умови праці (МПЕСКП, ст. 7(b)). Стосовно даного випадку: протікаючий дах, відсутність доступу до питної води, екстремальні температури в цеху, вимушена робота під час пандемії COVID-19 без будь-яких засобів захисту.
  - Право на відпочинок та дозвілля (МПЕСКП, стаття 7 (d)) «Відпочинок, дозвілля та розумне обмеження робочого часу та оплачувані періодичні відпустки (і святкові дні)». Стосовно даного випадку: робота у вихідні.
  - Право вступати в профспілки для просування економічних та соціальних інтересів (МПЕСКП, стаття 8.1(a)). Щодо цього: роботодавець звільнив або «підкупив» осіб, які активно борються за права працівників.
  - Право на страйк (МПЕСКП, ст. 8.1. (d)). Щодо цього: роботодавець відмовлявся розмовляти зі страйкуючими, а також довільно звільняв співробітників, які брали участь у страйку.

- Право на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування (МПЕСКП, ст. 9). Щодо цього: роботодавець не сплатив соціальне страхування, що позбавило працівників доступу до системи соціальної охорони здоров'я та до пенсійної заробітної плати в майбутньому.
- Право на бажану роботу та на вступ до профспілок (МПГПП, ст. 22, а також ЗДПЛ та Конвенція МОП (1948 р.) про свободу асоціації та право на організацію). Щодо цього: керівництво відмовилося розмовляти з представниками працівників і незаконно звільнило страйкарів. Свобода об'єднань не допускалася.
- Експлуатація (Стаття 8(с) МПГПП). «Ніхто не може залучатися до примусової або обов'язкової праці». Щодо цього: свідомо низька заробітна плата, фальшиві контракти на неповний робочий день і нереалістичні щоденні виробничі норми створили систему примусової понаднормової роботи.
- Заборона дискримінації. Стосовно даного випадку: щодо робітників, в основному жінок, які користуються туалетом на вимогу, існувала принизлива ситуація, коли жінкам потрібно було носити підгузки, наприклад, під час менструації.

4. ЯКІ РИЗИКИ СТАНОВЛЯТЬ НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КОМПАНІЇ, ВРАХОВУЮЧИ ЇЇ СФЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ/КОНТЕКСТ БІЗНЕСУ?

Клієнти компанії очікують, що товари будуть дешевими – на рівні цін виробників одягу з Азії, і очікують на часті зміни колекцій, що призводить до дуже коротких термінів доставки – це частина «швидкої моди».

Отже, важко знизити ризики, пов'язані з такою поведінкою, тобто. створенням екстремальних ризиків співробітникам швейних компаній, коли конкуренти використовують той самий підхід. Будь-яке збільшення термінів доставки або збільшення оплати за одяг призведе до зниження рентабельності компанії, тоді як компанія має бути прибутковою та конкурентоспроможною.

5. ЩО ПОТРІБНО БУЛО ЗРОБИТИ, ЩОБ ЗАПОБІГТИ НЕСПРИЯТЛИВОМУ ВПЛИВУ, І ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ ЗАРАЗ, ЩОБ ВИРІШИТИ ВИЯВЛЕНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАПОБІГТИ АБО ЗВЕСТИ ДО МІНІМУМУ НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО КПООН ?

Ситуації можна було б уникнути.

Якщо роботодавець:

- провів належну обачність, згідно з КПООН, щоб зрозуміти потенційні ризики для співробітників;
- вступив у діалог із зацікавленими сторонами;
- активно контактував із державою для розуміння правового контексту;
- запровадив ефективний механізм розгляду скарг;
- дозволив створення профспілок.

Або якби :

- державна інспекція праці мала достатню змогу забезпечення дотримання трудового законодавства. Перевірки не виявили суттєвих порушень, оскільки візити не стали несподіванкою для компанії, що дозволило керівникам приховати справжні записи про співробітників та підготуватися до цих візитів. Крім того, бесіди з працівниками проводились у присутності їх начальників, що викликало обґрунтовані побоювання щодо наслідків у разі розкриття ними правди про зловживання компанії;
- великі бренди (польські та міжнародні), для яких компанія виробляла одяг, провели належну обачність та аудит і відчували відповідальність за дотримання прав людини та трудових прав у своєму ланцюжку поставок;
- прибуток швейної промисловості був би справедливо розділений між компаніями в ланцюжку створення вартості: робітниками, виробниками тканин, виробниками одягу (компанія в нашому прикладі) та власниками торгових марок;
- кінцеві споживачі воліють купувати товари, вироблені з дотриманням етичних норм, і за необхідності готові платити розумнішу і вищу ціну.

Що можна зробити вже зараз для вирішення виявлених проблем?

Державі потрібно забезпечити дотримання трудового законодавства, тобто шляхом частіших перевірок та збільшення штрафів за недотримання закону.

Компанія повинна:

- виконувати рішення суду та дотримуватись польського трудового законодавства та міжнародних стандартів;
- розпочати взаємодію зацікавлених сторін із співробітниками та залучити до процесу зовнішніх експертів. Це допомагає організаціям активно враховувати потреби груп зацікавлених сторін, у разі співробітників, і може допомогти знайти адекватні рішення, створені задля зниження потенційних ризиків і конфліктів;
- взяти за зразок приклад ефективного виконання такого колективного договору, або звернутися до медіатора із центру медіації, який перебуває при місцевому суді;
- у діалозі з носіями прав та заінтересованими сторонами розробити та впровадити ефективний кодекс поведінки та механізм подання скарг, що відповідає критеріям ефективності, перерахованим у КПООН 31 (за активної участі клієнтів компанії та НУО, що спеціалізуються на швейній промисловості);
- запровадити суворіші процедури охорони здоров'я та безпеки.

Бренди (клієнти компанії) повинні:

- змінювати несумлінні практики зі своєї сторони, тобто збільшувати час виконання замовлення та розміщувати замовлення досить завчасно;
- запровадити справедливі ціни для постачальників;
- проводити належну обачність у сфері прав людини у своєму ланцюжку поставок та погоджувати з компанією план аудиту.

Крім того:

- необхідні вільні ЗМІ для інформування громадськості про подібні випадки, роль і відповідальність брендів, ефективність місцевих інститутів (Державна інспекція праці).

Цей випадок показує важливість того, щоб різні зацікавлені сторони знали про права людини та трудові права та вживали заходів для захисту людської гідності та гідної праці. Міжнародне право в галузі прав людини, а також Керівні принципи ООН та Керівництво ОЕСР для багатонаціональних підприємств надають компаніям та співробітникам основу для демонстрації того, як виглядає дотримання прав людини. Більше того, випадок, що розглядається, свідчить про відсутність реакції з боку клієнтів після того, як він був оприлюднений в пресі. Жодна компанія, яка бере участь у цій справі, не зазнала жодних юридичних наслідків.

6. ЯКІ ІНШІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ТА МЕХАНІЗМИ МОЖНА БУЛО Б ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ КОМПАНІЇ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ШАНСІВ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ?

Можна було б поінформувати Міжнародну конфедерацію профспілок (МКП), яка захищає профспілкових активістів та вживає заходів проти інших порушень трудових прав та порушень інших прав людини.² У результаті компанія може опинитися у «червоному» списку компаній, які порушують трудові права, опублікованому МКП.

Описаний випадок є досить поширеним у цій галузі в Польщі. Якщо співробітники таких компаній об'єднуються, варто розглянути можливість подання колективної скарги до Робочої групи ООН з бізнесу та прав людини³.

Повідомлення про порушення прав на ведення колективних переговорів, безпечні умови праці, заборону дискримінації на робочому місці в МОП, кластер «Управління, права та діалог»,⁴ базований на ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work.

7. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЦІЄЇ СПРАВИ

- Загальна Декларація прав людини (1948 р.)
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.)

² International Trade Union Confederation, 'Legal Unit', ituc-csi.org [website], <https://www.ituc-csi.org/legal-unit?lang=en> (станом на 22 січня 2023 р.).

³ United Nations Human Rights, 'Reporting violations', ohchr.org [website], https://www.ohchr.org/en/reporting_violations (за станом на 22 січня 2023 р.); United Nations Human Rights, 'Access remedy', ohchr.org [website], <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-business/access-remedy> (станом на 22 січня 2023 р.).

⁴ International Labour Organization, 'Special procedures', ilo.org [website], <https://guide-supervision.ilo.org/defending-a-complaint-alleging-violation-of-freedom-of-association-can-be-lodged-by-any-ilo-constituent-a-government-employers-or-workers-organizations-against-a-governmen/> (станом на 22 січня 2023 р.); International Labour Organization, 'Q&As on business and collective bargaining', ilo.org [website], https://www.ilo.org/empent/areas/business-helpdesk/faqs/WCMS_DOC_ENT_HLP_CB_FAQ_EN/lang-en/index.htm (станом на 22 січня 2023 р.).

- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.)
- Декларація МОП про основні принципи та права у сфері праці
- Трудовий кодекс Польщі та Правила охорони здоров'я та техніки безпеки
- Цивільний кодекс Польщі

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 10.

НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ КОМПАНІЇ НА ПРАВА МЕНШИН У ГРУЗІЇ

АВТОР: АКАКІ КУХАЛЕІШВІЛІ

Rich Metals Group (RMG) – гірничодобувна компанія, що працює в Тбілісі, Грузія, і займається видобутком та виплавою руди, міді та золота. Компанія планує вести відкритий видобуток корисних копалин у Мушевані 2, селі у Грузії з населенням близько 600 осіб, де більшість мешканців становлять азербайджанці. Компанія може зіткнутися з мовними бар'єрами, оскільки звіт про оцінку впливу на навколишнє середовище та огляд були підготовлені лише грузинською мовою без перекладу азербайджанською мовою, що ускладнює змістовну взаємодію.

RMG має намір проводити 55 буропідривних робіт на рік, видобувачи золото та мідь протягом шести років з можливим продовженням майбутніх дозволів на відстані 808 метрів від житлових районів. Поточне природоохоронне рішення охоплює лише 11,27 га, незважаючи на те, що загальна ліцензійна площа складає 175,8 га, та допускає можливі майбутні дозволи. Проте екологічна оцінка враховує лише поточні райони видобутку, ігноруючи кумулятивну дію майбутнього видобутку.

Місцеве населення в Мушевані висловило рішучий опір проекту під час громадського обговорення, організованого RMG 14 липня 2022 року, на якому була присутня невелика кількість жителів села, які представляють лише частину населення. Жителі села Мушевані створили сільську ініціативну групу та у липні 2022 року подали скаргу до Національного агентства з навколишнього середовища (НАНС), пославшись на різні проблеми з правами людини, пов'язані з правом на інформацію, участь, а також на вільну, попередню та усвідомлену згоду, здоров'я та засоби для існування, а також культурною спадщиною.

Заявники стверджують, що попередні консультації з місцевим населенням щодо плану оцінки впливу на довкілля не проводилися і що громадське обговорення, організоване RMG, не було достатньо інклюзивним, що потенційно порушувало право місцевого населення на участь. Крім того, представники компанії нібито ввели в оману місцеве населення, пообіцявши системи водопостачання та газифікації села в обмін на підписання форми згоди, що викликає сумніви щодо адекватності та справжності процесу ВПУЗ.

Місцеве населення також висловлює занепокоєння щодо потенційного впливу видобутку корисних копалин на їхню екосистему, житло та здоров'я, а також відсутність положень про компенсацію їм у разі шкоди, яка може вплинути на їхнє право на здоров'я та засоби до існування. Заявник також вказує на ризики, пов'язані з порушенням культурної спадщини внаслідок видобутку корисних копалин, що може призвести до порушення права місцевого населення на культурну спадщину.

Незважаючи на протести та скарги, RMG Gold отримала дозвіл на видобуток золота та міді в Мушевані від Національного агентства з навколишнього середовища (НАНС від 1 листопада 2022 р.). НАНС встановило, що скарги були необґрунтованими в ході адміністративного розгляду, і дійшло висновку, що RMG сумлінно виконує свої зобов'язання. НАНС послалося на те, що RMG організувала публічне обговорення, в якому взяли участь представники НАНС, місцевих органів влади, RMG Copper, RMG Gold та інші заінтересовані сторони. Згідно з НАНС, RMG Copper також представила звіти з викладом соціально-економічних, освітніх, а також інфраструктурних заходів, які мають бути вжиті компанією.

В рамках виданого дозволу RMG Copper зобов'язана відстежувати вплив проекту на об'єкти культурної спадщини та здійснювати моніторинг довкілля та плани реагування на надзвичайні ситуації. Компанія також повинна дотримуватися рекомендацій та висновків звіту про оцінку впливу на навколишнє середовище (ОВНС) щодо пом'якшення та запобігання впливу на біорізноманіття. RMG Copper також заявила, що пам'ятки спадщини розташовані далеко від запланованих заходів, і вібрації не завдадуть шкоди, згідно з аргументацією НАНС.

1. ХТО Є НОСІЯМИ ПРАВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ?

Носії прав :

- Населення села Мушевані
- Співробітники гірничодобувної компанії.

Зацікавлені сторони:

- Уряд
- Міністерство охорони навколишнього середовища та сільського господарства Грузії
- Національне агентство з навколишнього середовища
- Профспілки
- громадські організації, правозахисники.

2. ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИТАМАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ КОМПАНІЇ?

Оскільки компанія зобов'язана вести свою діяльність там, де розташовані корисні копалини, та, крім того, вона працює в аварійно-небезпечному секторі, низка питань прав людини нерозривно пов'язана з її основною бізнес-моделлю, у тому числі:

- право шахтарів на здоров'я;
- право на життя гірників;
- втрата коштів для існування та негативний вплив на здоров'я місцевого населення;
- право на здоров'я (оскільки її діяльність може вплинути на доступ до чистої води);
- порушення права на чисте, здорове та стійке навколишнє середовище (поточна діяльність завдає шкоди навколишньому середовищу);
- втрата культурної спадщини;
- потенційно також порушення прав меншин.

3. ДЛЯ КОЖНОЇ З ВИЯВЛЕНИХ ГРУП НОСІЇВ ПРАВ ВИЗНАЧТЕ, ЯКІ ПРАВА ЛЮДИНИ НАРАЖАЮТЬСЯ (АБО ПІД ЗАГРОЗОЮ) НА НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ

Права членів місцевого населення:

- право на життя;
- право на рівне ставлення та свободу від дискримінації;
- право на здоров'я;
- право на здорове довкілля;
- право власності;
- право на достатній рівень життя (включаючи житло);
- право на розвиток;
- право на соціальне забезпечення;
- право на участь у культурному житті.

4. ЯКІ РИЗИКИ СТАНОВЛЯТЬ НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КОМПАНІЇ, ВРАХОВУЮЧИ ЇЇ СФЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ/КОНТЕКСТ БІЗНЕСУ?

Юридичні ризики: RGM не дотримується міжнародних стандартів вільної, попередньої та усвідомленої згоди, тому ризикує зіткнутися із судовим позовом на місцевому чи міжнародному рівні. Наприклад, неурядова організація місцевого центру соціальної справедливості подала скаргу до національного суду та планує використати всі доступні міжнародні механізми.

Операційні ризики: протести місцевого населення можуть створити операційні ризики для компанії, а також ризики для безпеки співробітників компанії та місцевих громад.

5. ЩО ПОТРІБНО БУЛО ЗРОБИТИ, ЩОБ ЗАПОБІГТИ НЕСПРИЯТЛИВОМУ ВПЛИВУ, І ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ ЗАРАЗ, ЩОБ ВИРІШИТИ ВИЯВЛЕНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАПОБІГТИ АБО ЗВЕСТИ ДО МІНІМУМУ НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО КПООН ?

Перед запуском проекту компанія мала зробити таке:

- Встановити зобов'язання в галузі політики в галузі прав людини.
- Проводити належну обачність у сфері прав людини для виявлення і оцінки характеру фактичного і потенційного несприятливого впливу на права людини, з яким, можливо пов'язана її діяльність.
- Підготувати оцінку прав людини (окремо або як частину оцінки соціального впливу) та оцінку впливу на навколишнє середовище, що охоплює міжнародно визнані права людини як орієнтир, та скласти план дій для вирішення виявлених проблем. Результати мають бути перекладені мовою, зрозумілою місцевому населенню.
- Взяти зобов'язання проводити оцінку на права людини загалом чи через регулярні проміжки часу.
- Участь у діалозі із заінтересованими сторонами та взаємодія з місцевими спільнотами для забезпечення зв'язку та розробки надійних та ефективних процедур розгляду скарг/повідомлень, що відповідають критеріям КПООН 31.

Тепер компанія має зробити таке:

- План оцінки впливу на довкілля повинен бути переведений на азербайджанську мову та представлений для забезпечення того, щоб усі відповідні зацікавлені сторони могли зрозуміти запропонований проект та висловити свою думку щодо нього.
- Слід провести ще один раунд консультацій, спеціально націлених на більшість населення села, щоб зібрати їх побоювання та включити їх у процес прийняття рішень. Це допоможе переконатися, що проект відповідає потребам та пріоритетам місцевої спільноти і дійсно відповідає КПООН.
- На основі консультацій має бути створений новий план дій, що враховує всі основні проблеми місцевого населення, включаючи соціально-економічні питання, такі як системи водопостачання, газифікація села та можливості працевлаштування місцевого населення. Це допоможе гарантувати, що проект не лише зведе до мінімуму його вплив на навколишнє середовище, а й максимізує його позитивний соціально-економічний вплив на місцеву спільноту.
- Документ про оцінку впливу повинен включати положення про компенсацію населенню у разі шкоди його правам на здоров'я та засоби для існування внаслідок діяльності з видобутку корисних копалин.
- Оцінка впливу повинна також включати аналіз ризиків, пов'язаних з потенційним руйнуванням культурної спадщини внаслідок видобутку корисних копалин, а також можливі заходи щодо пом'якшення цих ризиків.

Випадок із видобуванням корисних копалин RMG у Мушевані наголошує на важливості дотримання та захисту прав людини в бізнес-операціях. Незважаючи на скарги та побоювання місцевої спільноти з приводу мовних бар'єрів, відсутності значущої участі та потенційного несприятливого впливу на їх здоров'я, кошти на існування та культурну спадщину, RMG отримала дозвіл на видобуток корисних копалин.

Цей випадок наголошує на необхідності компаній проявляти належну обачність у сфері прав людини, брати участь у змістовному діалозі із зацікавленими сторонами та поважати право на вільну, попередню та усвідомлену згоду місцевих спільнот. У ньому також наголошується на важливості притягнення компаній до відповідальності за їх вплив на права людини та надання ефективних засобів правового захисту постраждалим співтовариствам.

6. ЯКІ ІНШІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ТА МЕХАНІЗМИ МОЖНА БУЛО Б ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ КОМПАНІЇ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ШАНСІВ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ?

Механізми ООН

- Надання інформації Робочій групі з бізнесу та прав людини, а також договірним органам ООН, уповноваженим приймати індивідуальні скарги.
- Спеціальний доповідач ООН з питань меншин.
- Спеціальний доповідач ООН з прав людини та навколишнього середовища.

- Спеціальний доповідач ООН у галузі культурних прав.
- Комітет з дотримання Орхуської конвенції.
- НУО можуть надсилати тіньові звіти до договірних органів та в рамках універсального періодичного звіту, щоб довести справу до більш широкої аудиторії та чинити тиск на державні органи.

Регіональні механізми (Рада Європи)

- Передача справи до Європейського суду з прав людини після вичерпання всіх судових заходів у Грузії
- Процедура колективних скарг відповідно до Європейського комітету соціальних прав
- Консультативний комітет Рамкової конвенції про захист національних меншин у Європі.

7. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЦІЄЇ СПРАВИ

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

- Конституція Грузії (статті 10, 11, 19 та 29), що включає право на життя, право на рівність, право на власність та право на охорону навколишнього середовища
- Закон Грузії про охорону довкілля 1996 року.
- Кодекс Грузії про екологічну оцінку
- Закон Грузії про систему територій, що охороняються.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА СТАНДАРТИ

- Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ)
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПЕСКП)
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП)
- Рамкова конвенція про захист національних меншин (ратифікована у 2005 р.)
- Угода про асоціацію з ЄС, в якій згадуються рекомендації ОЕСР
- Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з екологічних питань
- (Ріо-де-Жанейрська) Конвенція про біологічну різноманітність, 1996 р.
- Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини ООН (A/HRC/17/31).

ПРЕЦЕДЕНТНЕ ПРАВО

- Прецедентне право Комітету з прав людини (див., наприклад, справи Лансмана проти Фінляндії, Ташкін та інші проти Туреччини, 2004 р., §§ 133, Татар проти Румунії, 2009 р., Бумбеш проти Румунії, 2022 р., §§ 92–102).

ДОКУМЕНТИ ООН:

- Доповідь Робочої групи ООН з питань прав людини та транснаціональних корпорацій та інших комерційних підприємств: «Належна обачність корпорацій у галузі прав людини – нові практики, проблеми та шляхи просування вперед», UN Doc. A/73/163.

- Генеральна Асамблея ООН, Неподільність та взаємозалежність економічних, соціальних, культурних, громадянських та політичних прав: резолюція / прийнята Генеральною Асамблеєю, 13 грудня 1985 р., A/RES/40/114.
- Комітет ООН з економічних, соціальних та культурних прав (КЕСКП), Зауваження загального порядку № 3: Характер зобов'язань держав-учасниць (пункт 1 статті 2 Пакту), 14 грудня 1990 р., E/1991/23.
- Генеральна Асамблея ООН, Доповідь Спеціального доповідача щодо права кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я, E/CN.4/2006/48 (3 березня 2006 р.).

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 11.

МЕГААЕРОПОРТ В ЧАСИ КЛІМАТИЧНОЇ КРИЗИ

АВТОР: ФРАНЦИШОК НОВАК

У листопаді 2017 року Рада міністрів Польщі ухвалила рішення щодо створення одного з найбільших аеропортів у Європі під назвою Центральний транспортний порт (далі: ЦТП). Аеропорт займатиме понад 3 000 гектарів землі та зрештою обслуговуватиме 100 мільйонів пасажирів на рік. Проект ЦТП включає не тільки будівництво аеропорту, а й мережу залізниць і автомобільних доріг. Роботи мають бути завершені за вісім років, що стане рекордною швидкістю у європейському масштабі.

Для реалізації проекту у 2018 році спеціальним актом уряд Польщі започаткував Центральний транспортний порт¹ як компанію з обмеженою відповідальністю, що повністю належить державі. ЦТП, будучи державним підприємством, поєднує у собі ролі держави й бізнесу та зобов'язаний як бізнес поважати, але також несе обов'язок держави захищати права людини.² ЦТП співпрацюватиме з іншими компаніями, але поки що неясно, з якими саме.

За даними Верховного контрольно-ревізійного управління, ЦТП не надає повної та достовірної фінансової інформації, що викликає питання з огляду на витрачання державних грошей.³ Місцем розташування аеропорту було обрано місто Баранів, але думка місцевого самоврядування щодо інвестицій не була врахована.⁴ Точне місцезнаходження аеропорту поки що не вказано.

ЦТП створила Раду соціального діалогу, до якої були запрошені жителі Баранова, але не жителі міст, через які мають пройти залізничні колії, які з'єднують великі міста з аеропортом. Громадські консультації були проведені щодо маршруту залізниць, але форми, надані жителям, не дозволили їм висловити свою повну незгоду з будівництвом залізничних колій, а лише вибрати один із варіантів з тих, які ЦТП вважає за можливі. Жителі, які вирішили не продавати свої будинки, будуть примусово піддані експропріації з компенсацією, яка на в'язд чи дозволить їм почати жити в іншому місці на тому ж рівні.⁵

Жителі сіл, які постраждають від ЦТП, говорять про руйнування цілих сіл, позбавлення будинків, за які досі не виплачені кредити, а деяким із них доводиться отримувати психологічну

---

1 Ustawa z dnia 10 травня 2018 r. o Centralnym Porcie Komunikacyjnym (Закон від 10 травня 2018 р. про Центральний транспортний порт) (tj Dz. U. z 2021 r. poz. 1354 z późn. zm.).

2 OECD, 'OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises', 2015 Edition, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264244160-en>, (станом на 19 лютого 2023 р.).

3 Najwyższa Izba Kontroli, 'Centralny Port Komunikacyjny – czy to się może udać?', 2022, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/centralny-port-komunikacyjny-czy-to-sie-moze-udac.html>, (станом на 19 лютого 2023 р.).

4 Resolution of the Council of Ministers... p. 58.

5 Domiporta, 'Ciekawe, czy księdza odważą się wywłaszczyć' – mieszkańcy Baranowa nie chcą oddawać swoich działek pod CPK', 2020, <https://www.domiporta.pl/informacje/a/ciekawe-wywlaszczyc-mieszkanicy-baranowa-nie-chca-oddawac-swoich-dzialek-pod-3954> (станом на 19 лютого 2023 р.).

допомогу. Інвестиції в Баранів, не пов'язані з аеропортом, припинені, залишивши мешканців у постійному очікуванні та невпевненості. Вищезгадані обставини призвели до численних громадських протестів та прийняття органами місцевого самоврядування офіційних постанов проти інвестицій.⁶ У 2022 році був прийнятий закон, що значно розширює повноваження ЦТП, що дозволяє йому, серед іншого, проводити експропріації.⁷ На думку омбудсмена, закон може порушувати право власності та принцип справедливої компенсації за експропріацію та інші цінності, захищені Конституцією Польщі.⁸ Негативне ставлення до інвестицій висловлювали також НУО⁹ та громадяни, а також спосіб їх реалізації був поставлений під сумнів Верховною Палатою Контролю.

ЦТП спрямований на створення «кліматично нейтрального аеропорту», але «кліматично нейтральний» не охоплюватиме польоти, на які припадає понад 90% усіх викидів.¹⁰ Більше того, навіть якби ЦТП мав плани або цілі щодо викидів літаків, вони все одно були б дуже небезпечними, оскільки навіть на думку Міжнародної асоціації повітряного транспорту (IATA) неможливо повністю усунути авіаційні викиди біля джерела.¹¹ ЦТП «тільки» надасть інфраструктуру для авіаційних операцій, але, згідно зі звітом Спеціального доповідача ООН з прав людини та навколишнього середовища, відповідальність бізнесу щодо зміни клімату полягає у скороченні викидів парникових газів внаслідок їхньої власної діяльності та діяльності їх дочірніх компаній, їх продуктів та послуг.¹² Тому відповідальність бізнесу щодо будівництва аеропорту не може обмежуватися тільки будинком аеропорту, але повинна включати послуги, що їм надаються.

Окрім того, очікується, що новий аеропорт не лише прийме рейси з інших аеропортів, але й буде спрямований на створення нових, неіснуючих до цього повітряних маршрутів та обслуговування пасажиропотоку, який був би неможливим без нового аеропорту з метою значного збільшення повітряного руху у Польщі.¹³ Таким чином, аеропорт збільшить

---

6 Gmina Mikołów, 'Koleje CPK w Mikołowie', 2020, <https://mikolow.eu/koleje-cpk/>, (станом на 19 лютого 2023 р.).

7 Money.pl, 'Sejm uchwalił ustawę dot. usprawnienia procesu inwestycyjnego Centralnego Portu Komunikacyjnego', 2022, <https://www.money.pl/gospodarka/sejm-uchwalil-ustawe-dot-usprawnienia-procesu-inwestycyjnego-centralnego-portu-kom6496> (станом на 19 лютого 2023 р.).

8 Rzecznik Praw Obywatelskich, 'Nowe zasady ustalania odszkodowań za wywłaszczenie nieruchomości na potrzeby Centralnego Portu Komunikacyjnego. Uwagi RPO dla Senatu', 2022, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-senat-uwagi-odszkodowania-wywlaszczenie-cpk> (станом на 19 лютого 2023 р.).

9 K.Guzek, 'Megalotnisko sposobem na kryzys? Nie tędy droga', 2020, <https://www.greenpeace.org/poland/aktualnosci/27775/megalotnisko-sposobem-na-kryzys-nie-tedy-droga/> (станом на 19 лютого 2023 р.).

10 K. Majczyk, 'CPK w projekcie SMART AIRPORTS. Dofinansowania dla zielonej energii i ograniczenia emisji CO₂', 2020, <https://www.cpk.pl/pl/aktualnosci-2/cpk-w-projekcie-smart-airports-dofinansowanie-dla-zielonej-energii-i-ograniczenia-emisji-co2>, (станом на 19 лютого 2023 р.).

11 S. Ellerbeck, 'The aviation sector wants to reach net zero by 2050. How will it do it?', 2022, <https://www.weforum.org/agenda/2022/12/aviation-net-zero-emissions>, (станом на 19 лютого 2023 р.).

12 UN Human Rights Council, Special Rapporteur on Human Rights and the Environment, 'Safe Climate Report', 2016, <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-environment/safe-climate-report#:~:text=Conclusions%20of%20the%20report,human%20life%20and%20well-being> (станом на 19 лютого 2023 р.).

13 CPK, 'Prognoza IATA dla CPK: 40 mln przepustowości w pierwszym roku', 2022, <https://www.cpk.pl/pl/aktualnosci-2/prognozy-iata-dla-cpk-40-mln-przepustowosci-w-pierwszym-roku>, (станом на 8 квітня 2023 р.).

польські викиди, що ускладнить протидію кліматичній кризі. ЦТП вже тим, як його реалізують, порушує права людини місцевих жителів, але через те, що він представляє авіаційний сектор, за наявними відомостями, в майбутньому він порушуватиме права людини практично необмеженої кількості людей через його внесок у кліматичну кризу.

1. ХТО Є НОСІЯМИ ПРАВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ?

Носії прав:

- мешканці Баранова та сусідніх міст.

Якщо проект буде реалізовано: робочі та інші групи, а також люди, які постраждали від зміни клімату, яким ЦТП сприятиме за рахунок збільшення викидів.

Зацікавлені сторони:

- НУО, які намагаються захистити довкілля, права та інтереси мешканців Баранова та сусідніх міст;
- місцеві органи влади;
- жителі Глобального Півдня.

2. ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИТАМАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ КОМПАНІЇ?

Сектор повітряного руху майже повністю залежить від викопного палива, і це сектор, який, якщо його не перетворити досить швидко, загрожуватиме майже всім правам людини. Він робить це за рахунок свого внеску у кліматичну кризу, оскільки, за прогнозами, він стане сектором, відповідальним за більшу кількість викидів, пов'язаних із транспортом. Отже, ці інвестиції за своєю природою сприятимуть збільшенню викидів і, отже, зміні клімату. Такі масштабні проекти також нерозривно пов'язані з необхідністю виселення і переселення людей, які там проживають. Крім того, швидкість, з якою виконуватиметься проект, ймовірно, підвищить ймовірність виникнення ризиків для здоров'я та безпеки. Нарешті, терміни проекту підривають можливість проведення консультацій із спільнотами.

3. ДЛЯ КОЖНОЇ З ВИЯВЛЕНИХ ГРУП НОСІЇВ ПРАВ ВИЗНАЧТЕ, ЯКІ ПРАВА ЛЮДИНИ НАРАЖАЮТЬСЯ (АБО ПІД ЗАГРОЗОЮ) НА НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ

Права жителів міста Баранова та сусідніх міст, які порушені описаною ситуацією:

- право на недоторканність приватного життя та право на власність – мешканці не впевнені через відсутність чіткого рішення про те, яку власність буде експропрійовано, а також через те, що проект вплине на вартість власності, яку ніхто не хоче купувати;
- право на достатній рівень життя – через відсутність остаточних рішень щодо місцезнаходження аеропорту інвестиційні процеси в регіоні зупинено, внаслідок чого рівень життя мешканців не покращується та вартість їхньої власності падає, незважаючи на нездатність ініціювати широкомасштабну експропріацію;

- право на здоров'я – мешканці страждають від занепокоєння, депресії та інших проблем зі здоров'ям через невизначеність ситуації.¹⁴

Права працівників, які будуть задіяні в проекті:

- трудові права – через запланований дуже короткий час для реалізації інвестицій ЦТП існує потенційний ризик того, що буде занадто великий тиск на робітників, щоб закінчити будівництво дуже швидко.

Відповідно до звіту Спеціального доповідача ООН про те, кого торкнеться зміна клімату, якому сприятиме ЦТП, права жителів Глобального Півдня, яким загрожує ризик, а саме:

- право на життя;
- право на здоров'я;
- право на харчування;
- право на воду та санітарію;
- право на здорове довкілля;
- право на достатній рівень життя;
- право на житло;
- право власності;
- право на самовизначення;
- право на розвиток та культуру.

4. ЯКІ РИЗИКИ СТАНОВЛЯТЬ НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КОМПАНІЇ, ВРАХОВУЮЧИ ЇЇ СФЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ/КОНТЕКСТ БІЗНЕСУ?

У Польщі за останні вісім років принцип верховенства права неодноразово порушувався, і цей факт був визнаний, серед іншого, у рішеннях Європейського Суду.¹⁵ Оскільки ЦТП є держпідприємством, малоймовірно, що його дії будуть успішно оскаржені в суді, а державні органи, швидше за все, ігноруватимуть або змінюватимуть правові норми, створюючи перешкоди для реалізації проекту (аналогічна ситуація сталася у разі будівництва стіни в Біловезькій пущі).¹⁶

5. ЩО ПОТРІБНО БУЛО ЗРОБИТИ, ЩОБ ЗАПОБІГТИ НЕСПРИЯТЛИВОМУ ВПЛИВУ, І ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ ЗАРАЗ, ЩОБ ВИРІШИТИ ВИЯВЛЕНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАПОБІГТИ АБО ЗВЕСТИ ДО МІНІМУМУ НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО КПООН ?

Перед початком проекту компанія повинна була проконсультуватися з жителями про місцезнаходження аеропорту, перш ніж приймати рішення про його будівництво в Баранові,

14 S. Żyśko, 'Zbudowane na krzywdzie , władza wysiedla ludzi pod CPK', <https://www.tygodnikpowszechny.pl/zbudowane-na-krzywdzie-wladza-wysiedla-ludzi-przez-cpk-178333> (станом на 8 квітня 2023 р.).

15 Judgment of the Court (Grand Chamber) of 15 July 2021, C-791/19, ECLI:EU:C:2021:565, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62019CJ0791>. (станом на 8 квітня 2023 р.).

16 P. Wronski, 'Mur na granicy polsko-białoruskiej bez przetargu , by nie opóźnić inwestycji', 2021, <https://wyborcza.pl/7,75398,27767588,mur-na-granicy-polsko-bialoruskiej-bez-przetargu-by-nie-opozniac.html> , (станом на 8 квітня 2023 р.).

і мала розробити план дій, який би враховував побоювання (потенційно) постраждалих та мінімізував би негативний вплив на їхні права.

Жителів, яким загрожує виселення через будівництво залізничних колій, слід також запросити до Ради соціального діалогу. Крім того, мешканцям територій, через які проходитимуть залізничні колії, також мала бути забезпечена реальна залученість/участь у консультаціях та можливість озвучити свої заперечення, а не просто вибрати з низки неприйнятних варіантів.

На даному етапі реалізації проекту компанія повинна провести оцінку впливу своєї діяльності на права людини і розробити – у діалозі з носіями прав – план дій з виправлення становища та вжити заходів щодо виправлення становища.

Якщо інвестиції будуть реалізовані, важливо якнайшвидше встановити точне місцезнаходження аеропорту та залізничних колій. Це запобігатиме продовженню поточного стану невизначеності, що призвело до повної відсутності інвестицій у регіон та зниження вартості власності, а також негативно позначиться на психічному здоров'ї носіїв прав. Також важливо максимально вести діалог із усіма людьми через Раду соціального діалогу чи інший ефективний формат.

Крім того, експропріація має здійснюватися таким чином, щоб носії прав могли розпочати нове життя в іншому місці. В даний час ЦТП було дозволено здійснювати експропріацію на невиконаних умовах, таким чином, щоб не було достатньо коштів на купівлю аналогічного будинку або будівництво нового будинку в іншому місці. Середні оцінки становлять близько 100–140 000 злотих, що, порівняно, навряд чи достатньо для покупки навіть половини однокімнатної квартири у Варшаві.

ЦТП також має прийняти цілі, що заслуговують на довіру, щодо забезпечення доступності інфраструктури аеропорту тільки для літаків з нульовим рівнем викидів. Враховуючи, що всі антропогенні викиди мають знижуватися вже зараз, мета нових інвестицій має полягати у нульових викидах зараз, а не через 10 чи 20 років. Прийняття ЦТП цілей для досягнення нульових викидів, наприклад, до 2050 року не буде задовільним, оскільки у проміжний період це продовжуватиме сприяти негативному впливу на права людини тих, кого зачіпає зміна клімату.

Користуючись тим, що підготовчі роботи ще не розпочато, було б краще відмовитися від ідеї будівництва аеропорту та усунути негативні наслідки, які вже є.

Замість ЦТП інвестиції державних коштів могли б піти у залізничну мережу, щоб забезпечити найкраще сполучення між невеликими містами, селами та містами. Це допоможе зменшити транспортну ізоляцію та сприятиме покращенню доступу до можливостей працевлаштування, доступу до медичного обслуговування та інших соціальних послуг.

В епоху кліматичної кризи не слід робити певні види економічної діяльності, щоб не сприяти незворотним змінам у природі, які назавжди несприятливо впливають на людину та права людини, включаючи право на життя.

Якщо прийнято рішення про реалізацію проектів, які можуть завдати шкоди клімату і, отже, людям, необхідно вжити додаткових заходів для забезпечення того, щоб проект не погіршив ситуацію. Однак важливо приділити першочергову увагу тим негативним наслідкам для людей та реалізації ними прав людини, які вже матеріалізувалися, і насамперед усунути найбезпосередніші ризики. У випадку з державними підприємствами очікування дотримання міжнародних стандартів у галузі прав людини, що покладаються на ці конкретні підприємства, вищі, ніж на приватні компанії.¹⁷

6. ЯКІ ІНШІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ТА МЕХАНІЗМИ МОЖНА БУЛО Б ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ КОМПАНІЇ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ШАНСІВ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ?

Щодо зменшення вартості майна, то ЦТП може бути пред'явлено позов відповідно до Цивільного кодексу, який передбачає відповідальність *ex delicto*. Однак, оскільки саме держава уповноважила та зобов'язала ЦТП здійснити проект, існує ризик – враховуючи сильний політичний вплив політиків на судову владу, включаючи Конституційний Суд, та факт, підтверджений Європейським Судом, що порушується верховенство права – що питання законності експропріації та справедливої компенсації не буде розглядатися судом неупереджено.

Хоча експропріація здійснюватиметься відповідно до закону, прийнятого на національному рівні, будь-які спроби порушених носіїв прав оскаржити сумісність цього закону з конституцією навряд чи призведуть до винесення Конституційним Судом постанови, яка буде несприятливою для урядового проекту. Якщо це буде так, то відкривається шлях для подання скарги до Європейського суду з прав людини відповідно до статті 34 Європейської конвенції про права людини, стверджуючи, що закон, ухвалений Польщею, не відповідає стандартам у галузі прав людини.

Коли йдеться про кліматичну кризу, поведінка компанії може оцінюватися як через власну ділову активність, так і через призму реалізації державного проекту, що представляє держава. Щодо господарської діяльності ЦТП, до компанії можуть бути пред'явлені позови у порядку цивільного судочинства на підставі природоохоронного законодавства, що забороняє неправомірний вплив на довкілля. Неправомірний вплив може розумітися як такий, що суперечить закону або принципам суспільного життя.¹⁸

¹⁷ C. Wee, 'Regulation the Human Rights Impact of State-owned Enterprises: Tendencies of Corporate Accountability and State Responsibility', 2008, <https://media.business-humanrights.org/media/documents/files/reports-and-materials/State-owned-enterprises-Oct-08.pdf> (станом на 8 квітня 2023 р.).

¹⁸ G. Karaszewski [in:] Kodeks cywilny . Komentarz aktualizowany , red. J. Ciszewski , P. Nazaruk , LEX/el. 2022, art. 415.

Принципи суспільного життя (соціальних відносин) можуть бути витлумачені так само, як і неписаний стандарт обачності, викладений у Цивільному кодексі Нідерландів, який означає, що дії, що суперечать тому, що прийнято відповідно до неписаного закону, є незаконними. Голландський суд у *Milieudefensie et al. v Royal Dutch Shell plc.* ухвалив, що концепція неписаного стандарту обачності включає зобов'язання, що впливають з Керівних принципів ООН, які встановлюють загально визнаний стандарт поведінки підприємств щодо прав людини.¹⁹ Крім того, потенційно можливо подати до суду на ЦТП через її незаконну діяльність та вимагати дотримання Паризької угоди при здійсненні своєї діяльності.

Також можна було б подати до суду на уряд у цивільному порядку за продовження будівництва аеропорту, що посилює кліматичну кризу, при цьому основною вимогою може бути відмова від проекту або гарантія того, що проект не зробить Польщу нездатною виконати свої зобов'язання в рамках Паризьких угод. Можна використовувати аналогічну юридичну аргументацію, яка використовувалася у справі *Urgenda Foundation v State of the Netherlands*,²⁰ де було заявлено, що уряд зобов'язаний відповідно до ЄКПЛ захищати права людини від реальної загрози зміни клімату.

7. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЦІЄЇ СПРАВИ

- Конвенція про захист прав людини та основних свобод (Європейська конвенція про права людини),²¹
- Хартія основних прав Європейського Союзу, 2016/С 202/02,²²
- Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. [*Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 р.*]²³
- Паризьке угода , L 282/4,²⁴
- Закон від 10 травня 2018 року про Центральний транспортний порт [*Ustawa z dnia 10 травня 2018 р. о Centralnym Porcie*]²⁵

19 *Milieudefensie v. Royal Dutch Shell PLC*, [2021], C/09/571932 / HA ZA 19-379 http://climatecasechart.com/wp-content/uploads/sites/16/non-us-case-documents/2021/20210526_8918_jud1.pdf 4.4.11., (станом на 19 лютого 2023 р.).

20 *Global Climate Change Litigation database, Urgenda Foundation v. State of the Netherlands*, [2020], 19/00135, <http://climatecasechart.com/non-us-case/urgenda-foundation-v-kingdom-of-the-netherlands/>, (станом на 19 лютого 2023 р.).

21 Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, <https://www.unhcr.org/4d93501a9.pdf>.

22 Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2016/C 202/02, https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (станом на 8 квітня 2023 р.).

23 Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997 [*Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 р.*], <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>;

24 Paris Agreement, L 282/4, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L:2016:282:FULL&from=HR> (станом на 8 квітня 2023 р.).

25 *Ustawa z dnia 10 травня 2018 р. о Centralnym Porcie Komunikacyjnym*, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001089> (станом на 8 квітня 2023 р.).

- Закон від 22 липня 2022 р. про покращення інвестиційного процесу Центрального транспортного порту [Ustawa z dnia 22 lipca 2022 r.]²⁶
- Цивільний кодекс від 23 квітня 1964 р. [Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny]²⁷
- Закон від 27 квітня 2001 р. Закон про охорону навколишнього середовища [Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska]²⁸
- Загальна декларація прав людини²⁹ 1948
- Рада Міністрів Республіки Польща, «Резолюція Ради Міністрів від листопада 2017 р. щодо прийняття Концепції підготовки та реалізації інвестицій: Аеропорт «Солідарність» – центральний транспортний вузол Республіки Польща», 2017 р.

---

²⁶ Ustawa z dnia 22 lipca 2022 r. o usprawnieniu procesu inwestycyjnego Centralnego Portu Komunikacyjnego, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220001846> (станом на 8 квітня 2023 р.).

²⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640160093> (станом на 8 квітня 2023 р.).

²⁸ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20010620627> (станом на 8 квітня 2023 р.).

²⁹ Universal Declaration of Human Rights, 1948, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (станом на 8 квітня 2023 р.).

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 12.

НЕПЕРЕСЕЛЕННЯ МЕШКАНЦІВ СЕЛИЩА БЕЛІ БРЯГ

АВТОРКА: ОЛЯ ПАНЄВА

Маріца Іст ЕАД – національна гірничодобувна компанія та найбільший виробник бурого вугілля у Болгарії. На її частку припадає 45% валового виробництва електроенергії у регіоні. 2005 року компанія отримала концесію на розвідку вугілля в районі Стара Загора. Відомий як комплекс Маріца Ізток, це найбільший енергетичний комплекс у Південно-Східній Європі. Заплановані роботи з видобутку корисних копалин суттєво торкнулися кількох сіл регіону, у тому числі колишнє село (нині селище) Белі Бряг. Справа ілюструє нездатність надати адекватний План дій щодо переселення та виплати компенсації та мешканцям.

2005 року місцевий муніципалітет відмовився від села, у тому числі від надання медичної допомоги мешканцям. Незважаючи на численні спроби вирішити суперечку з 2007 року, жителі, що залишилися, зазнали низки порушень прав людини з боку компанії і держави. Схоже, що компанія розглядала продаж землі та будинків як «звичайний продаж майна», тоді як для мешканців це було примусове виселення з їхніх будинків та земель.¹

2016 року Європейський банк регіонального розвитку (ЄБРР) затвердив грант на купівлю екскаваторів, необхідних для розширення шахти.²Цей проект був незрозумілим для мешканців, оскільки вони ніколи не бачили резюме проекту. Залишається незрозумілим, чому ЄБРР не дотримувався своєї Екологічної та соціальної політики 2014 року в процесі затвердження гранту.

Якби існував адекватний План дій з переселення, люди були б переселені та отримали компенсацію, що звело б до мінімуму негативні наслідки переселення з урахуванням соціально-економічних факторів та надання відповідного його відшкодування .

Якби конфлікт було вирішено раніше, люди не зазнали б такої шкоди, як вплив забруднення та шкідливих речовин, деградація навколишнього середовища, психологічна та емоційна шкода, погіршення здоров'я, схильність до злочинності.

Справа є складним перетином діяльності державної компанії у видобувному секторі та підтримки ЄБРР розширення компанії, внаслідок якого було зруйновано місцеве село.

---

¹ Maritsa East Mines, 'BEH Bond Issue', IPAM Case Number 2017/09, <https://www.ebrd.com/work-with-us/projects/ipam/2017/09.html> (станом на 1 лютого 2023 р.).

² EBRD , 'Grant Approval', <https://www.ebrd.com/work-with-us/projects/ipam/2021/03.html> (станом на 1 лютого 2023 р.).

Пробіл у болгарському законодавстві та вимоги політики ЄБРР, ймовірно, пояснює відсутність ухвалення Плану дій щодо переселення. Проте, захищаючи інтереси енергоресурсів, держава порушує свої зобов'язання у сфері прав людини відповідно до міжнародних договорів про права людини, які вона ратифікувала. Справа порушує питання про процес справедливого переходу. Вразливі носії прав мають бути захищені державою, проте реальність демонструє протилежне – відсутність прозорості, підзвітності та порушення державою зобов'язань у галузі прав людини.

1. ХТО Є НОСІЯМИ ПРАВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ?

Носії прав:

- жителі Белі Бряг, які характеризуються різними ознаками, що вказують на їхню вразливість з різних підстав: літній вік, хронічні захворювання, психічні захворювання та низький соціально-економічний статус;
- працівники шахт.

Зацікавленими сторонами є:

- Конфедерація незалежних профспілок Болгарії, яка представляє інтереси гірників;
- Bankswatch і For the Earth – неурядові організації, які представляють носіїв прав;
- держава як власник компанії;
- правління компанії та менеджмент Маріца Іст ЕАД;
- Європейський банк реконструкції та розвитку;
- локальний муніципалітет Раднево.

2. ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИТАМАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ КОМПАНІЇ?

Реалізація проекту залежить від приватної землі, яка зайнята вразливими людьми – літніми жителями та сім'ями, які не мають необхідних засобів для переїзду, щоб залишити землю.³ Основні ризики для прав людини пов'язані з правом на володіння землею, оскільки цей процес здійснювався без належних консультацій, компенсації та/або переселення. Ризик поширюється і на право заробляти на життя – забруднюючи сільськогосподарські угіддя, прилеглі до будинків, люди похилого віку, які отримують дуже низьку пенсію, не можуть отримувати додатковий дохід і виробляти продукти харчування для задоволення своїх потреб.

3. ДЛЯ КОЖНОЇ З ВИЯВЛЕНИХ ГРУП НОСІЇВ ПРАВ ВИЗНАЧТЕ, ЯКІ ПРАВА ЛЮДИНИ НАРАЖАЮТЬСЯ (АБО ПІД ЗАГРОЗОЮ) НА НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ

Мешканці старшого віку: Індивідуальні права людини, яким загрожує несприятливий вплив:

- право на володіння землею є особистим правом відповідно до статті 17 Загальної декларації прав людини (ЗДПЛ);

---

³ Shift, 'Business Model Red Flags', <https://shiftproject.org/resource/business-model-red-flags/menu-of-red-flags/> (станом на 1 лютого 2023 р.).

- право власності згідно з Протоколом 1 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ);
- втрата прилеглих земель та сільськогосподарських угідь є економічною шкодою, що є порушенням права на достатній життєвий рівень відповідно до статті 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП);
- право на працю відповідно до статті 23 ЗДПЛ;
- право на культурну спадщину також може бути порушено, оскільки розширення гірничодобувного проекту потребує ліквідації місцевого цвинтаря.

Всі мешканці схильні до забруднення, шуму та проблем з диханням, і у них немає доступу до лікаря чи медичного центру в селі, що порушує:

- право на здоров'я відповідно до статті 12 МПЕСКП.

Забруднення довкілля внаслідок гірничодобувної діяльності впливає право на здорове довкілля, зокрема:

- право на безпечну питну воду та санітарію відповідно до статті 11 МПЕСКП.

Занедбані будівлі, придбані компанією, стали об'єктами крадіжок та знищення будівельних матеріалів, що збільшило ризики травм та безпеки людей, що вплинуло на:

- право на життя та безпеку людей відповідно до статті 3 Загальної декларації прав людини;
- право на здоров'я відповідно до статті 12 МПЕСКП.

Сім'ї не мають доступу до соціальних послуг, таких як транспорт, інфраструктура, магазини, медичні послуги, дитячі садки та школи. Порушуються такі права людини:

- право на сімейне життя відповідно до статті 8 ЄКПЛ;
- право на мирне користування своїм житлом відповідно до статті 1 ЄКПЛ;
- право на освіту відповідно до статей 13 та 14 МПЕСКП;
- право на здоров'я та вплив постійного стресу на психічне здоров'я відповідно до статті 12 МПЕСКП.

Сім'ї не можуть працювати на своїй землі, у зв'язку з чим порушується:

- право на харчування відповідно до статті 11.1 МПЕСКП.

Крім того, люди матимуть обмежені можливості доступу до оплачуваної роботи через відсутність транспорту та поїздок на роботу, що вплине на:

- право на працю відповідно до статті 23 Загальної декларації прав людини.

Сім'ї живуть під загрозою виселення та втрати приватної землі без процесуальної прозорості чи будь-якої підтримки з боку уряду чи компанії; таким чином, можна стверджувати, що є:

- втручання в особисте життя людини відповідно до статті 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП);
- вплив на право на здоров'я, а саме на психічне здоров'я через підвищену тривожність і депресію; і, в окремих випадках, ризики, пов'язані із самогубством чи членомством відповідно до статті 12 МПЕСКП.

4. ЯКІ РИЗИКИ СТАНОВЛЯТЬ НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КОМПАНІЇ, ВРАХОВУЮЧИ ЇЇ СФЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ/КОНТЕКСТ БІЗНЕСУ?

Істотним ризиком для прав людини, що відноситься до видобувних галузей та присутніх тут, є ризики для здоров'я людини, пов'язані з наступним:

- забруднення повітря та погіршення стану навколишнього середовища;
- деградація сільськогосподарських угідь;
- погана якість води;
- вібрації та шумове забруднення;
- небезпечні матеріали;
- безробіття.

До екологічних ризиків, пов'язаних із забрудненням та деградацією сільськогосподарських угідь, що стали непридатними, належать:

- ризик якості води;
- шум;
- якість повітря;
- інфраструктура;
- використання важкої техніки;
- використання небезпечних матеріалів.⁴

Поряд із розвитком гірничодобувної діяльності залишається незрозумілим, чи дотримані законодавчі вимоги до «санітарних зон» навколо промислових майданчиків.⁵

Економічні та соціальні потрясіння включають втрату будинків та основних та додаткових доходів для багатьох сімей, які залежали від виробництва овочів і могли отримувати додатковий дохід, продаючи їх.

Відсутність муніципальних послуг та інших соціальних послуг призводить до соціальної дезорганізації та нульової підтримки вразливих мешканців.

Процес придбання землі було відкладено і спирається на існуючі прогалини у законодавстві, які є інтересами держави. Ось деякі приклади розбіжностей між місцевим законодавством та вимогами ЄБРР: відсутність вимог щодо плану дій щодо переселення; процес оцінки без урахування повної відновлювальної вартості; відсутність чіткого визначення вразливих осіб; та оцінка їх потреб.⁶

Сукупна дія забрудненого довкілля: сумнівна практика придбання землі; відмова від основних послуг; затягування переговорного процесу; відсутність прозорості; та явне ігнорування вразливості людей.

4 BSR, '10 Human Rights Priorities for the Extractive Sector', <https://www.bsr.org/en/primers/10-human-rights-priorities-for-the-extractives-sector#risk> (станом на 1 лютого 2023 р.).

5 Dimitar Yordanov v Bulgaria , Application no. 3401/09 (ECHR, 24 January 2012).

6 Maritsa Iztok , 'Resettlement Action Plan MME', op. cit.

Пропонована компенсація не відповідає завданім збиткам і пояснює, чому люди не можуть переїхати з фінансових причин. Через різні уразливості люди не мають змоги залишити цю землю і не мають для цього необхідних засобів. Наявний явний дисбаланс сил, який посилив становище людей.

5. ЩО ПОТРІБНО БУЛО ЗРОБИТИ, ЩОБ ЗАПОБІГТИ НЕСПРИЯТЛИВОМУ ВПЛИВУ, І ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ ЗАРАЗ, ЩОБ ВИРІШИТИ ВИЯВЛЕНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАПОБІГТИ АБО ЗВЕСТИ ДО МІНІМУМУ НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО КПООН?

Держава Болгарія, як основний власник компанії, порушує свої міжнародні зобов'язання у галузі прав людини, не переселяючи громадян Белі Бряг та порушуючи їхні права людини, як пояснювалося вище.

Щоб звести до мінімуму несприятливий вплив на носіїв прав, правлінню Маріца Іст ЕАД тепер слід застосовувати підхід, що ґрунтується на правах людини, у всіх бізнес-операціях, прийняти політичне зобов'язання поважати права людини, проводити належну обачність у сфері прав людини та усувати порушення. Це відповідає Принципу 15 Керівних принципів ООН в сфері бізнесу та прав людини (UNGP).

Ситуацію можна було б уникнути, якби компанія провела належну обачність у сфері прав людини та навколишнього середовища відповідно до UNGP 17.

- Якщо компанія проведе належну обачність у сфері прав людини та навколишнього середовища (HREDD) зараз, вона зможе оцінити порушення прав людини, визначити, як краще пом'якшити їх несприятливий вплив на права людини та вплив на довкілля.
- Порушення прав людини. Щоб знизити ризики, компанія повинна вести змістовні обговорення з носіями прав для пошуку вирішення проблем, таких як:
  - транспорт, який дозволяє громадянам регулярно відвідувати лікаря, купувати ліки та продукти або виконувати інші доручення;
  - психосоціальна підтримка – регулярні візити спеціаліста для підтримки громадян;
  - встановити канал подання скарг із чіткою та прозорою інформацією про план переселення;
  - співробітництво з НУО та профспілками для задоволення потреб носіїв прав;
  - адекватна компенсація заподіяної шкоди та втрати доходу, втрати землі, витрат на переселення;
  - чіткий план перенесення цвинтаря.

Вплив на навколишнє середовище: Компанія повинна забезпечити, щоб до завершення переселення вона регулярно проводила оцінку впливу на навколишнє середовище та забезпечувала, щоб жителі не піддавалися додатковому впливу шуму, пилу та забруднення, а також у них був доступ до чистої води.

Компанія має вжити необхідних заходів для забезпечення мешканців належними санітарними умовами та водою. Після переселення мешканців важливо переконатися, що вони добре облаштовуються, і, за потреби, їм буде надано підтримку у вигляді можливостей працевлаштування чи навчання.

Вони також можуть стикатися з проблемами зі здоров'ям, соціальною тривожністю та труднощами в адаптації, що посилює їх психічний стан; тому важливо забезпечити їм адекватну соціальну підтримку протягом щонайменше 12 місяців після переселення або довше, залежно від кожного випадку.

Підсумовуючи: Відсутність переселення мешканців Білого Бряга протягом понад 15 років призвела до грубих порушень прав людини з боку держави. Компанія повністю обізнана з місцевим законодавством та вимогами ЄБРР, але не зробила жодних дій для усунення цих прогалин, які негативно позначаються на жителях.

Носії прав шукали розумного рішення для участі у змістовних обговореннях з компанією, щоб брати участь у справедливому процесі переселення, що передбачає справедливую компенсацію та переміщення цвинтаря. Замість характерної на даний момент відсутності прозорості та обмеженого спілкування компанія може вести більш конструктивний діалог із носіями прав. І компанія, і держава могли б вести відповідальний бізнес, взаємодіючи з усіма, оцінюючи їхні потреби, надаючи справедливую компенсацію, переміщуючи цвинтар та виконуючи свої зобов'язання щодо дотримання прав людини.

6. ЯКІ ІНШІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ТА МЕХАНІЗМИ МОЖНА БУЛО Б ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ КОМПАНІЇ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ШАНСІВ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ?

Компенсація може вимагатися відповідно до Європейської конвенції про права людини, зокрема рішення Лопес Остра проти Іспанії встановлює, що забруднення довкілля впливає на приватне та сімейне життя людей.

У справі Димитар Йорданов проти Болгарії Суд встановив порушення статті 6 та статті 1 Протоколу 1⁷, заявивши, що видобуток корисних копалин завдав шкоди майну, що призвело до втручання органів державної влади у мирне користування землею.

Незалежний механізм підзвітності ЄБРР за проектами – це механізм, покликаний встановити, чи було завдано шкоди мешканцям та чи дотримувався ЄБРР політика ЕСП у 2021 році.⁸

---

⁷ Dimitar Yordanov v Bulgaria, Application no. 3401/09 (ECHR, 24 January 2012), op. cit.

⁸ EBRD, Maritsa East Mines (BEH Bond Issue), IPAM Case Number 2017/09, <https://www.ebrd.com/work-with-us/projects/ipam/2017/09.html> (станом на 1 лютого 2023 р.).

7. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЦІЄЇ СПРАВИ

БОЛГАРСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

- Закон про концесії (SG № 36/2006)
- Конституція Болгарії №56/1991, стаття 17
- Закон про енергетику (SG № 107/2003)
- Закон про охорону довкілля (SG № 91/2002)
- Постанова № 7 від 25 травня 1992 р. про санітарно-гігієнічні вимоги для охорони здоров'я у житлових районах
- Постанова про порядок визначення цін на землі сільськогосподарського призначення
- Закон про власність та використання сільськогосподарських земель (SG № 17/1991)
- Закон про громадську охорону здоров'я, нездатність створити санітарні зони навколо промислових об'єктів, які становили небезпеку для навколишнього середовища
- Закон про територіальний розвиток (SG № 1/2001)
- Закон про державну власність Болгарії (SG № 44/1996)
- Закон про підземні ресурси (SG № 23/1999)

МІЖНАРОДНІ ПРАВИЛА

- Серія договорів Ради Європи №. 5 (1950). Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (відоміша як Європейська конвенція про права людини)
- Димитар Йорданов проти Болгарії. Додаток №3401/09. Європейський суд із прав людини. 24 січня 2012 р.
- Директива 2008/99/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 листопада 2008 р. про охорону навколишнього середовища за допомогою кримінального права. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0099> (станом на 1 лютого 2023 р.)
- Директива 2003/35/ЄС Європейського парламенту та Ради, Official Journal L146, 10 червня 2003 р., https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:4a80a6c9-cdb3-4e27-a721-d5df1.0004.02/DOC_1&format=PDF. (станом на 1 лютого 2023 р.)
- Об'єднані Нації. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Серія договорів. Опубліковано 1966 р., набуло чинності 3 січня 1976 р.
- Об'єднані Нації. Загальна декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 р.
- Спеціальні процедури УВКПЛ <<https://www.ohchr.org/en/special-procedures-human-rights-council>> (станом на 1 лютого 2023 р.)
- Об'єднані Нації. Генеральна Асамблея ООН. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. 16 грудня 1966 р. <https://digitallibrary.un.org/record/625292?ln=en> (станом на 1 лютого 2023 р.)
- Керівні принципи ООН в сфері бізнесу та прав людини: реалізація концепції Організації Об'єднаних Націй «Захист, дотримання, засоби правового захисту» (UNGPs) (2011 р.) HR/PUB/11/04, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Housing/Guidelines_en.pdf
- Конвенція ЄЕК ООН про доступ до інформації та участь громадськості у прийнятті рішень, підписана 25 червня 1998 року

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 13.

УКРАЇНА – БОРЖАВСЬКІ ВІТРЯКИ: СПРАВЕДЛИВИЙ ПЕРЕХІД ЧИ ПРОСТО КАТАСТРОФА?

АВТОРКА: ВАЛЕРІЯ ПОЄДИНОК

Справа стосується передбачуваного будівництва вітроелектростанції (ВЕС) потужністю 120 МВт, що складається з 34 вітрогенераторів, на ділянці Полонина Боржава в українських Карпатах.

Інвестором проекту є турецька компанія Enisolar Energy (далі Enisolar), що займається торгівлею та виробництвом компонентів систем відновлюваної енергії. Enisolar стверджує, що працює у всьому світі, тому її можна охарактеризувати як багатонаціональну компанію. 2017 року Enisolar підписала меморандум з облдержадміністрацією про розвиток зеленої енергетики в Закарпатській області. Девелопер проекту – українська компанія ТОВ «Атлас Воловець Енерджі» (далі – Атлас). За даними торгового реєстру України, засновником Atlas Energy Volovets¹ є не Enisolar, а інша невідома турецька компанія. Складні структури власності є досить поширеною практикою ведення бізнесу в Україні та часто створюються для того, щоб приховати корпоративні зв'язки.

Для будівництва ВЕС забудовник орендував земельні ділянки, розкидані по всьому Боржавському хребту. Створення підтримуючої інфраструктури вимагає проведення масштабних земельно-будівельних робіт на площі далеко за межами орендованих земельних ділянок. Будівництво мало розпочатися в червні 2019 року.

Полонина Боржава є об'єктом Смарагдової мережі (реєстраційний номер UA 0000263) з 2016 року. Смарагдова мережа була створена відповідно до Бернської конвенції про охорону європейської дикої природи та природних місць проживання та включає території особливого природоохоронного інтересу (ASCI). Боржава є природним середовищем проживання 31 виду рослин та 26 видів тварин, занесених до Червоної книги України (2009 р.) та 96 видів тварин, що охороняються міжнародними угодами. Через Боржавський масив проходять транскордонні міграційні шляхи птахів і кажанів. Боржава має важливе значення з погляду водних ресурсів, оскільки численні невеликі річки та струмки, що беруть початок тут, живлять річку Тиса, яка є транскордонною водною артерією та важливою притокою головного водотоку Європи – Дунаю. Це також туристична визначна пам'ятка регіону, що пропонує такі види діяльності: туризм, відпочинок, походи вихідного дня; трекінг, альпінізм; збирання ягід, грибів та трав; велосипедний спорт; польоти на парашути; та зимові види спорту.²

1 Ministry of Justice of Ukraine, Free search. <https://usr.minjust.gov.ua/content/free-search>.

2 Деревська, К., Бурлаченко, Ю., Борисенко, К. Проблема вибору місць розташування ВЕС. Приклад полонини Боржава в Українських Карпатах. Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування : матеріали Шостої міжнародної науково-практичної конференції (7–11 жовтня 2019 р., м. Трускавець) / Державна комісія України по запасах корисних копалин (ДКЗ) [та ін.]. Київ : ДКЗ, 2019. Т. 2. С. 320–325. <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/17283>.

Реалізація проекту викличе незворотні зміни ландшафту при проведенні будівельних робіт (вирівнювання гірського хребта, копання котлованів, подолання укосів для будівництва доріг та ін.), а також при введенні ВЕС в експлуатацію (візуальне спотворення ландшафту, т. я. турбіни заввишки до 180 м, встановлені на гребені заввишки 1300–1500 м над рівнем моря, будуть видно за десятки і сотні км).

Неминуче будівництво нових доріг вимагає часткового руйнування унікальних лісових екосистем, що охороняються. Ця діяльність призведе до механічного знищення дикої природи та природних місць проживання, що охороняються Бернською конвенцією.

Закарпатська область знаходиться на 2-му місці за зсувною небезпекою в Україні. Зміщення гірських порід при земляних та будівельних роботах може призвести до зсувів та обвалів.

Порушення цілісності ґрунту при будівництві викличе порушення гідрологічного та геохімічного режиму місцевих річок, а саме їхнє зневоднення, підвищення мінералізації ґрунтових вод, виснаження та зникнення джерел, зміна рівня ґрунтових вод. У той же час, ерозійні процеси та порушення рослинного покриву в гірській місцевості, де випадає понад 1200 мм опадів, створюють загрозу повеней під час сильних дощів та сніготанення.³ Це може завдати шкоди економіці прилеглих районів, а також погіршити якість життя місцевих жителів.

У січні 2019 року забудовник опублікував Звіт про оцінку впливу на довкілля (ЗОВД) будівництва ВЕС, а у березні 2019 року отримав позитивний підсумковий висновок ЗОВД від Департаменту екології Закарпатської облдержадміністрації. Це сталося незважаючи на те, що зацікавлені сторони надали численні коментарі та висловили багато побоювань щодо незворотної шкоди екосистемі та місцевій економіці в рамках процедури ЗОВД (всього 110 сторінок від громадян, академічних організацій та НУО). Жоден із них не був прийнятий до уваги владою. Громадські слухання проходили в надто маленьких приміщеннях, щоб вмістити всіх охочих (навіть у холодному та темному коридорі в одному із сіл), і противникам проекту не давали часу говорити.⁴

Екологічні НУО подали кілька позовів та скарг до Постійного комітету Бернської конвенції.⁵

---

3 Про ризики проекту: Проблема вибору місць розташування ВЕС, с. 322–323; К. Борисенко, Хто і чому може знищити Полонину Боржава – одне з наймальовничіших місць Українських Карпат, Українська правда, 22.10.2018. <https://life.pravda.com.ua/columns/2018/10/22/233721/>; К. Борисенко, Зелена енергетика vs природа. Як вітряки змінять унікальну полонину Боржава, Українська правда, 7.08.2019. <https://life.pravda.com.ua/travel/2019/08/7/237794/>.

4 Presumed threat to Emerald site “Polonina Borzhava” (UA0000263) from wind energy development (Ukraine) – REPORT BY THE COMPLAINANT – Report by the Complainant T-PVS/Files(2019)15, <https://rm.coe.int/other-complaints-presumed-threat-to-emerald-site-polonina-borzhava-ua0/1680925co2>.

5 European Diploma Areas, Presumed threat to Emerald site “Polonina Borzhava” (UA0000263) з wind energy development. https://www.coe.int/en/web/bern-convention/european-diploma-areas-detail/-/asset_publisher/Lehij1J6p53k/content/presumed-threat-to-emerald-site-polonina-borzhava-ua0000263-from-wind-energy-development?inheritRedirect=false

Постійний комітет на своєму 40-му засіданні (30 листопада – 4 грудня 2020 р.) висловив занепокоєння з приводу тривожної ситуації в Україні та доручив провести місію протягом 2021 р., заклинавши українську владу не розпочинати жодних робіт до завершення місії. 3 грудня 2020 року Постійний комітет рекомендував скасувати плани розвитку.⁶

Девелопер підкреслює економічну доцільність проекту та просуває його як драйвер регіонального розвитку. Будівництво так і не почалося .

1. ХТО Є НОСІЯМИ ПРАВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ?

Носії прав:

- Місцеві жителі загалом
- Фермери
- Оператори зеленого туризму
- Туристи
- Професійні спортсмени

Зацікавлені сторони:

- Більш широке співтовариство
- Інвестори
- Місцевий та центральний уряд
- Вчені-екологи
- Організації громадянського суспільства.

2. ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИТАМАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ КОМПАНІЇ?

Відповідно до Червоних прапорів бізнес-моделей,⁷ сектору енергетичних комунальних послуг притаманні такі ризики.

- Будівництво або початок проектів з термінами, які не залишають достатньо часу для консультацій із громадами, які зачіпає проект (Червоний прапор №3, хоча в цьому випадку слід говорити не стільки про терміни, як про небажання взаємодіяти із заінтересованими сторонами).
- Виснаження природних ресурсів чи суспільних благ таким чином, що це підриває доступ до них чи здоров'я (Червоний прапор № 13). Реалізація проекту призведе до виснаження природних ресурсів Боржави та вплине на суспільні блага, такі як біорізноманіття, стійкість природного ґрунту, чисте повітря та вода, а також краса природи.

---

6 Конвенція про присвоєння European Wildlife and Natural Habitats, Recommendation No. 213 (2021) of the Standing Committee. <https://rm.coe.int/2021-rec-213e-polonina-borzhava/1680a4c2c4>.

7 Business Model Red Flags. <https://shiftproject.org/resource/business-model-red-flags/red-flags-about/>

3. ДЛЯ КОЖНОЇ З ВИЯВЛЕНИХ ГРУП НОСІЇВ ПРАВ ВИЗНАЧТЕ, ЯКІ ПРАВА ЛЮДИНИ НАРАЖАЮТЬСЯ (АБО ПІД ЗАГРОЗОЮ) НА НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ

Місцеві жителі загалом:

- Право на чисте, здорове та стійке довкілля. Реалізація проекту загрожує зробити екосистему Боржави нестійкою. Небезпеки зсувів та повеней, виснаження водних ресурсів, масова втрата біорізноманіття та пов'язане з цим скорочення послуг, що забезпечуються екосистемою, заважають насолоджуватися чистим, здоровим та стійким навколишнім середовищем і мають як прямі, так і непрямі негативні наслідки для ефективного здійснення інших прав людини.⁸
- Право на приватне та сімейне життя (стаття 8 ЄКПЛ). Деградація довкілля погіршить умови життя в районі і тим самим негативно позначиться на приватній та сімейній сфері мешканців.
- Доступ до інформації, участь громадськості та доступ до правосуддя. Консультації з носіями прав та зацікавленими сторонами не проводилися ефективно, вони були лише вправою для проставлення галочки.

Фермери та оператори зеленого туризму:

- Право на роботу, оскільки проект загрожує знищити основні джерела доходів місцевих жителів, які залежать від сільського господарства та туризму.

Ерозія, небезпека зсувів та повеней, а також погіршення стану водних ресурсів можуть суттєво вплинути на місцеве сільське господарство. Крім того, будуть знищені великі площі насаджень чорниці, що також торкнеться мешканців довколишніх сіл, які займаються сезонним збиранням чорниці.

Боржава також втратить свою туристичну привабливість через візуальне спотворення ландшафту, дискомфорт через тіні, шум і вібрацію, труднодоступність існуючих туристичних стежок, що збігаються з лінією вітряків.

Місцеві жителі та туристи:

- Право на життя та право на здоров'я (потенційно). Зледеніння на Боржаві спостерігається з листопада до квітня. Вага крижаних уламків, які можуть впасти з вітряних турбін, може досягати до 5 кг. Радіус небезпечної зони обльоту ВЕС взимку становить 267 м. Гребінь значно вужче, що унеможлиблює перенесення туристичних маршрутів за межі небезпечних зон.

Туристи та професійні спортсмени:

- Право на вільний розвиток особистості (стаття 22 Загальної декларації прав людини, стаття 23 Конституції України).

---

⁸ UNGA. Право людини на чисте, здорове і стійке навколишнє середовище (A/76/L.75). <https://digitallibrary.un.org/record/3982508?ln=en>

Природна краса Боржави, її зручне розташування неподалік залізничного вокзалу, наявність канатної дороги та нескладний рельєф приваблюють туристів усіх вікових груп – від сімей з маленькими дітьми до пенсіонерів; часто бувають організовані групи місцевих школярів.

Для багатьох людей діяльність у галузі зеленого туризму є невід'ємною частиною їхнього життя. Боржава – місце проведення чемпіонату України зі швидкісного спуску. Це єдиний в Україні високогірний майданчик для виконання тренувальних польотів та проведення змагань, зокрема міжнародних, з парапланеризму. Інші українські майданчики для парапланеризму рівнинні та не дозволяють спортсменам належним чином підготуватися до міжнародних змагань, які здебільшого проходять у горах. Співіснування вітряних турбін та польотів на параплані у Боржаві неможливе через специфіку топографії Боржавського хребта.

4. ЯКІ РИЗИКИ СТАНОВЛЯТЬ НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КОМПАНІЇ, ВРАХОВУЮЧИ ЇЇ СФЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ/КОНТЕКСТ БІЗНЕСУ?

ВЕС тісно пов'язані зі втратою біорізноманіття, яку ООН пов'язує з правом на користування чистим, здоровим та стійким навколишнім середовищем. Специфіка ділянки Боржава робить наслідки для цього права далекосяжними, оскільки вся екосистема опиняється під загрозою. Інші права, такі як право на приватне та сімейне життя, право на працю і навіть право на життя та здоров'я, також мають значення. Ризики безпосередньо пов'язані з діяльністю розробника, тому для їх усунення розробнику необхідно змінити свій спосіб дій. Слід шукати альтернативні майданчики, де вплив був би набагато меншим і не зачіпав би майданчик Emerald Network, але дозволяв би зробити аналогічний внесок у досягнення цілей України в галузі відновлюваних джерел енергії.

5. ЩО ПОТРІБНО БУЛО ЗРОБИТИ, ЩОБ ЗАПОБІГТИ НЕСПРИЯТЛИВОМУ ВПЛИВУ, І ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ ЗАРАЗ, ЩОБ ВИРІШИТИ ВИЯВЛЕНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАПОБІГТИ АБО ЗВЕСТИ ДО МІНІМУМУ НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО КПООН?

КПООН 18 (b) вказує, що для оцінки ризиків для прав людини підприємства повинні виявляти та оцінювати будь-які фактичні чи потенційні несприятливі наслідки для прав людини, з якими вони можуть бути пов'язані або внаслідок своєї власної діяльності, або внаслідок своїх ділових відносин. Цей процес повинен включати змістовні консультації з групами, які потенційно зачіпаються, та іншими відповідними заінтересованими сторонами, залежно від розміру підприємства, характеру та контексту операції.

- У цьому випадку у звіті з ОВНС, підготовленому розробником, не враховувалися впливи на права людини. Зокрема, у доповіді не розглядалося сучасне туристичне використання Боржави, а також вплив проекту на доходи місцевих жителів. Коментарі та побоювання зацікавлених сторін, хоч і були доступні, не були прийняті до уваги без жодного розумного обґрунтування.
- Ситуації можна було б уникнути, якби розробник:

- включив процеси оцінки прав людини в ОВНС (сама процедура ОВНС не була проведена належним чином, а акт ОВНС був неповним і в ньому були відсутні дані, передбачені статтею 6 Закону України про ОВНС);
- встановив продуктивний діалог з місцевими спільнотами як основними носіями прав та зацікавленими сторонами. З огляду на високий рівень поінформованості населення та наявність активних організацій громадянського суспільства такий діалог міг би мати форму дискусійного столу з широким висвітленням у ЗМІ.

Найкращим рішенням у цьому випадку могло би бути перенесення проекту на іншу територію, яка не є територією, що охороняється і потребує стимулювання економічного розвитку. Щоб не переносити проблему в інше місце, слід насамперед розробити загальнонаціональні карти можливостей.

Припускаючи, що проект все ж таки реалізується, компанія повинна застосувати пом'якшувальні заходи для зниження несприятливих наслідків, зокрема, заходи, спрямовані на запобігання знищенню видів рослин і тварин, що охороняються, а також на запобігання зсувам і повеням. Може допомогти співпраця із незалежними експертами.

Проте екологічні наслідки проекту значною мірою непередбачувані, що унеможливає ефективне пом'якшення наслідків. Більш того, деякі несприятливі впливи притаманні проекту, і їх не можна уникнути або пом'якшити, якщо він не буде переміщений в інше місце, наприклад, втрата цінності для туризму та спорту.

Тим часом, українська держава не виконала свого зобов'язання щодо захисту прав людини, оскільки вона також проігнорувала голоси, окрім голосу самої компанії, щодо можливого впливу проекту.

Існує протиріччя між нагальною необхідністю переходу до відновлюваних джерел енергії та негативними наслідками такого переходу для навколишнього середовища, біорізноманіття та прав людини, що в деяких випадках може знецінити його внесок у боротьбу з глобальною зміною клімату та негативно позначитися на іміджі всієї галузі відновлюваних джерел енергії. Необхідно ретельно підійти до вибору місць розміщення нових ВЕС. Зокрема, необхідно враховувати охорону природи та пов'язані з цим проблеми прав людини. Найкращим рішенням у цьому випадку видається перенесення проекту до області, де надто багато цінностей не буде поставлено під загрозу.

6. ЯКІ ІНШІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ТА МЕХАНІЗМИ МОЖНА БУЛО Б ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ КОМПАНІЇ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ШАНСІВ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ?

Існує система досьє, інструмент моніторингу, що ґрунтується на скаргах на можливі порушення Бернської конвенції, які можуть бути подані неурядовими організаціями або навіть

приватними особами.⁹ НУО успішно використовували цей інструмент у справі Боржави (Borzhave case).

В українських судах велися великі судові розгляди щодо спроб НУО скасувати позитивний висновок ОВНС. 13 квітня 2022 року Верховний Суд України залишив у силі позицію забудовника.¹⁰ Однак державний обвинувач подав позов на користь держави, оскаржуючи договори оренди земельних ділянок, які нібито порушують законодавство про землекористування;¹¹ справа все ще перебуває на розгляді.

Проте державний прокурор подав позов в інтересах держави, оскаржуючи договори оренди земельних ділянок, які нібито порушують законодавство про землекористування;¹² справа все ще розглядається.

Подібні випадки можна знайти в судовій практиці Європейського суду. У 2007 році Європейський суд зобов'язав Польщу негайно призупинити кілька дорожніх проектів, пов'язаних із будівництвом магістралі Via Baltica. Провадження було ініційовано Європейською Комісією, оскільки польська влада планувала прокласти маршрут через кілька територій Natura 2000 із серйозними екологічними наслідками.¹³ Natura 2000 є еквівалентом Emerald Network в ЄС.

7. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЦІЄЇ СПРАВИ

- Бернська конвенція про охорону європейської дикої природи та природних місць проживання (1979 р.)
- Рекомендація № 213 (2021) Постійного комітету, прийнята 3 грудня 2021 р., про передбачувану загрозу майданчику Emerald Network «Полонина Боржава» від розвитку вітроенергетики (UA 0000263) (Україна)
- Закон України про оцінку впливу на довкілля від 23 травня 2017 р.

---

⁹ Case-files. <https://www.coe.int/en/web/bern-convention/case-files>.

¹⁰ Постанова Верховного Суду від 13.04.2022 у справі №260/771/19 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103944039> (українською).

¹¹ Постанова Верховного Суду від 13.04.2022 у справі №260/771/19 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103944039> (українською).

¹² Ухвала Закарпатського господарського суду від 24 січня 2023 року у справі № 907/801/20 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108580043> (українською).

¹³ Case C-193/07: Action brought on 5 April 2007 – Commission of the European Communities v Republic of Poland. OJ C 199, 25.8.2007, p. 14–16.

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 14.

ТВАРИННИЦТВО В УКРАЇНІ: ВИВЧЕНІ УРОКИ, ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ

АВТОРКА: СНИЖАНА ШЕВЧЕНКО

Сільськогосподарський сектор України є важливим джерелом існування для приблизно 13 мільйонів українців.¹ Тваринництво займає унікальне місце в сільськогосподарському секторі України, оскільки воно має подвійну структуру, яка складається з великих експортноорієнтованих виробників (далі – підприємства або корпорації) і дрібних фермерських господарств² (далі – сімейні ферми або домашні господарства). Нині сімейні ферми виробляють близько половини продукції тваринництва,³ іншу половину – виробляють підприємства.

Сільським громадам вигідно мати у своєму регіоні підприємства, адже це сприяє створенню робочих місць, розвитку місцевої інфраструктури та наданню можливості місцевій робочій силі працювати локально без необхідності їхати у міста задля пошуку роботи. Також місцевий бюджет наповнюється податками. З іншого боку, сільським громадам складно боротися з потенційним ризиком експлуатації природних ресурсів підприємствами як великими експортноорієнтованими виробниками (наприклад, води, землі тощо). Експлуатація підприємствами природних ресурсів часто трапляється у сільському господарстві та, очевидно, суперечить інтересам сільської громади. Адже вона має численні негативні довгострокові наслідки для:

- екології (у зв'язку з недотриманням правил ведення тваринництва, недобросовісного поводження з відходами);
- умов зайнятості (наприклад, здоров'я та безпеки, прожиткового мінімуму, можливості функціонування у сільській місцевості інших видів робіт, зокрема агротуризму, який практично неможливий у місцевостях, уражених запахом птахофабрик тощо);
- права на інформацію (включаючи непрозоре спілкування з громадянським суспільством у ситуаціях, коли НГО та ЗМІ чинять тиск на бізнес та місцеву владу, щоб ті діяли відповідно до вимог права).

---

1 FAO. (2022). Ukraine: Impact of war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine – Findings of nation-wide rural household survey, December 2022. Rome.

2 Lex – 52022DC0407-en-EUR-lex (no date) Комунікація з Комісія до Європейського парламенту, Європейського Комісії і Комісії Комісія Опис на Ukraine's application for membership of European Union COM/2022/407 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022DC0407> (Станом на 10 квітня 2023 р.).

3 Там само.

У проаналізованому кейсові описано дві ситуації, які трапились у секторі тваринництва в Україні: одна в птахівництві⁴ – ПАТ «МХП»,⁵ у Вінницькій області (далі – МХП) та одна у свинарстві⁶ – ТОВ «Сільські традиції»,⁷ у Полтавській області (далі – СТ).

Обидва бізнеси належать великим українським підприємствам. Характерною ознакою для підприємств цього сектора в Україні є уніфікація усіх виробничих циклів: утримання полів та вирощування зерна; виробництва кормів та чинних розплідників; утримання забійних будівель та контроль м'ясопереробки, м'ясопереробних та очисних споруд тощо. Наприклад, МХП є не лише провідним виробником м'яса птиці в Європі, а й одним із найбільших виробників зерна та м'ясопереробки в Україні. Зв'язок і взаємозалежність між виробництвом м'яса, вирощуванням зерна, торгівлею та навколишнім середовищем приносить із собою ще більш серйозні виклики. Адже у разі порушення прав сільської громади, їм важко протистояти великому бізнесу, перехресно взаємопов'язаному в ланцюжку постачання від А до Я – не в останню чергу через брак ресурсів у таких громадах, насамперед фінансових.

Наприклад, в історії з МХП сільська громада не мала ресурсів для залучення незалежних приватних лабораторій для перевірки реальних масштабів забруднення води та повітря. Крім того, було повідомлено про «переслідування лідерів активістів (співробітників) та випадки серйозного фізичного насильства та побиття активістів з боку найманих служб безпеки» та «неповагу до зниження швидкості» у сільській місцевості з боку водіїв, які беруть участь у перевезенні продукції, кормів і т.д. Також «у 2015 та 2016 роках четверо протестувальників проти будівництва птахофабрик було побито так сильно, що їх довелося госпіталізувати... ще двох активістів терміново призвали до армії та відправили на фронт».⁸

Кінцевою метою цього дослідження є висвітлення ширших системних питань, осмислення яких необхідне для подальшого збалансування бізнес-цілей, прав людини та цілей досягнення екологічно сталого розвитку. Адже тваринництво є важливим компонентом сталої сільськогосподарської системи. Проблеми, порушені в обох історіях, як і раніше, актуальні для українського тваринництва в цілому, що лише підкреслює глибоке коріння та комплексний характер виявлених порушень в проаналізованих кейсах та проблем сталого розвитку аграрного сектору в Україні та промотування відповідального ведення бізнесу серед підприємств. Нині виклики війни лише підкреслюють загальні проблеми в цій галузі та створюють додаткові перспективи для розгляду того, як правильно розставити пріоритети у розв'язанні цих питань, використовуючи негативні руйнівні наслідки війни, як можливість належного відновлення тваринництва з нуля.

4 Cleanair (2017). 'Life in Vinnytsia is highly affected by massive chicken industry', <https://cleanair.org.ua/en/884/life-in-vinnytsia-is-highly-affected-by-massive-chicken-industry/> (Станом на 3 січня 2023 р.).

5 Cleanair (2017). 'Life in Vinnytsia is highly affected by massive chicken industry', <https://cleanair.org.ua/en/884/life-in-vinnytsia-is-highly-affected-by-massive-chicken-industry/> (Станом на 3 січня 2023 р.).

6 Cleanair (2017). 'Life in Vinnytsia is highly affected by massive chicken industry', <https://cleanair.org.ua/en/884/life-in-vinnytsia-is-highly-affected-by-massive-chicken-industry/> (Станом на 3 січня 2023 р.).

7 Cleanair (2017). 'Life in Vinnytsia is highly affected by massive chicken industry', <https://cleanair.org.ua/en/884/life-in-vinnytsia-is-highly-affected-by-massive-chicken-industry/> (Станом на 3 січня 2023 р.).

8 Clasen, B. (2016). 'The empire of "Our Ryaba" на the peasants. Німецька маса медіа вирізняється шпилькою в Ukraine.' <https://glavcom.ua/publications/imperiya-nashoji-ryabi-proti-selyan-nimecki-zmi-shokovani-masshtabami-kuryachogo-biznesu-v-ukrajini-383076.html> (Станом на 3 січня 2023 р.).

1. ХТО Є НОСІЯМИ ПРАВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ?

Носії прав:

- Працівники тваринницьких підприємств (наприклад, вирощування птахів, свиней)
- Місцеве сільське населення, сільська громада
- Місцеві активісти
- Споживачі

Зацікавлені сторони:

- Власники тваринницьких підприємств
- Інвестори
- Державні/місцеві органи влади
- НГО
- ЗМІ
- Громадянське суспільство.

2. ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИТАМАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ КОМПАНІЇ?

Ризики, властиві бізнес-моделі компанії, відображають загальні ризики, характерні для секторів харчових продуктів, напоїв та сільського господарства, які включають:

- загрози для існування членів місцевої громади (наприклад, право на здоров'я, право на життя, право на працю, право на чисте, здорове та стале довкілля, право на інформацію);
- трудові права (наприклад, низька заробітна плата, неформальна зайнятість, небезпечні/нездорові умови праці, справедливість на робочому місці – переважно у роботі бере участь сільське населення, тривалий/понаднормовий робочий день);
- права на землю (наприклад, несправедлива практика придбання землі, включаючи переселення без адекватної компенсації землекористувачам);
- безпека праці/здоров'я (наприклад, вплив отрут, пестицидів та зоонозних захворювань).

3. ДЛЯ КОЖНОЇ З ВИЯВЛЕНИХ ГРУП НОСІЇВ ПРАВ ВИЗНАЧТЕ, ЯКІ ПРАВА ЛЮДИНИ НАРАЖАЮТЬСЯ (АБО ПІД ЗАГРОЗОЮ) НА НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ

Права людини працівників тваринницьких ферм (не тільки тих, хто працює на фермах та в полі, а й усіх, включаючи водіїв, службовців тощо), які наражаються на ризик несприятливого впливу:

- право на справедливі та сприятливі умови праці, включаючи справедливую заробітну плату та винагороду за працю рівної цінності без будь-яких відмінностей, низьку компенсацію, неформальну зайнятість, несправедливе звільнення;
- право на здоров'я та життя в умовах, що не є небезпечними, шкідливими для здоров'я умов праці (вплив отрут, пестицидів, зоонозних захворювань тощо).

Права людини місцевого сільського населення/активістів, які можуть бути порушені, включають:

- право на життя (випадки переслідування, фізичного насильства, небезпечного водіння тощо);
- право на чисте, здорове та стале довкілля (забруднення повітря, води та землі);
- свобода думки та вираження поглядів, право на мирні збори (випадки погроз перешкодити висвітленню ситуацій в ЗМІ);
- право власності (наприклад, перерозподіл сільської інфраструктури, ушкодження майна);
- право на інформацію (наприклад, непрозорий доступ до актуальної, точної інформації про комерційну діяльність та її вплив на права людини та навколишнє середовище).

Крім того, варто зазначити, що права споживачів можуть бути порушені через вплив методів виробництва на вартість (доступність харчових продуктів), якість, безпечність харчових продуктів та добробут тварин. Поточні дослідження показують, що споживачі цікавляться тим, як виробляється та вирощується їхня їжа,⁹ і демонструють готовність платити більше за продукти, що сприяють загальному добробуту.¹⁰

4. ЯКІ РИЗИКИ СТАНОВЛЯТЬ НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КОМПАНІЇ, ВРАХОВУЮЧИ ЇЇ СФЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ/КОНТЕКСТ БІЗНЕСУ?

У галузі поширені такі ризики:

- збільшення часу та вартості виробництва м'яса через дотримання вищих вимог, ніж у конкурентів (наприклад, суворіші санітарні норми, екологічніше управління відходами, дотримання стандартів сталого розвитку та поводження з тваринами), призведе до збільшення цін на м'ясо та зробить продукцію компанії менш привабливою для покупців. У короткостроковій перспективі це демотивує підприємства вкладати більше коштів у те, від чого вони не отримують швидкої вигоди, наприклад, збільшення маржі;
- негативний вплив на культурну/економічну діяльність у сільській місцевості (наприклад, неможливість розвитку агротуризму);
- корупція (наприклад, отримання дозволів від місцевої/державної влади). Регуляторний процес затвердження дозволів (ліцензій) повинен містити зобов'язання проводити оцінку впливу на права людини та отримувати згоду місцевого населення/громади, надаючи всю необхідну інформацію про діяльність підприємства;
- відсутність прозорості (наприклад, відмова від співпраці з громадянським суспільством, НГО та ЗМІ, порушення права на інформацію).

⁹ NJ Olynk, Assessing changing consumer preferences for livestock production processes, *Animal Frontiers*, Volume 2, Issue 3, July 2012, Pages 32–38 [Н. Дж. Олінк, Оцінка мінливих споживчих переваг щодо процесів тваринництва, *Animal Frontiers*, том 2, випуск 3, липень 2012 р., сторінки 32–38], <https://doi.org/10.2527/af.2012-0046>

¹⁰ Alonso ME, González-Montaña JR, Lomillos JM. Consumers' Concerns and Perceptions of Farm Animal Welfare. *Animals* (Basel). 2020 Feb 27 [Алонсо М.Е., Гонсалес-Монтанья Дж.Р., Ломільос Дж.М. Занепокоєння споживачів та їх сприйняття благополуччя сільськогосподарських тварин. *Animals* (Базель). 27 лютого 2020];10(3):385. doi: 10.3390/ani10030385. PMID: 32120935; PMCID: PMC7143148.

Основні ризики та виклики полягають у тому, щоб збалансувати вимоги великих та дрібних учасників ринку, щоб диверсифікувати ринок та забезпечити відповідність усіх підприємств єдиним стандартам. Необхідно пом'якшити дисбаланс сил та уникати результатів, що не відповідають стандартам у галузі прав людини.

5. ЩО ПОТРІБНО БУЛО ЗРОБИТИ, ЩОБ ЗАПОБІГТИ НЕСПРИЯТЛИВОМУ ВПЛИВУ, І ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ ЗАРАЗ, ЩОБ ВИРІШИТИ ВИЯВЛЕНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАПОБІГТИ АБО ЗВЕСТИ ДО МІНІМУМУ НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО КПООН?

Після аналізу обох кейсів видається, що розв'язання виявлених проблем та запобігання/зведення до мінімуму несприятливого впливу на права людини можна було зробити за допомогою низки заходів.

Найпростішими заходами, які можна було б легко зреалізувати:

- оснащення працівників відповідними засобами індивідуального захисту;
- припинення найняття працівників на «сірому» ринку праці, а натомість укладання трудових договорів;
- впровадження процедур, що перешкоджають використанню надмірної тривалості робочого часу;
- встановлення фільтрів, що перешкоджають попаданню запахів із ферм на прилеглі території;
- припинення цькування активістів та інших осіб, які протестують проти діяльності компанії тощо).

До комплексніших заходів належать:

- покращення об'єктів, в яких утримуються тварини та здійснюється забій, для запобігання впливу відходів та викидів тваринництва на локальне населення та довкілля;
- стимулювання структурних змін коштом використання технологій, нейтральних до масштабів, у методах прогнозування, селекції та управління з акцентом на те, щоб зробити наскрізний процес більш екологічно ефективним та безпечним;
- підтримка більш ефективних методів управління тваринництвом, включаючи зміну складу кормів, використання гною, управління відходами тощо, і, таким чином, зміна умов утримання тварин до більш природних, що також покращить умови зайнятості людей;
- переоцінка розташування виробництва, тобто перенесення виробництва у менш населену місцевість чи більше інвестування у створення інфраструктури у сільській місцевості, здатної як задовольнити потреби бізнесу, але й також поліпшити життя сільського населення на краще;
- розв'язання проблеми концентрації тваринництва у кількох регіонах країни, що могло призвести до надмірної експлуатації ресурсів;
- припинення лобювання проти законодавства, що накладає суворіші стандарти на сферу тваринництва.

Збитки, завдані підприємством, могли б бути мінімізовані за допомогою наступних заходів: проведення відкритих громадських слухань між місцевою владою, бізнесом, місцевою громадою, ЗМІ тощо, щоб знайти найкращий спосіб покращити ситуацію та забезпечити дотримання прав людини; гарантувати, що люди, які зазнали переслідувань з боку компанії, отримують компенсацію та вибачення.

Шкода, заподіяна житловим будинкам, воді та сімейним фермам, має бути компенсована матеріально або активними діями бізнесу/місцевої влади щодо зменшення завданих збитків (реструктуризація інфраструктури, свердловин, систем водопостачання тощо).

Адекватне рішення має бути знайдено в діалозі із носіями прав та зацікавленими сторонами.

Компанія може добровільно брати участь в альтернативних процесах вирішення суперечок, наприклад, шляхом посередництва з іншими сторонами конфлікту дійти взаємоприйняттого вирішення. Компанія має забезпечити наявність засобів правового захисту для всіх, хто постраждав унаслідок її дій. У майбутньому компанія має створити ефективні канали зв'язку та механізми подання скарг, якими могли б користуватися всі особи, чиї права порушені, коли їхні права перебувають під загрозою. Наприклад, компанія може ініціювати проведення аудиту незалежними експертами безпосередньо на об'єктах тваринницьких ферм для з'ясування реальної ситуації.

Для оцінки реальних масштабів забруднення та ризиків необхідно залучати незалежні лабораторії. У випадку судового розгляду компанії не повинні перешкоджати або затягувати судовий розгляд, а також намагатися підкупити людей, а повинні забезпечити, щоб їх сильніше фінансове становище не впливало на право на справедливий судовий розгляд.

Водночас держава має вжити відповідних заходів для забезпечення доступу до вирішення спорів за допомогою судових, адміністративних, законодавчих чи інших відповідних засобів. Зокрема, держава має внести поправки до відповідного законодавства, щоб, наприклад, було підвищено санітарні норми (напр., шляхом заборони або обмеження прямого скидання свинячого/курячого посліду у водойми), було переглянute чинне законодавство про відповідальність за шкоду навколишньому середовищу за забруднення води, запах, викиди аміаку і т.д.

В аналітичному звіті ЄС від 2022 року наголошується, що «потрібна значна законодавча робота та інвестиції для промислової та тваринницької діяльності, що підпадає під дію законодавства ЄС про промислові викиди, оскільки чинні національні ліміти викидів забруднюючих речовин та скидів не є відповідними. Найкраща доступна методика Директиви з промислових викидів пов'язана з рівнями викидів».

У проаналізованих кейсах присутні характерні проблеми сектора тваринництва в Україні, для вирішення яких потрібна комплексна робота бізнесу, держави та громадянського суспільства. Той факт, що одна компанія охоплює всі етапи виробничо-збутового ланцюжка (від виробництва зерна, виробництва м'яса, забою та розподілу м'яса до поводження

з відходами), з одного боку, полегшує усунення виявлених ризиків, а з іншого боку забезпечує більший потенціал для зловживань, особливо у зв'язку з тим, що чим більший бізнес, тим більше взаємозалежностей може бути між державним та приватним секторами, що зазвичай ускладнює усунення негативних наслідків діяльності компанії.

По-друге, ділова поведінка з більшою ймовірністю зміниться, якщо комплексно підійти до розв'язання проблеми трудових, корпоративних та екологічних прав, а також запровадити заходи щодо заохочення бажаної поведінки (наприклад, додаткові бали нараховуватимуться у держзакупівлях тим компаніям, які відповідатимуть вищим стандартам).

6. ЯКІ ІНШІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ТА МЕХАНІЗМИ МОЖНА БУЛО Б ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ КОМПАНІЇ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ШАНСІВ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ?

Можливо, якщо постраждалі не отримують захист в українських судах, то можна було б розглянути подання скарги до Європейського суду з прав людини із посиланням на порушення статей 2, 8, 9, 10, 11 та 13 ЄКПЛ.

Якщо до фінансування діяльності тваринницьких підприємств залучаються міжнародні інвестори, то останні можуть залучати медіаторів чи аудиторів. Наприклад, такий підхід використовувався для переговорів/вирішення конфліктів між МХП та місцевою громадою у Вінницькій області.

7. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЦІЄЇ СПРАВИ

МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ:

- Керівні принципи ООН у сфері бізнесу та прав людини
- Загальна декларація прав людини
- Європейська конвенція з прав людини
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права
- Конвенція про продовольчу допомогу
- Декларація ООН про права селян та інших осіб, які працюють у сільській місцевості
- Керівні засади ОЕСР для багатонаціональних підприємств

НАЦІОНАЛЬНІ ДОКУМЕНТИ:

- Земельний кодекс України
- Кримінальний кодекс України
- Закон України «Про оренду землі»
- Закон України «Про охорону навколишнього середовища»
- Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження».

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ 15.

РИЗИК ДЛЯ ЗДОРОВ'Я ТА БЕЗПЕКИ ДОРОЖНІХ РОБІТНИКІВ У ПОЛЬЩІ

АВТОРКА: КАЯ ТІЛІ

За останні три роки в Польщі збільшилася кількість смертельних випадків та травм серед дорожніх робітників, найнятих Генеральним управлінням національних доріг та автомагістралей (GDDKiA – польською мовою: Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad), польською державною компанією, створеною Міністерством транспорту у 2001 році для управління та розвитку дорожньої інфраструктури країни. У 2019 році, за даними Національної інспекції праці, сталося 111 нещасних випадків за участю дорожніх робітників, внаслідок яких 10 людей загинули та 118 отримали травми.

Занепокоєння щодо безпеки дорожнього руху для робітників у Польщі висловлювали різні організації, спілки та групи захисту інтересів. До них належать Національна інспекція праці (Państwowa Inspekcja Pracy), профспілка «Солідарність» (NSZZ Solidarność) та Всепільська спілка профспілок. Побоювання зберігаються і призвели до вжиття різних заходів, спрямованих на підвищення безпеки дорожнього руху, таких як нові правила, запроваджені у 2020 році, які вимагають від водіїв виявляти обережність під час проходження дорожніх робіт та вимагають від робітників носити одяг із підвищеною видимістю та шоломи. Однак профспілки дорожніх робітників піддали критиці відповідь GDDKiA, заявивши, що вона недостатньо робить для захисту робітників, і закликаючи, серед іншого, на краще навчання та обладнання.

У 2021 році, за повідомленнями численних агентств новин, аварії за участю шляховиків тривали, хоча точної статистики немає. У 2021 році, після серії аварій, GDDKiA провела зустріч із експертами з безпеки та компаніями, з якими вона укладає контракти на обслуговування доріг, для пошуку рішень. Незрозуміло, які рішення було прийнято за результатами зустрічі. Наводилася заява глави GDDKiA про те, що багато компаній наймають недосвідчених субпідрядників, які виходять на дорогу без заходів безпеки. Нинішній підхід GDDKiA полягає у штрафуванні підрядників у разі загибелі людей. Проте, Brd 24, портал безпеки на робочому місці, заявляє, що процес закупівель GDDKiA може бути основною причиною інцидентів, пов'язаних з безпекою.

Гжегож Багінські, директор Saferoad Poland (лідер європейського ринку обладнання для забезпечення безпеки дорожнього руху) вважає, що проблема має системний характер, починаючи з публічних тендерів, коли компанія GDDKiA не перевіряє або не усуває виключно низькі ціни пропозицій. Це призводить до вибору найдешевших підрядників, які потім змушені скорочувати витрати, наприклад, за рахунок менших інвестицій у заходи з охорони праці та техніки безпеки.

1. ХТО Є НОСІЯМИ ПРАВ ТА ЗАЦІКАВЛЕНИМИ СТОРОНАМИ?

Носії прав:

- Співробітники, що працюють у компаніях, найнятих GDDKiA , включаючи субпідрядників цих компаній
- Співтовариства, які постраждали від впливу на довкілля
- Всі учасники дорожнього руху, оскільки присутність дорожніх робітників, особливо при неправильній сигналізації, є загрозою для їх безпеки.

Зацікавлені сторони:

- Національна інспекція праці
- профспілка «Солідарність»
- Всепільська спілка профспілок
- Усі перелічені носії прав.

2. ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИТАМАННІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ КОМПАНІЇ?

Оскільки GDDKiA відповідає за національні дороги та автомагістралі у Польщі, її бізнес-модель пов'язана з низкою ризиків для прав людини. До них відносяться:

1. Безпека працівників. Агентство відповідає за забезпечення безпеки та благополуччя дорожніх робітників, які виконують будівельні, експлуатаційні та ремонтні роботи на національних дорогах та автомагістралях. Це включає управління ризиками, такими як дорожньо-транспортні пригоди, вплив небезпечних матеріалів і робота на висоті, серед іншого.
2. Примусова праця та торгівля людьми: існує ризик того, що підрядники та субпідрядники компанії можуть займатися примусовою працею або торгівлею людьми, особливо робітниками-мігрантами. Це може призвести до експлуатації, жорстокого поводження та інших порушень прав людини.
3. Права спільноти. Діяльність компанії може вплинути на права місцевого населення, особливо у випадках, коли дороги та автомагістралі проходять через житлові райони чи поруч із ними. Це може включати вплив на доступ до землі та ресурсів, шумове забруднення та інші соціальні та екологічні впливи.
4. Вплив на навколишнє середовище: Будівельні та ремонтні роботи компанії можуть здійснювати несприятливий вплив на навколишнє середовище, включаючи забруднення повітря та води, вирубку лісів та руйнування довкілля. Це може мати наслідки для прав людини місцевих спільнот, особливо тих, засоби існування яких залежать від природних ресурсів.

3. ДЛЯ КОЖНОЇ З ВИЯВЛЕНИХ ГРУП НОСІЇВ ПРАВ ВИЗНАЧТЕ, ЯКІ ПРАВА ЛЮДИНИ НАРАЖАЮТЬСЯ (АБО ПІД ЗАГРОЗОЮ) НА НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ

Робочі:

- Що стосується безпеки, індивідуальні права, що наражаються на ризик, включають:
  - право на безпечне робоче середовище,
  - право на життя,
  - право на здоров'я,
  - право на відпочинок і дозвілля і
  - право на соціальне забезпечення.
- Що стосується примусової праці та торгівлі людьми, права, що перебувають під загрозою, включають:
  - право на свободу від рабства,
  - право на працю у справедливих та сприятливих умовах,
  - право на свободу пересування та
  - право на захист від експлуатації.

Інші учасники дорожнього руху: На безпеку інших учасників дорожнього руху може вплинути недотримання дорожніми робітниками правил охорони праці та техніки безпеки, наприклад, вони можуть залишати будівельні майданчики без належної сигналізації або блокувати дороги небезпечним чином. Крім того, бруд із робочих майданчиків, що виноситься на місцеві дороги, може сприяти небезпечним умовам водіння та аваріям.

Члени місцевих громад: Індивідуальні права, що знаходяться під загрозою, включають:

- право на власність,
- право на здорове довкілля,
- право на участь у процесах прийняття рішень, що впливають на їхнє життя,
- право на недоторканність приватного життя та
- право на доступ до інформації.

Що стосується спільнот, які постраждали від впливу навколишнього середовища, права, що наражаються на ризик, можуть включати:

- право на чисте, стійке і здорове довкілля;
- право на життя;
- право на воду;
- право на здоров'я.

Залежно від місцевих умов право на харчування та право на культуру можуть опинитися під впливом, наприклад, нових автомагістралей або перекриття доріг, внаслідок якого блокується доступ до ресурсів, раніше доступних пішки, таких як поля, продуктові магазини, церкви та культурні центри.

4. ЯКІ РИЗИКИ СТАНОВЛЯТЬ НАЙБІЛЬШИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КОМПАНІЇ, ВРАХОВУЮЧИ ЇЇ СФЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ/КОНТЕКСТ БІЗНЕСУ?

Ризики порушення чи співучасті у порушенні права на безпеку та права на життя особливо складні для компанії у зв'язку з її бізнес-контекстом. Дороги з високошвидкісним рухом, де регулярно трапляються аварії за участю легкових автомобілів, наражають працівників на небезпечні умови праці. Крім того, неправильна сигналізація, засоби безпеки або несправні системи моніторингу можуть збільшити ризик дорожньо-транспортних пригод та створити загрозу праву на безпеку та право на життя водіїв та пасажирів.

Агентство також може наражатися на ризик корупції та хабарництва, особливо щодо укладання контрактів та управління державними коштами. Це може призвести до низки порушень прав людини, включаючи відволікання ресурсів від найважливіших інфраструктурних проектів та відмову в доступі до основних послуг для спільнот.

5. ЩО ПОТРІБНО БУЛО ЗРОБИТИ, ЩОБ ЗАПОБІГТИ НЕСПРИЯТЛИВОМУ ВПЛИВУ, І ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ ЗАРАЗ, ЩОБ ВИРІШИТИ ВИЯВЛЕНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗАПОБІГТИ АБО ЗВЕСТИ ДО МІНІМУМУ НЕСПРИЯТЛИВИЙ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО КПООН?

GDDKiA повинна забезпечити безпеку для всіх учасників дорожнього руху, і в цьому випадку віддавати пріоритет умовам праці, оскільки ризик для життя шляховиків був визначений громадянським суспільством як найбільш помітний вплив.

GDDKiA може зробити наступні додаткові кроки, щоб припинити вплив, запобігти повторенню та надати засоби правового захисту порушеним зацікавленим сторонам відповідно до Керівних принципів Організації Об'єднаних Націй у сфері бізнесу та прав людини (РПООН):

1. Провести належну обачність у сфері прав людини: компанія має провести процес оцінки впливу на права людини, щоб виявити та оцінити ризики та вплив своєї діяльності на безпеку та благополуччя дорожніх робітників, місцевого населення та учасників дорожнього руху. Це вимагатиме взаємодії з працівниками, профспілками, представниками співтовариства та іншими заінтересованими сторонами, щоб зрозуміти їхню точку зору та побоювання та визначити найкращі способи пом'якшення будь-яких несприятливих впливів, а також реалізувати їх на практиці. Зокрема, це може включати розгляд та вивчення політики та процедур підрядників у галузі охорони праці та техніки безпеки, а також забезпечення того, щоб ставки, запропоновані постачальниками робочої сили, були реалістичними та дозволяли їм покривати витрати на заробітну плату та інвестиції у заходи з охорони праці та техніки безпеки.

В даний час умови конкуренції за контракт, перелічені в інформації для підрядників, які подають заявки на укладення договорів про державні закупівлі у Польщі, включають такі фактори, як повноваження, знання та досвід, відповідний технічний потенціал персоналу, який виконує послугу, а також економічні та фінансові умови. Документ передбачає, що стосовно «надання послуг чи виконання робіт замовник може оцінити

здатність господарюючого суб'єкта виконувати контракт належним чином, зокрема, щодо надійності, кваліфікації, ефективності та досвіду». Здоров'я та безпека чи умови праці окремо не згадуються.

Компанія може і повинна визначити найкращі способи вимірювання прогресу (показники), встановити цілі та регулярно перевіряти, чи наближається вона до їх досягнення, а якщо ні, то слід розглянути можливість повторного перегляду методів.

2. Прийняти політику в галузі прав людини: GDDKiA має прийняти офіційну політику в галузі прав людини, в якій викладається її відданість дотримання прав людини, включаючи право на безпечні та здорові умови праці для дорожніх робітників. Політика повинна ґрунтуватися на РПООН та інших відповідних міжнародних стандартах і має бути доведена до відома всіх відповідних носіїв прав та зацікавлених сторін.
3. Забезпечити змістовні консультації та участь робітників: GDDKiA може забезпечити змістовні консультації з дорожніми працівниками та їх представниками та можливість брати участь у процесах прийняття рішень, що стосуються їх, включаючи їхню безпеку та благополуччя. Це має включати залучення носіїв прав, зокрема робітників та профспілок, а також інших зацікавлених сторін до розробки та впровадження політики та процедур безпеки, а також забезпечення навчання та підтримки, щоб допомогти працівникам реалізувати свої права.
4. Впровадити ефективні механізми розгляду скарг: компанія повинна створити ефективні механізми розгляду скарг, доступні для всіх правовласників, включаючи дорожніх робітників, спільноти та учасників дорожнього руху, для повідомлення про проблеми чи скарги, пов'язані з безпекою, та які забезпечують відшкодування будь-якої заподіяної шкоди. Механізми мають бути прозорими, доступними та відповідати потребам працівників та повинні бути доведені до відома всіх відповідних зацікавлених сторін.
5. Здійснювати моніторинг та звітувати про прогрес: компанія може створити систему для моніторингу та звітності про свою ефективність щодо безпеки дорожніх робітників, включаючи відстеження інцидентів, оцінку ефективності своїх політик та процедур та публічну звітність про свою роботу. Це допомогло б забезпечити підзвітність та прозорість та дозволило б зацікавленим сторонам оцінювати прогрес із плином часу.

Крім того, щоб уникнути подібних інцидентів, GDDKiA також може мати чіткі угоди щодо обслуговування з підрядниками, які гарантують, що здоров'я та безпека працівників є загальною відповідальністю. Це може бути додатково посилено перевітками та аудитами на місцях, щоб гарантувати, що заходи безпеки відповідають прийнятним стандартам.

Безпека дорожніх робітників у Польщі залишається серйозною проблемою, незважаючи на запровадження нових правил, спрямованих на підвищення безпеки дорожнього руху. Незважаючи на зусилля GDDKiA щодо вирішення цієї проблеми, критика з боку профспілок дорожніх робітників передбачає, що для захисту робітників необхідно зробити більше. Оскільки комплексна перевірка прав людини – це безперервний процес, GDDKiA має прагнути діяти запобіжно, а не реагувати на такі інциденти, підтримуючи постійну взаємодію із зацікавленими сторонами та правовласниками та переводячи ці висновки у дію щодо пом'якшення наслідків, визначених у співпраці з ними.

Стверджується, що основні причини інцидентів, пов'язаних з безпекою, мають системний характер, і зацікавлені сторони вказали на необхідність активніших зусиль щодо забезпечення належної обачності в галузі прав людини та прийняття на себе більшої відповідальності за безпеку найнятих за контрактом дорожніх робітників. Вирішення цих питань вимагатиме участі багатьох зацікавлених сторін, включаючи уряд, підрядників та профспілки, для забезпечення безпеки та благополуччя дорожніх робітників та всіх інших учасників дорожнього руху.

6. ЯКІ ІНШІ МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕДУРИ ТА МЕХАНІЗМИ МОЖНА БУЛО Б ВИКОРИСТАТИ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ КОМПАНІЇ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ШАНСІВ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ?

Першим кроком жертви або їх представники можуть розпочати на національному рівні, подавши скаргу до Державної трудової інспекції Польщі та передавши справу до національних судів. Якщо рішення є незадовільним, справа може бути передана Комісару Польщі з прав людини і, зрештою, до Європейського суду з прав людини. Скарги також можуть бути подані до Комітету МОП із застосування стандартів, зокрема тих, які викладені в Конвенції з питань сприяння безпеці та гігієні праці 2006 р., щодо національної профілактичної культури безпеки та гігієні праці.

Крім того, механізми ООН можуть надавати рекомендації польському уряду та GDDKiA про те, як реагувати на порушення прав людини та надавати засоби правового захисту жертвам, включаючи Управління Верховного комісара з прав людини (УВКПЛ) або договірні органи, такі як Комітет з економічних, соціальних та культурних прав (КЕСКП).

7. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НОРМИ ТА СТАНДАРТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЦІЄЇ СПРАВИ

МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ:

- Загальна декларація прав людини
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права
- Конвенція МОП № 155 про безпеку та гігієну праці та робоче середовище
- Конвенція МОП № 167 про безпеку та гігієну праці у будівництві
- Конвенція щодо сприяння охороні праці та здоров'я 2006 р. (№ 187).

НАЦІОНАЛЬНІ ДОКУМЕНТИ:

- Трудовий кодекс Польщі від 26 червня 1974 р.
- Закон про державні закупівлі від 11 вересня 2019 р.
- Постанова Ради Міністрів про безпеку та гігієну праці на робочому місці від 2 вересня 1997 р. (Dz.U. 1997 № 109 поз. 704).
- Закон про дороги загального користування від 21 березня 1985 р. (sejm.gov.pl)

БІБЛІОГРАФІЯ:

- BRD24, 'Seria śmiertelnych wypadków z pracownikami drogowymi. GDDKiA szuka nowych rozwiązań.' BRDL24.pl, 2021, <https://www.brd24.pl/infrastruktura/seria-smiertelnych-wypadkow-z-pracownikami-drogowymi-gddkia-szuka-nowych-rozwiazan/>, (станом на 6 лютого 2023 року).
- GDDKiA, 'Zarządzenie nr 52 Generalnego Dyrektora Dróg Krajowych i Autostrad z dnia 23 Grudnia 2020 r.', Warsaw: GDDKiA, 2020, https://www.archiwum.gddkia.gov.pl/frontend/web/userfiles/articles/z/zarzadzenia-generalnego-dyrektor_36266/zarzadzenie%2052.pdf, (станом на 6 лютого 2023 року).
- Polish Public Procurement Office, 'Information about Polish public procurement system of relevance to contractors applying for public procurement contracts in Poland', https://www.uzp.gov.pl/__data/assets/pdf_file/0017/21284/PP20system20in20Poland_final20version.pdf, (станом на 6 лютого 2023 року).
- National Labour Inspectorate, 'Raport o stanie bezpieczeństwa i higieny pracy w Polsce w 2019 roku [Report on the state of safety and occupational health in Poland in 2019].' 2019, (станом на 6 лютого 2023 року).
- Organization for Economic Co-operation and Development, 'OECD Guidelines for Multinational Enterprises', OECD, 2018, <https://www.oecd.org/corporate/mne/>, (станом на 6 лютого 2023 року).
- Shift Project, 'Business Model Red Flags', Shift Project, no date, <https://shiftproject.org/resource/business-model-red-flags/red-flags-about/>, (станом на 6 лютого 2023 року).
- Polish Public Procurement Office, 'The Public Procurement Law of 11 September 2019,' 2019, https://www.uzp.gov.pl/__data/assets/pdf_file/0019/40177/Public_Procurement_Law_2018_consolidated.pdf, (станом на 6 лютого 2023 року).
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 'Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework', (New York and Geneva: United Nations, 2011), https://ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf, (станом на 6 лютого 2023 року).

ВИБРАНІ СТАНДАРТИ ТА ДОГОВОРИ

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй, Доповідь Спеціального доповідача з питань про право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я, 28 березня 2017 р. [United Nations highest attainable standard of physical and mental health, 28 March 2017], доступна за посиланням: <https://digitallibrary.un.org/record/1298436>

Декларація Міжнародної організації праці про основоположні принципи і права у сфері праці та подальшої діяльності, 18 червня 1998 р., доступна за посиланням: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/normativeinstrument/wcms_716594.pdf

Декларація ООН про права осіб, що працюють у сільській місцевості, 20 червня 2013 р. [United Nations Declaration on the Rights of Peasants and et al., доступна за посиланням: www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGPleasants/A-HRC-WG-15-1-2_En.pdf

Європейська конвенція про права людини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, 4 листопада 1950 р., доступна за посиланням: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

Європейський союз, Договір про функціонування Європейського союзу (TFEU), 13 грудня 2007 р., доступний за посиланням: europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT

Європейський Союз, Хартія основних прав Європейського Союзу, 7 грудня 2000 р., доступна за посиланням: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

Загальна декларація прав людини Організації Об'єднаних Націй, 10 грудня 1948 р., доступна за посиланням: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf>

Керівництво ОЕСР для багатонаціональних підприємств, 21 червня 1976 р. [OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 21 June 1976], доступна по посиланням: <https://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>

Керівництво ОЕСР по належній обачності для відповідальної бізнес-поведінки [OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct, 31 May 2018], доступне за посиланням: <http://mneguidelines.oecd.org/OECD-Due-Diligence-Guidance-for-Responsible-Business-Conduct.pdf>

Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй у сфері бізнесу та прав людини, 16 червня 2011 р., доступні за посиланням: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Business/Intro_Guiding_PrinciplesBusinessHR.pdf

Конвенція Європейської економічної комісії Організації Об'єднаних Націй про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища (Орхуська конвенція), 25 червня 1998 р. [United Nations Public Participation in Decision-Making, and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention), 25 June 1998, доступна за посиланням: <https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>

Конвенція ООН про продовольчу допомогу; 13 квітня 1999 р. [United Nations Food Aid Convention; 13 April 1999]; доступна за посиланням: [//treaties.un.org/doc/Treaties/1999/04/19990413%2008-35%20PM/Ch_XIX_41_cp.pdf](https://treaties.un.org/doc/Treaties/1999/04/19990413%2008-35%20PM/Ch_XIX_41_cp.pdf)

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про дискримінацію в галузі праці та занять, 25 червня 1958 р., доступна за посиланням: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEX_PUB:12100:0::NO::P12100_ILO_Code:C111

Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму, 7 липня 2007 р., доступна за посиланням: https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-15&chapter=18&Temp=mtdsg3&clang=_en

Міжнародна організація праці, Конвенція № 105 про скасування примусової праці, 25 червня 1957 [International Labour Organization, Convention No. 105 on Abolition of Forced Labour, 25 June 1957], доступна за посиланням: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0::55:P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:CON,en,C105,/Document

Міжнародна організація праці, Конвенція № 143 про трудящих-мігрантів (додаткові положення), 4 червня 1975 [International Labour Organization, Convention No. 143 Migrant Workers (Supplementary Provisions), 4 June 1975], доступна за посиланням: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/ILO_C_143.pdf

Міжнародна організація праці, Конвенція № 155 про безпеку та гігієну праці на робочому місці, 3 червня 1981 [International Labour Organization, Convention No. 155 on Safety and Health in the Workplace, 3 June 1981], доступна за посиланням: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEX-PUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C155

Міжнародна організація праці, Конвенція № 29 про примусову або обов'язкову працю від 28 червня 1930 [International Labour Organization Convention No. 29 concerning Forced or Compulsory Labour, 28 June 1930], доступна за посиланням: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C029

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП), 16 грудня 1966 р. [International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), 16 December 1966], доступний за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП), 16 грудня 1966 р. [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR), 16 December 1966], доступний за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-cove-%20nant-economic-social-and-cultural-rights>

Організація Об'єднаних Націй, Ріо-де-Жанейрська конвенція про біологічне розмаїття, 5 червня 1995 р., доступна за посиланням: <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>

Рада Європи, Європейська соціальна хартія (ЕСХ), 16 жовтня 1961 р., доступна за посиланням: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168048b059>

Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, 9 травня 1992 р., доступна за посиланням: https://treaties.un.org/doc/source/recenttexts/unfccc_eng.pdf

Резолюція 2397 Ради Безпеки ООН від 22 грудня 2017 р. [United Nations Security Council Resolution 2397, 22 December 2017], доступна за посиланням: <https://daccess-ods.un.org/tmp/3279038.36965561.html>

Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі, 22 травня 2001 р. [Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants, 22 May 2001], доступна за посиланням: <http://chm.pops.int/theconvention/overview/textoftheconvention/tabid/2232/default.aspx>

Polski Instytut
Praw Człowieka
i Biznesu

